

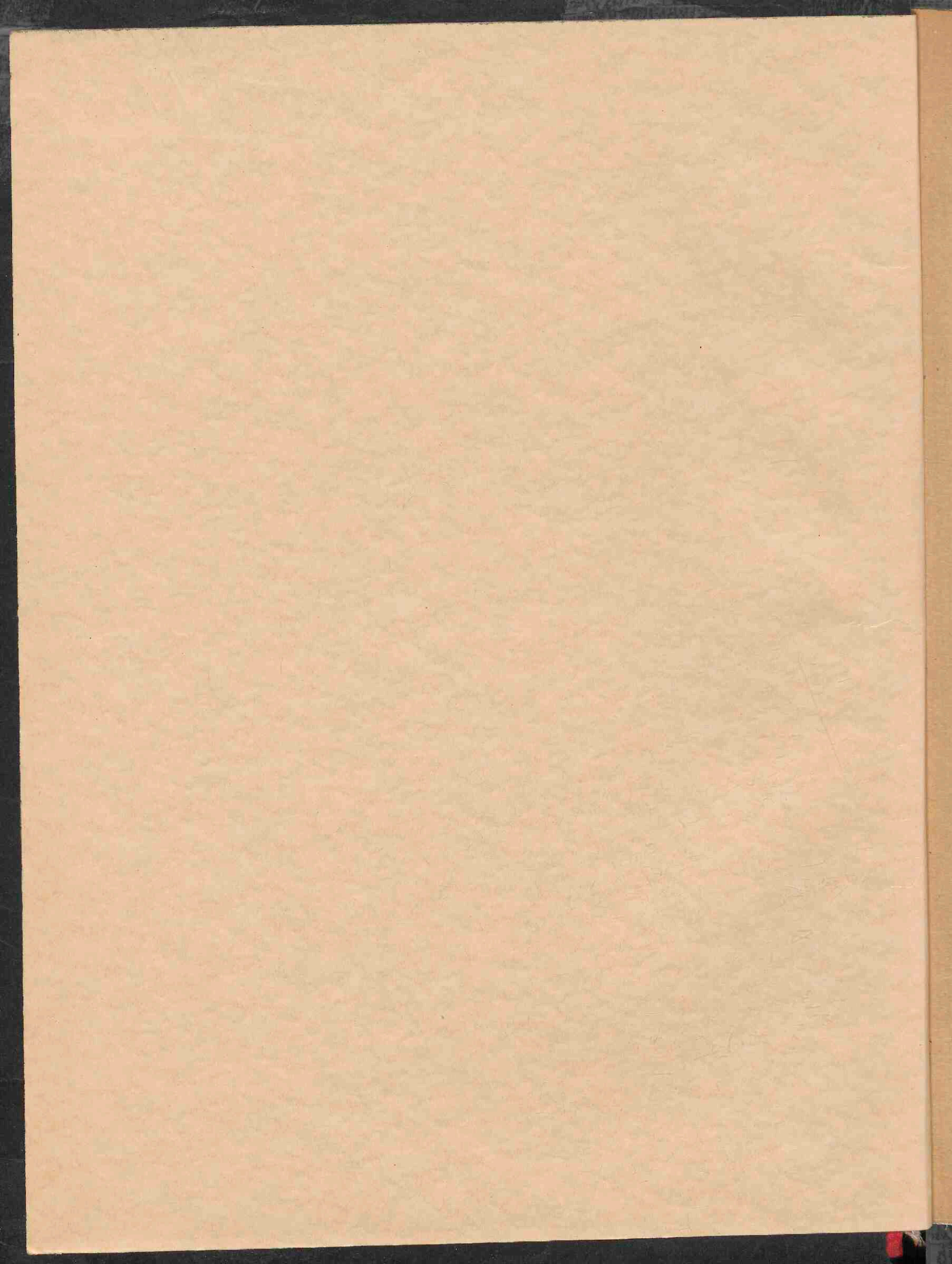

**De grondslag voor het ontwerpen van vlakke versiering: een
principiële beschouwing over het ontwerpen van
vlakornament voor hen die belang stellen in de ontwikkeling
van de toegepaste kunst in Nederland, alsmede voor hen die
practisch daarin werkzaam zij**

<https://hdl.handle.net/1874/282047>

DR.
VECKI

D 594 Vedh

DE GRONDSLAG
VOOR HET ONTWERPEN VAN
VLAKKE VERSIERING

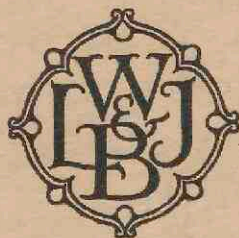
DOOR

N. J. VAN DE VECHT

MET EEN VOORREDE VAN
PROF. R. N. ROLAND HOLST

EN 103 PLATEN

TWEEDE DRUK

UITGEGEVEN TE ROTTERDAM DOOR
W. L. & J. BRUSSE'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ

979/2

450

DE GRONDSLAG VOOR HET ONT-
WERPEN VAN VLAKKE VERSIERING

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1891

1892

1893

1894

Oude Drukken
56V 97-22-VECH

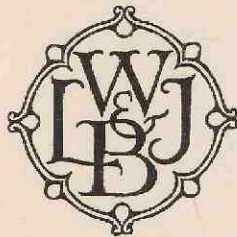
DE GRONDSLAG VOOR HET ONTWERPEN VAN VLAKKE VERSIERING

Een principiële beschouwing over het ontwerpen van Vlakornament voor hen die belang stellen in de ontwikkeling van de toegepaste kunst in Nederland, alsmede voor hen die praktisch daarin werkzaam zijn en ten dienste van het onderwijs, met 103 platen door

N. J. VAN DE VECHT,

leeraar in de Compositie aan het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs en aan het Rijksinstituut tot opleiding van Teekenleeraren, beide inrichtingen te Amsterdam

Tweede druk

Uitgegeven te Rotterdam in 1930 door
W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

By SAMUEL JOHNSON
OF BOSTON

IN TWO VOLUMES.
THE FIRST VOLUME.

BOSTON: PRINTED AND SOLD BY
S. KNEELAND, AT THE SIGN OF THE
CROWN AND ANCHOR, IN THE
MARKET PLACE.

1786.

By SAMUEL JOHNSON
OF BOSTON

INHOUD.

VOORREDE DOOR PROF. R. N. ROLANDHOLST, HOOGLEERAAR-DIRECTEUR VAN DE RIJKSACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM	BLADZ. 9
WAAROM DIT BOEK?	BLADZ. 11
VÓÓR HET BEGIN	BLADZ. 12
HET BEGIN	BLADZ. 19
HET WERK	BLADZ. 24
HET MOTIEF	BLADZ. 128
HET TEEKENEN	BLADZ. 130
PLATEN 1—103.	BLADZ. 25—127

VOORREDE.

TOEN J. H. de Groot dertig jaren geleden in zijn boekje „Driehoeken bij ontwerpen van ornament” schreef: „Eerst de rythmus daarna het motief”, maakte hij het, dank zij dit verhelderend inzicht, den kunstenaars mogelijk, zich te bevrijden van dwaalbegrippen, die de vercierende vormenspraak der laatste eeuwen waardeeloos hadden gemaakt.

¶ Door van de afmetingen die de vaststaande omsluiting bepalen, de onderlinge verhouding tot uitgangspunt te nemen om het nog leege, doch te verciere vlak, dat zich binnen deze begrenzing bevindt, allereerst te vullen met gelijkwaardige spanningen, die verwante verhoudingen en vele rijke richtingsmogelijkheden tevens bevatten, daardoor wees De Groot den weg, om met zuiver beeldende middelen alléén, de éénheid en schoone harmonie van voorstelling en omsluiting, dus van natuurvormen en wiskunstige vormen, te bereiken.

¶ De vaste omsluiting kon, dank zij dit herwonnen inzicht, voor den vercierenden kunstenaar weer een houvast en een rijk punt van uitgang tevens worden, terwijl de vaste begrenzing in de voorafgaande eeuwen, toen de beeldende kunst van ieder geometrisch begrip was vervreemd, slechts als een hinderlijke belemmering of als een beklemming voor de ontplooiing der vrije vormen was beschouwd.

¶ Wie van de voorstelling uitgaat en haar vrije vormen tracht te wringen en te dringen binnen den wiskunstigen vorm die het formaat der omsluiting bepaalt en daardoor haar inhoud verklaart en bevestigt, zal door dit onjuist handelen gedwongen worden, de natuurlijke vormen jammerlijk te verminken of de onaantastbaarheid van den wiskunstigen vorm prijs te geven. Het tot éénheid brengen dezer twee vormbeginsels zal hij echter langs dezen weg nimmer bereiken.

¶ De tijden liggen thans achter ons, dat de vaste omsluiting als een beklemming werd begrepen, die als tralies het vrije uitzicht belemmeren op een geheel andere, naar eigen rythme levende en bewegende vormenwereld.

¶ Want thans is ook in de beeldende vormenspraak het lang verloren besef teruggewonnen, dat de wiskunstige of dienende vorm wel degelijk met den vrijen of natuurlijke vorm tot harmonische vorm-één-

heid te binden is, zoo de verhoudingen die de vaste begrenzing van den wiskunstigen vorm en de binnen haar levende rythmen bepalen, ook aan de vrije vormen als een hooger rythme wordt opgelegd. Het karakter der vrije vormen zal door dit samengaan wel worden gewijzigd, doch wordt er niet door aangetast.

¶ In deze verzoening en in dit tot éénheid brengen van vormen, die vaak eeuwen gescheiden bleven, moeten wij meer dan uitsluitend een verrijking der vormenspraak erkennen, want in haar beeldt zich de drang, die ook in ons leeft, om de begeerte naar vrijheid en de behoefte naar gebondenheid tot hoogere éénheid te brengen.

¶ Het lijkt mij zeer juist gezien van Van de Vecht dat hij zich bij de behandeling van dit zoo boeiend onderwerp uitsluitend bepaald heeft tot de elementair-ornamentale oplossingen, ook al is hij ongetwijfeld even overtuigd als ik, dat vele van de diepzinnigste plastische kunstwerken der Oudheid ontstaan zijn door de aanwending van dezelfde methode als waardoor zijn verrassende teekeningen tot stand zijn gekomen. Tusschen de vaak ondoorgrondelijk volmaakte kunstwerken der Oudheid en Van de Vecht's vindingrijke teekeningen bestaat slechts een verschil in graad, — en een zeer groot graadverschil is het inderdaad, — doch er bestaat geen verschil van beginsel, noch van doel.

¶ Dit graadverschil geheel verklaren zouden wij eerst dan kunnen, wanneer ons het verband dat in de Oudheid het godsdienstig, wijsgeerig en beeldend besef verbond, volkomen duidelijk was.

¶ Laten de lezers thans maar eerst leeren begrijpen — en hoe goed stelt Van de Vecht hen door zijn interessant werk daartoe in staat — dat de geometrie voor alle vercierende kunsten kan zijn, wat een prachtig instrument is voor de musiceerende ziel. Wie niet in staat is dit instrument te bespelen, zal er geen schoonen toon aan kunnen ontlokken; maar wie het waarlijk machtig instrument maar eenigszins bespelen kan, zal dan reeds ondervinden, dat het de macht bezit zelfs aan eenvoudige vorm-melodieën een hoogere spanning en door de wetmatigheid hunner plaatsing, een diepere beteekenis te verleen.

R. N. Roland Holst.

WAAROM DIT BOEK ?

OMDAT, ondanks veel schijn van kunnen, het nog altijd noodig blijkt, de eenvoudige begrippen over het ontstaan van ornament duidelijk vast te stellen en te verklaren. De tegenwoordige vakbeoefening zoowel als het vakonderwijs toonen aan, dat het eenvoudige en juiste inzicht over de beteekenis van de zuivere verdeling van het begrensde vlak volkomen ontbreekt, zeer ten nadeele zoowel van de practijk als van de theorie.

¶ Uitgezonderd de boeken door J. H. de Groot over dit onderwerp geschreven, toonen alle tot dusverre verschenen methodes in mindere of meerdere mate deze groote fout, dat schilderkundige en architecturale inzichten er niet scherp genoeg in worden onderkend; waardoor de karakteristieke scheiding wegvalt tusschen de vrij-schilderkundige opvatting die uitgaat van het motief, en de strikt ornamentale opvatting, die van het begrensde vlak zelf uitgaat.

¶ Uit dit verward inzicht ontstaat slechts wanbegrip en een onzuivere decoratieve vormgeving, die van karakter halfslachtig moet zijn; daar het vrij-schilderkundige en ornamentale opvattingen, ondanks hun absoluut tegenstrijdig grondbeginsel, tracht te verbinden.

¶ Dit boek wil bij den lezer en bij den beschouwer het begrip versterken, dat uit de geometrische vlakindeeling alléén, de zuivere vlakversiering kan ontstaan.

¶ Waar ik in het vervolg zal schrijven van het vlak, is natuurlijk altijd bedoeld het b e g r e n s d e v l a k.

¶ Ten slotte wensch ik mijn welgemeenden dank te betuigen aan de Heeren Prof. R. N. Roland Holst en Prof. Dr. P. H. van Moerkerken die door het welwillend verleenen van hun zeer gewaardeerde medewerking het verschijnen van dit boek in dezen vorm mogelijk maakten.

N. J. van de Vecht.

VÓÓR HET BEGIN!

VAN de vele boeken, waarin de eerste beginselen van het ontwerpen van vlakke versiering worden behandeld, is er één dat sterken indruk op mij heeft gemaakt. Ik bedoel het nu ongeveer dertig jaar geleden verschenen werkje van J. H. de Groot, getiteld: „Driehoeken bij ontwerpen van ornament”. Het doel er van is: „lo het eenvoudig ontstaan van vormen en het beslist vaststellen er van te doen zien;

2o een der middelen aan te geven, om eenheid in een ornamentale samenstelling te bewaren.”

¶ Als jongen in de „ontwerples” wil je het wel gelooven: lukt het, dan vindt je het prachtig; lukt het niet, omdat je er niets van begrijpt, dan deugt dat driehoekensysteem natuurlijk niet! Maar later, als men gaat begrijpen dat ons kunnen verrijkt wordt door ons weten en dat de wetenschap ons gevoel nieuwe uitingsmogelijkheden geeft, dan gaat men de groote waarde beseffen van het doel bewust en wel begrepen vaststellen van vormen die op eenvoudige wijze ontstaan zijn.

¶ Het juiste begrip omtrent ontstaan van ornament en de zuivere zin voor ornamentale vormgeving ontbreekt vaak, zoowel bij leerlingen als bij vaklieden. Daarom is het te betreuren dat het boekje van De Groot uitverkocht is en nimmer werd herdrukt. Want al erkennen wij, dat de inzichten, sedert het boekje verscheen, zich wel gewijzigd hebben, toch meenen wij dat een herdruk veel wanbegrip had kunnen voorkomen, omdat het inzicht waarvan dit boekje getuigt, zoo juist en zoo zuiver is. De Groot schrijft:

¶ „Ontwerpen van vlakornament is: rein 't vlak deelen. Styleeren naar de natuur is bij velen natuurplagiat. Wat men van de natuur overneemt past niet in het kader (meestal). Wie scheppen wil mag niet rechtstreeks ontleenen. Men moet de motieven laten groeien naar gelang van het vlak dat men versieren wil en alles aanbrengen, wat voor vlakdeeling noodig is. De methode bij het maken der platen is de omgekeerde weg van dien men gewoonlijk volgt. Men neemt meestal een vorm naar de natuur en maakt dien geschikt voor zijn doel, n.l. eerst motief, dan rythmus. In dit werkje zijn eerst de lijnen in

eenheid met het geheel vastgesteld: eerst de rythmus en daarna is het motief gemaakt of vervormd zooals 't in dien rythmus past".

¶ Juist! Laat nu ieder beginner deze waarheid goed in zich opnemen en er naar leeren handelen, want bij het ontwerpen van vlakke versiering moet dit begrip de grondslag zijn. In de eerste plaats komt de regelmatige indeeling van het gegeven vlak ter sprake, een indeeling in overeenstemming met den eigen aard van dat vlak, en daarop volgt de verwerking en toepassing van het motief. Want bedenkt, beginners, dat we beginnen moeten bij het begin, dat is bij het gegeven begrensde vlak. Dat het „gegeven" in de practijk zich niet tot het vlak alleen bepaalt, wordt begrijpelijk zoodra men bovendien denkt aan bestemming, doel en middelen. Doch neemt het „gegeven" zoo uitgebreid als gij wilt, dan nog zult gij moeten erkennen dat ge, voorloopig althans, afgezien van bestemming, aard en materie, toch eerst het vlak zelf zult moeten leeren kennen en begrijpen. **DIT TOCH IS HET EENIG JUISTE BEGIN!**

¶ Voor alles gaat de vlakindeeling! Want kunstenaar of geen kunstenaar, als beginner kunt ge niet weten welke mogelijkheden van vorm in dat vlak besloten liggen; ge kunt de deelen van dat vlak niet onderscheiden, ergo ge kunt ze niet tot een eenheid maken. Ge moet leeren waardeeren het verschillend karakter van de verschillende geometrische vlakken, d.w.z. hun waarde in verband met en tot elkaar te begrijpen. Ge moet het al teekenend ervaren, dat een vierkantsdiagonaal andere uitkomsten geeft dan een rechthoeksdiagonaal en dat de buitenranden van een veelhoek een andere karakteristiek hebben dan de hartstreek of spiegel. Ge moet in de vlakken vorm, beweging en verhoudingen leeren opsporen. Ge moet in de vlakken het leven leeren zien; ge moet de vlakken leeren indeelen.

¶ Ik toonde u een zuiver punt van uitgang; ik wil u ook nog een ander punt van uitgang voorhouden. Ter wille van het zuiver ornamentale begrip moet ik hier de meening van J. Godefroy bestrijden, die in zijn boekje „Het methodisch ontwerpen van vlakornament" hier en daar wel aardige dingen zegt; maar waar het er op aankomt de dingen duidelijk en scherp omljnd uit te drukken, er zich wel eens wat erg met den franschen slag van afmaakt. Hij slaat dan ook vaak de plank mis. Godefroy schrijft:

¶ „En dit is nu juist wat wij (wij is dan Godefroy zelf) op de methode tegen hebben. De Groot stelt in zijn boekje eerst de lijnen in eenheid met het geheel vast; eerst de rythmus en daarna is het motief gemaakt en vervormd zooals het in dat rythmus past. Kijk, het vaststellen van een geometrisch netwerk is noodig voor rust in het ornament. Maar in de praktijk is meestal het motief gegeven en wordt ornament gevraagd van dit gegeven motief. Gegeven bijv. in de versiering toe te passen een boterbloem, dan dient deze naar de natuur te worden gestyleerd, d.i. vereenvoudigd, ontdaan te worden van toevalligheden. Voor de hand ligt dan dat, in verband met de gestyleerde vormen, het geometrisch netwerk wordt opgezet en de aan de natuur ontleende grondvormen hierbij regelmatig en ordelijk worden gerangschikt. De weg lijkt ons niet: eerst het netwerk samenstellen en dan kijken of er misschien 'n boterbloem in te misvormen is.”

¶ Dit lijkt zoo voor beginners, die van toeten noch blazen weten, wel erg aannemelijk en klaar als een klontje, omdat beginners nog niet kunnen onderscheiden wat erger is: een boterbloem misvormen of een vlak bederven. Maar deze beschouwing is inderdaad zeer oppervlakkig en onvolledig en daardoor misleidend. Vooral dat geometrisch „netwerk” waarop straks alles, gestyleerd en wel, ordelijk en netjes zal worden gerangschikt als een schoone wasch op de drooglijn, is een prachtige vinding en nuttig tevens, „omdat het noodig is voor de rust”. Maar het kabaal om de bedreigde boterbloem camoufleert geenszins de ondeugdelijkheid van zoo'n betoog.

¶ De meening dat het vaststellen van een geometrisch netwerk noodig is voor de rust in een ornament, moet ik zeer gedecideerd tegenspreken. Dit is evenmin noodig voor rust als voor onrust, voor rijkheid als voor soberheid, voor grilligheid als voor saaiheid. Op 'n geometrischen grondslag kan zonder veel moeite een stil — maar nog veel gemakkelijker een lawaaiig ornament gemaakt worden; dat hangt af van den maker, maar niet van de geometrie. Rust is niet de eerste eisch voor goed ornament; het woord rust is een doodoener geworden; waarmee ik natuurlijk niet zeggen wil dat voortaan onrust in een ornament de voorkeur verdient. 'n Goed ornament is goed „ter plaatse”, het is niet rustig of onrustig op zichzelf, het is. Een rustige decoratie

op de wanden van een zaal waar de dwaze vernuftigheden van een gemaskerd bal zich uit vieren; of een grillige, dolle, bewegelijke beschrijving van een bedehuis zijn even dwaas en daarom verwerpelijk, als het zich hullen van een geestelijk voorganger in een narrenpak of van 'n nar in een priestergewaad. Alles is immers naar eigen aard, nietwaar? Een ornament heeft kans goed te zijn, niet wanneer het „bedacht” wordt, maar wanneer het „ontstaat” naar den aard en de eischen van plaats, doel en middelen. Rust in ornament is het evenwichtspunt tusschen activiteit en passiviteit in dat ornament; het is een kwestie van beheerschte beweging. Dat rustpunt is dus een wisselend punt en is daarom niet te danken aan geometrische- of andere „netwerken”.

¶ Wanneer men zegt: „het vaststellen van een geometrisch netwerk is noodig voor dit of dat,” dan houdt zoo'n gezegde in, dat dit of dat de hoofdzaak is en de geometrie een bijzaak of een hulpmiddel dat men, als men maar knap genoeg was, best zou kunnen missen. Maar zoo knap is ook de knapste niet, want de geometrie is geen hulpmiddel, geen kippengaas waartegen ge lathyrus laat groeien, maar de geometrie is een inwezenlijk bestanddeel van alle ornament, evenals het skelet onafscheidelijk is van het lichaam. Men zegt niet: het skelet is noodig voor het loopen, zitten of staan, omdat ieder begrijpt dat het skelet zoo geheel en al met het lichaam één is, dat een lichaam zonder skelet inderdaad geen lichaam meer zou zijn. Welnu, ornament zonder geometrischen grondslag is als een lichaam zonder skelet, d. w. z. het is niets.

¶ Het opzetten van een geometrisch netwerk in verband met gestyleerde vormen is: de zaak volslagen omkeeren; het is een werkwijze die blijk geeft van gebrek aan ornamentaal begrip; want een vlak indeelen naar aanleiding van een motief is een vrij-schilderkundig beginsel, dus een principe van de vrije schilderkunst, en is verwerpelijk omdat de indeeling van het vlak niet gemaakt wordt naar den aard van het vlak, maar naar den aard van een of ander motief. De werkwijze, die het gegeven vlak als een „bepaald” gegeven erkent, d. w. z. als een gegeven met eigen karakter en eigen constructieve elementen, is de werkwijze die van binnen uit laat groeien, is architecturaal en daarom goed.

¶ Of in de practijk het motief gegeven is of niet, heeft niets te maken met het begrip „rythme vóór motief”. In géén geval is het gegeven zijn van een motief een argument tegen deze stelling, want een motief is er om verwerkt te worden in een bestaand vlak, maar dat vlak kan zijn karakter niet verloochenen ter wille van welk motief ook.

¶ Men moet wel onderscheiden wat belangrijker is, het vlak of het motief, wat derhalve in de eerste, en wat in de tweede plaats komt. Als er geen vlak is verliezen alle motieven hun waarde, men denkt zelfs niet aan motieven als er geen sprake is van een vlak waarin ze verwerkt kunnen worden. Ornament als een zelfstandigheid is ondenkbaar, is geen ornament. Als er ornament is, is het er altijd ter wille van iets, het heeft een verklarende, een dienende functie en is ondergeschikt.

¶ Maar goed: er is een motief gegeven, in de versiering zal een boterbloem toegepast worden; deze dient dus naar de natuur gestyleerd, d. i. vereenvoudigd te worden, ontdaan van toevalligheden. Dan wordt, in verband met den gestyleerden vorm het „netwerk” opgezet en de aan de natuur ontleende grondvormen worden netjes en ordelijk, op vooraf besproken plaatsen, gerangschikt. Is dat dan ornament? Geen sprake van! Dat is een netwerk met in de mazen gevangen motiefjes.

¶ Is nu zoo'n bloempje, zóó van de natuur, goed en wel een cirkel of een vierkant ingestyleerd, en is het gegeven vlak een vierkant of een rechthoek in de verhouding van twee bij drie, och dan loopt het nog wel van stapel, vooral als men niet de onvoorzichtigheid heeft om in den rechthoek de meest karakteristieke lijn, de diagonaal, te trekken. Maar wat gedaan als de rechthoek nu eens een minder eenvoudige verhouding heeft, 't geen in de practijk misschien vaker voorkomt dan het gegeven zijn van een motief? Hoe men, het boterbloempje sparend, de zuivere vlakindeeling geen geweld aandoet, is mij een raadsel.

¶ Kort gezegd, stijl is karakter! Styleeren is stijl verleenen, is karakteriseeren. Karakteriseeren is het opsporen van den meest sprekenden vorm, van het meest algemeene in den vorm, met weglating van individuele, portretmatige eigenaardigheden. Vanzelf spreekt het eigen ka-

rakter uit het gestyleerde. Maar men styleert niet zonder bestemming, men styleert niet „in voorraad”.

¶ Ge zult begrijpen dat ik hiermede niet het maken van styleeroefeningen afkeur. Men styleert altijd in verband met den aard van plaats, doel en middelen. De verschillende wijzen van uitvoering hebben alle hun rechtmatige eischen, die invloed op de vormgeving hebben.

¶ Teeken den vorm in inkt met pen of penseel, of met een penseel waterverf; graveer in koper of snijd in hout (houtsnede), alle nog werkwijzen in het platte vlak, of maak er glas-in-lood of mozaiek van, dan hebt ge zooveel boterbloemen als er werkwijzen zijn toegepast.

¶ Ook de plaats waar het ornament aangebracht zal worden heeft zijn speciale eischen; en vergeet ten slotte niet het vlak waarin dat ornament ontstaan zal. Maar er is nog iets: is dat motief een ornamentaal motief of is het een beeldend motief? Dit begrip is voor velen een struikelblok.

¶ Is de boterbloem het hoofdmotief in een handelsmerk voor een kaashandel, dan is inderdaad en vóór alles de boterbloem (gestyleerd, d. i. karaktervol) als zoodanig te herkennen, omdat het dan werkelijk de bedoeling is een idee te beelden; de boterbloem is symbool, d. w. z. een algemeen erkend teeken, geworden. In al zijn eenvoud is die bloem nu monumentaal, hetgeen men niet verwarren moet met kolossaal. Maar ook bij het ontwerpen van dat handelsmerk gaat men uit van een gegeven vlak en men teekent het „ornamenteel”, want het hoort op het terrein van de toegepaste kunst. Het handelsmerk is er niet om zichzelfwille, het is er ter wille van de reclame.

¶ Heel anders wordt het wanneer de bloem als ornamentaal motief gebruikt wordt. Dan gaat het niet meer om de beelding van een idee, maar om de rythmische vormgeving in het ornament. Is dat ornament een rand in een vierkant of een rechthoek, dan treedt in de eerste plaats het karakter van vierkants- of rechthoeksrand naar voren en het motief is in dien rand „verwerkt”. Is dat ornament een onbegrensd ornament of een gesloten geheel, dan treedt in de eerste plaats het karakter van het werkelijk onbegrensde of van de vaste geslotenheid naar voren en het motief is in die karakters verwerkt.

¶ Mij dunkt, dit ligt voor de hand. Een ornamentaal motief is geen beelding, al is het waar dat verschillende lijnen en vormen een verschillend beeldend vermogen hebben. Meent men nu dat 'n eerste ver-

eischte van ornament is, dat men het motief als beelding herkent, dan stelt men detail boven geheel. Is men daarentegen van meening dat het belang van het geheel gaat boven het belang van het onderdeel, dan gaat men uit van de indeeling van het gegeven vlak, dan erkent men: **EERST RYTHME DAN MOTIEF!** En zeer terecht natuurlijk!

¶ Ik haal de boekjes van De Groot en Godefroy niet aan om ze te bespreken (men leze ze zelf), maar alleen om hun punt van uitgang. Het is zeer curieus om op te merken, dat hij die het juiste principe voorstaat, weinig, misschien wel te weinig woorden gebruikt, maar dat hij ons daarentegen aanspoort om zelf te onderzoeken, om eigen ervaring op te doen, en den weg wijst die tot het gestelde doel leidt.

¶ Laten we elkaar goed begrijpen omtrent het doel van een boek over het ontwerpen van vlakke versiering. Dat doel kan nooit zijn het kweken van kunstenaars; die mogelijkheid schakelen we eens en vooral uit. De meester vormt zich uit eigen kracht en uit de practijk van zijn werk. Het doel moet zijn, den leerling die kunde en kennis te geven, noodig om het begrip te ontwikkelen, dat het in de eerste plaats absoluut noodzakelijk is dat hij het werk **GOED** en **WAAR** behoort te leeren maken en dat het **SCHOON** alleen bereikt kan worden volgens den weg van goed en waar, van degelijk kunnen en helder inzicht.

¶ Mocht de leerling dat in zich hebben, wat hem eenmaal meester zal doen zijn, dan mag die boekenwijsheid niet hinderlijk in-den-weg blijken te staan, maar moet integendeel een soliden grondslag vormen, waarop hooger bouwen mogelijk is. Laten we dus niet voor kunstenaarje spelen, maar bedenken dat na eenige jaren schoolpractijk het werkelijke leven komt, waardoor we gerijpt dienen te worden, willen we niet hol en ledig zijn. Uit een boek kunnen we ons eenige grondbegrippen eigen maken en leeren hoe te doen; daaruit putten we alleen eenige wetenschap van techniek. Maar aan dat boek moet dan ook een zuiver uitgangspunt ten grondslag liggen en het moet tevens den weg scherp en duidelijk afbakenen.

HET BEGIN.

DE Beeldende kunsten zijn die, waarvan de voortbrengselen zichtbaar zijn, in tegenstelling met woord- en toonkunst. De Bouwkunst werkt in de ruimte, omsluit ruimte, geeft daarvoor aan die ruimte ordening en gebruikt steeds drie afmetingen. De Beeldhouwkunst gebruikt eveneens lengte-, breedte- en diepte-maat. De Schilderkunst is de kunst van het platte vlak en gebruikt daarom twee afmetingen. Bij deze groote kunsten sluiten zich de ambachten, de kleine kunsten, aan. We kunnen ze onderscheiden in bouwende- en sierende ambachten. Sommige staan naast de bouwkunst, zooals meubelmaken; andere naast de beeldhouwkunst, zooals het drijven in metaal; weer andere naast de schilderkunst, zooals bijv. grafisch teekenen. Een deel van die ambachten werkt dus in de ruimte en de beoefenaars van die ambachten moeten daarom op de hoogte zijn van de wiskundige eigenschappen van de elementaire lichamen die deelen van de ruimte zijn. Ze moeten de moeilijkheid van het vormgeven-in-de-ruimte kunnen beheerschen.

¶ Een ander deel van de ambachten werkt in het platte vlak en de beoefenaars van die ambachten moeten daarom op de hoogte zijn van de wiskundige eigenschappen van dat vlak. Ze behooren de moeilijkheden van de vlakke vormgeving te kunnen beheerschen.

¶ Het woord compositie beteekent „samenstelling” en veronderstelt het aanwezig zijn van verschillende factoren of deelen, die tot een éénheid te zamen gesteld moeten worden. Het samenstellen van verschillende onderdeelen tot een geheel, houdt in, dat niet alle factoren van even groot belang zijn en tevens, dat men dit erkent, anders zou men gevoegelijk kunnen spreken van samenrapen. Dat, wat samengesteld is, wat een samenstelling vormt, is een „stelling” en heeft dus een inhoud. De naar hun waarde gerangschikte en naar hun wezen verwerkte factoren, verbonden tot een éénheid, vormen de compositie. Wanneer van alle aanwezige factoren de individueele belangen versmolten zijn in het belang van de eenheid, dan is die compositie harmonisch. Wanneer dat zoo is, kan men dus geen deelen bijvoegen of wegnemen zonder de constructie, dit is de bouw, het organisme, te schaden.

¶ Wanneer gij u dus tot het platte vlak bepaalt, scherp dan uw constructief begrip, uw organiseerend talent, door zuivere vlakindeling. Dat is, zooals ik reeds zei, het eenig juiste begin.

¶ Het ontwerpen van vlakke versiering behoort tot het gebied van de toegepaste kunst, tot de kunst van het ambacht; 't is ambachtskunst. De toegepaste kunst is juist door het „toegepast” zijn, aan allerlei factoren gebonden. Willen we het wezen der toegepaste kunst leeren begrijpen en doorgronden, dan zullen we deze factoren moeten kennen, en onderscheiden dat wat haar bindt. We zullen moeten gaan beseffen dat de gebondenheid haar wezen is, dat haar aanwezigheid, haar zijn, nooit doel is, maar altijd middel; in tegenstelling met de „vrije kunst”. Bij het vrije schilderij is altijd 'n „motief”, 'n „geval” het punt van uitgang. Dit is voor den schilder een aanleiding om zich te kunnen uiten. Een schilderij heeft geen „bedoeling”, maar is op zichzelf doel. Een schilderij hangt men in den regel aan den wand, maar dat is niet strikt noodzakelijk; men kan het ook op den ezel laten staan; dat doet aan de waarde van het schilderij niets af of toe. Het schilderij is niet gemaakt voor een bepaalden muur, het is gecomponeerd terwille van zichzelf, omdat de schilder niet kon laten het te maken. De muur bepaalt niet de beteekenis van dat schilderij.

¶ Heel anders en precies omgekeerd is dat bijv. met een glas-in-loodraam. Dat glas wordt niet gezet in een of andere, onverschillig welke raamopening; neen, er is ergens een bepaalde raamopening, waarvan vorm en grootte vaststaan en voor die raamopening zal glas gemaakt worden. Waar dus geen raamopening aanwezig is, kan vanzelfsprekend geen glas-in-lood ontstaan; het raam is primair, het glas is secundair. Die raamopening heeft de bedoeling licht door te laten en tegelijkertijd de binnenruimte te scheiden van de buitenruimte; dat raam moet dus zoo gesloten worden dat het aan beide eischen voldoet. Een uitstekend materiaal om dat raam te sluiten is glas, dat we eenvoudig of kostbaar kunnen maken, d. w. z. we kunnen vensterglas nemen of glas-in-lood. Door middel van de materie die we gebruiken, wordt het doel: afsluiten en licht doorlaten, bereikt. De materie heeft 'n bedoeling, maar is zelf geen doel. De ontwerper van glas-in-lood weet dus van te voren dat hij gebonden is aan plaats, doel en materie; dat hij het karakter van die factoren met vreugde zal moeten eerbiedigen,

wanneer hij karakteristiek werk wil maken. Die gebondenheid bepaalt zijn werk. Eerst de gebondenheid van plaats! Is het een raam van een bedehuis, dan moet ge niet denken aan een badkamerraam of omgekeerd; ge moet denken aan de geaardheid van de plaats. De raamopening heeft haar vaststaande grootte en vorm welke ge te aanvaarden hebt en haar geaardheid welke ge eveneens te erkennen hebt. Is dat raam rechthoekig en zoudt ge nu juist zoo graag eens een vierkant raam maken, omdat ge daarvoor „zoo'n vreeselijk leuk idee" hebt, dan moet ge dit laatste toch weten op te offeren, omdat alleen het aanwezige raam van belang is.

¶ Ook de materie, het glas en het lood, leggen u beperkingen op. Wie die beperkingen voelt als hinderpalen welke men zooveel mogelijk ontwijken moet, voelt picturaal en niet constructief. Wie die beperkingen erkent, d.w.z. ze als gegeven aanvaardt, nuttig en noodig om aan dat werk de eigen karakteristiek te geven, voelt architecturaal, dus wel constructief. Want die beperkingen zijn inwezenlijke eigenschappen van het organisme, van het werk, van de constructie, welke we als elementen van de compositie benutten. Die beperkingen zijn tevens onze steunpunten.

¶ Wat gezegd is van dit ornamentale glas-in-loodraam, geldt voor alle ornamentale composities. Ze ontstaan nooit om zich zelfs wille, maar altijd ter wille van iets anders, ze worden gemaakt ten dienste van iets. Hun ontstaan wortelt in de noodzakelijkheid. Voor alle geldt de beperking der gebondenheid aan plaats, doel en materie.

¶ Wat is nu ornament en wat is een ornamentale compositie? Hoewel ten nauwste samenhangend en inderdaad onafscheidbaar aan elkaar verbonden, is het misschien ter wille van de duidelijkheid raadzaam te spreken, ten eerste van den bouw of constructie van een ornament, ten tweede van de versiering of vormgeving in dat ornament. Maar denk nu niet, dat dit twee dingen zijn, want het zijn slechts twee dingen in dezen zin, dat de eerste als oorzaak de tweede noodzakelijk ten gevolge heeft. De bouw of constructie van het ornament is de geometrische indeeling van het vlak, ontstaan in overeenstemming met zijn karakter, en niet een willekeurige indeeling die lukraak tot stand komt al naar het u invalt te doen. De geometrische indeeling karakteriseert

het vlak en doet zijn eigen schoonheid naar voren komen. Het geometrisch indeelen van een vlak leert u het vlak kennen; het leert u zoowel de afzonderlijke deelen als ook het geheel te onderscheiden en te waardeeren. Het leert u het vlak beheerschen, wat, zooals uit het voorbeeld van het glas-in-loodraam blijkt, de eerste eisch is bij het ontwerpen van vlakke versiering.

¶ Maar laat ons het geval thans nuchter stellen. Wat is de diagonaal in het vierkant anders, dan de duidelijke erkenning der grenzen van binnen uit, en wat zijn ten slotte de eenvoudigste zoowel als de meest gecompliceerde verdeelingen en onderverdeelingen van het vlak anders, dan even zoovele bevestigingen, dat het vlak niet is willekeurig, maar dat het is bepaald en in die bepaaldheid wordt aanvaard. Vergeten wij ook niet, dat de grenzen van het architectonische vlak, en dáarover spreken wij, reeds uit de architectuur zelve zijn ontstaan, dus dat die grenzen reeds afgeleid zijn uit een veel algemeener harmonie, die zich in het driedimensionale, naar vaste geometrische vormen, ontwikkeld heeft. Niet de geometrie geeft echter het plastische beeld, zij bepaalt de wet, waarbinnen het plastische leven op zijn schoonst, binnen die beperking, tot volle uitdrukking kan komen. De geometrie is, overdrachtelijk gesproken, de moraal, die binnen het vlak tot wet is geworden, het is de grafische vaststelling van de ornamentale levenswet. En eerst wanneer dit moreele rythme, als ik het zoo noemen mag, vast staat, wordt het leven, dat is in dit geval de natuurbeelding, toegelaten en in dit rythme opgenomen om zich op dit rythme te ontplooien." (Aldus R. N. Roland Holst in „Ethische factoren in de monumentale schilderkunst”.)

¶ Sommige deelen van het vlak actief maken tegenover de passiviteit van de andere deelen; beweging, dus leven brengen in het stille ongegrepte vlak zooals het gegeven is, dat is ornamentaal indeelen. De versiering, dat is de vormgeving, moet de functie van het vlak volkomen uitdrukken en de constructie, dat is de indeeling, steunen. Neem als voorbeeld het glas-in-loodraam; de functie is sluiten en licht doorlaten. Uw vormgeving moet nu zoo in dat vlak blijven, dat we werkelijk het raam als afsluitend zien en dat het niet de illusie van een vergezicht opwekt. Uw kleurindeeling moet het mogelijk maken dat er ook werkelijk licht door kan stralen. Is het een rond raam, dan moet

de indeeling, straalsgewijze of concentrisch, ook waarlijk een cirkel-deeling zijn en de vormgeving moet dat uitdrukken. In een rechthoekig tapijt moet de indeeling naar den aard van den rechthoek en niet naar dien van het vierkant zijn.

¶ De vormgeving moet die indeeling verfijnd weergeven en tevens zóó, dat het kleed als vloerbedekking, niet het karakter krijgt van iets dat eigenlijk aan den wand of op den schoorsteenmantel behoorde te zijn aangebracht. Wanneer de versiering „goed”, d. i. logisch is aangebracht, zal zij harmonisch met het vlak zijn verbonden, als het ware uit het vlak zijn gegroeid. Een versiering die de functie van een vlak of een voorwerp verduidelijkt, maakt die constructie tot 'n symbool. Zoo'n versiering noemen we constructief-symbolisch. Een symbolisch ornament drukt een gedachte uit, een constructie-symboliek een doel. Tusschen de actieve en de passieve deelen van een vlak bestaat een natuurlijke verwantschap; 't zijn immers deelen van één geheel! De deelen houden iets in van het geheel; er bestaat dus een verhouding in grootte en vorm, zoowel tusschen die deelen onderling, als tusschen die deelen en het geheel.

¶ Dat leven, die beweging, die verhouding is een uiting van rythme. Rythme is onderlinge verhouding van kleur en maat. Een vlak dat geometrisch, d. w. z. logisch is ingedeeld, is rythmisch ingedeeld.

¶ Een rythmische indeeling is „rein”, zuiver en ornamentaal; en, geheel één met het vlak, geeft zij ons het zuiverst ornament. Het vlak, naar zijn eigen aard, rythmisch ingedeeld, waarbij die indeeling verduidelijkt wordt door zwart-wit, dus nog zonder de moeilijkheden van vorm en kleur, toont ons de bewegende deelen, n.l. het motief of de plaats van het motief, en de rustende deelen, het fond of de plaats van het fond. Het theoretisch midden eischt even veel wit als zwart, maar naast de geometrie moet ook uw persoonlijkheid tot haar recht komen; daarom zal de een meer wit en de ander meer zwart aanbrengen. Door het leeren kennen van het vlak, leert ge tevens u zelf kennen; door die wisselwerking ontstaat er een geestelijke spanning die noodig is om het ornament belangrijk te maken.

HET WERK.

HET versieren van een vlak wil dus zeggen: „het zuiver indeelen” van dat vlak. De indeeling mag den gegeven vorm niet schaden; de hoofdvorm moet zuiver gehouden worden, en kan in de verdeeling worden herhaald.

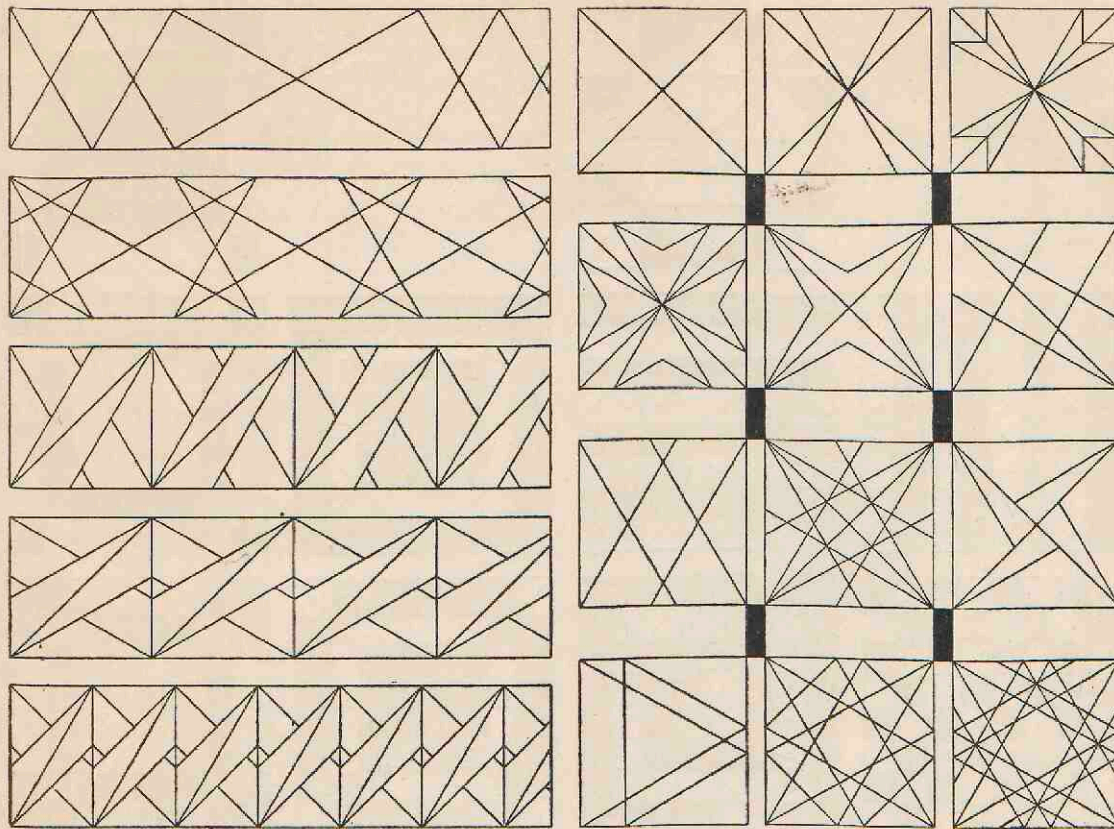
¶ Ik neem als voorbeeld een vierkant. Pl. 1 geeft eenige voorbeelden van verdeeling uit het boek van J. H. de Groot; het is waarlijk niet louter uit respect voor den oud-leeraar, dat ik deze de eerste plaats geef.

¶ Pl. 2 geeft de verdeeling van het vierkant. De meest belangrijke elementen hiervan zijn de vier gelijke zijden, de vier hierdoor gevormde hoeken, de twee diagonalen welke elkaar loodrecht in het middelpunt halveeren en de twee middellijnen welke evenwijdig loopen met de paren overstaande zijden.

¶ En nu de deeling in kleinere stukken, die in verband met elkaar en het geheel moeten staan. De meest voor de hand liggende methode zou kunnen zijn: het vierkant dambordsgewijze te verdeelen. Dan was de deeling in overeenstemming met den hoofdvorm, maar had tevens de groote fout, dat men zonder bezwaar er een rij zou kunnen afnemen of er aan toevoegen, zonder het karakter van de indeeling te schaden.

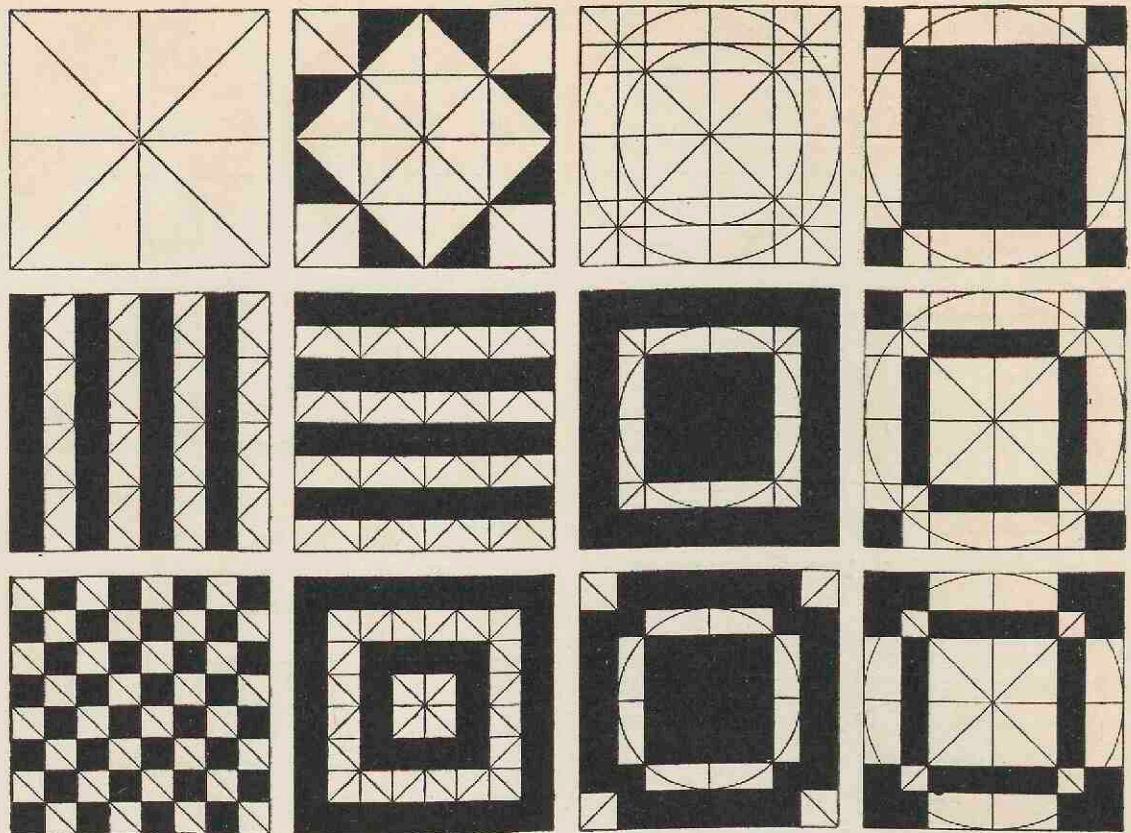
¶ Een andere oplossing zou kunnen zijn, de verdeeling in banen, loodrecht of waterpas; maar deze indeeling schaadt den vorm, de verticale doet het vierkant hooger schijnen, de horizontale breeder. Een samenvoeging van beide manieren, het verwerken van loodrechte- en waterpas-richting, kan tot een goed resultaat leiden. De hoofdvorm is behouden en herhaald, de vier zijden en hoeken zijn verantwoord en er kan niets van worden afgenomen of aan toegevoegd zonder het constructief beginsel te schaden. We zien nu, dat de zijden het vierkant afsluiten van de omringende chaotische vlakke, ze bepalen dus den vorm. Deze zijden moeten daarom sterk, karaktervol blijven en niet door te veel onderverdeeling worden verzwakt; terwijl juist het midden, het hart, veilig besloten tusschen de karakteristieke begrenzing, de aangewezen plaats is voor een fijne, rijke en speelsche onderverdeeling.

¶ Verwacht van u zelf in den aanvang niet terstond een bevredigend resultaat; begin met zeer eenvoudige oplossingen. De verdeeling op de rechterhelft van pl. 2 noemen we een verdeeling in rand en spiegel.

PLAAT 1. J. H. DE GROOT „DRIEHOEKEN BIJ ONTWERPEN VAN ORNAMENT”

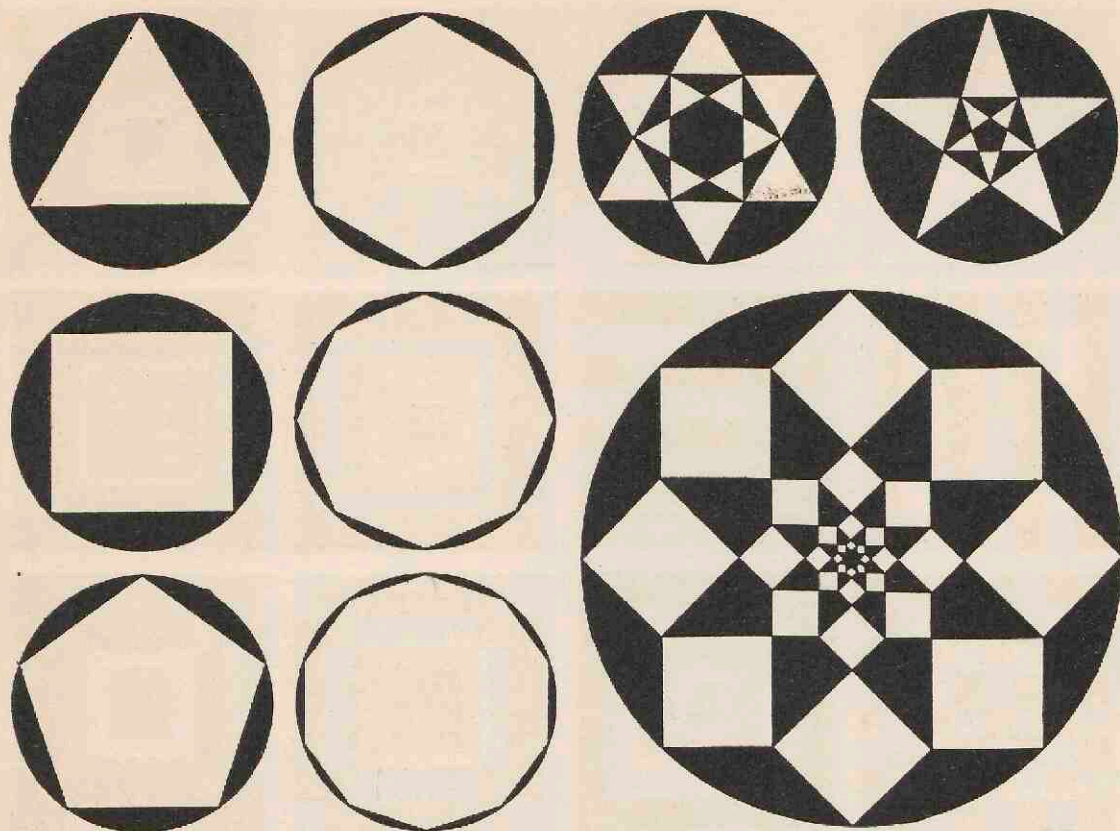
De richting van den spiegel kan zijn evenwijdig aan de middellijnen of aan de hoeklijnen. De linkerhelft van pl. 2 geeft een verdeeling telkens in de helft, zoo, dat alle maten in eindelooze herhaling even groot zijn: het primitieve ruitjessysteem. Het is primitief in de beteekenis van onvolkomen, omdat het bijv. voor rechthoek en cirkel geheel ónbruikbaar is. De rechterhelft geeft verhoudingen, die meer direct voortvloeien uit het verschil in lengte van midden- en hoeklijn van dit vlak, welke verhouding inniger verbonden is met dat vlak en daarom beter. Bij het ruitjessysteem heeft men steeds herhaling van hetzelfde, en

PLAAT 2.

INDEELING VAN HET VIERKANT

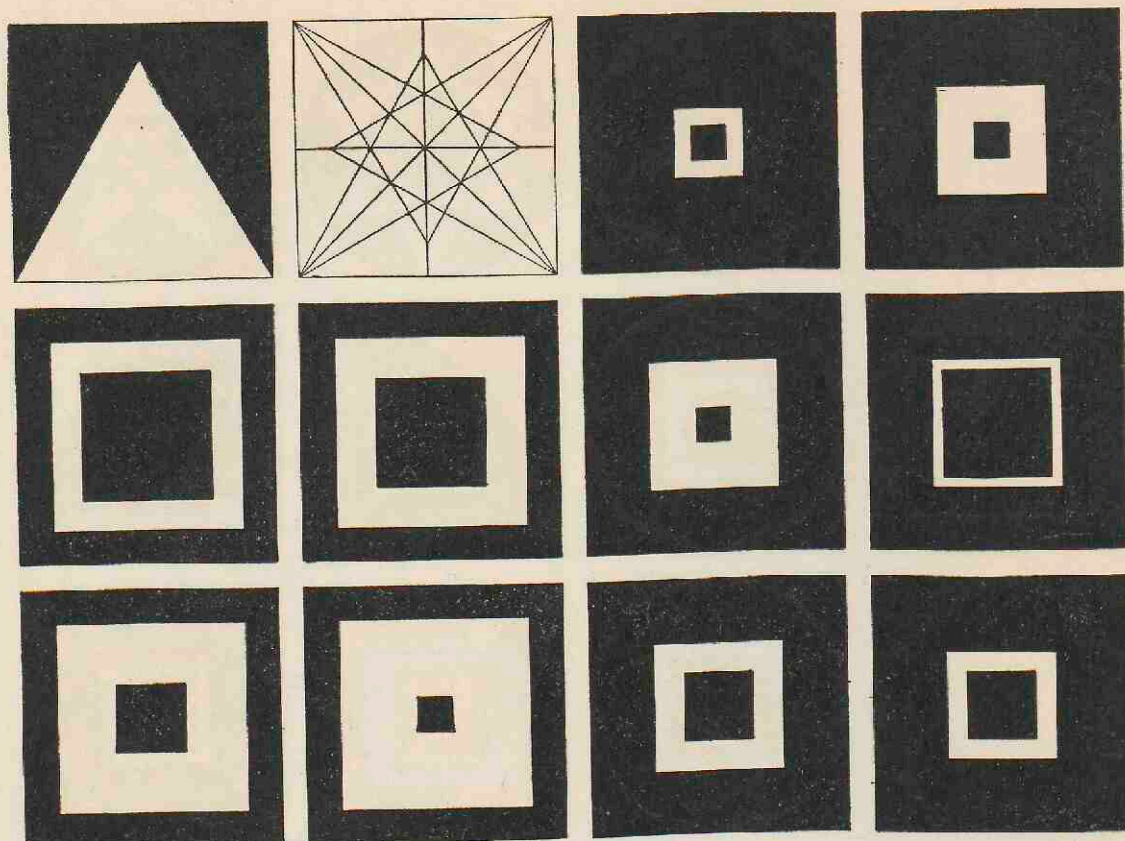
hoewel men zeggen kan, dat die ruitjes ontstaan door de diagonaal van het vierkant, heeft de werkwijze toch dit tegen, dat ze eigenlijk veel gemakkelijker met een centimeterlat gemaakt kan worden, d. w. z. met iets dat niets met het vlak te maken heeft. Het is beter om uw centimeterlat voorloopig maar weg te bergen en alle maten langs constructieven weg te verkrijgen. Deze manier geeft herhaling in de wijze van doen, maar voortdurende afwisseling en rijker effect in het resultaat. ¶ Pl. 3 geeft veelhoeken, voor ons ware goudmijntjes en prachtige velden voor onderzoekingstochten.

PLAAT 3.

VEELHOEKEN IN CIRKELS

¶ Op pl. 4 vindt ge verdeelingen van het vierkant in rand en spiegel, maar anders dan op pl. 2, waar in het vierkant de cirkel gebruikt wordt, d. w. z. waar de middellijn afgestemd wordt op de hoeklijn. Hier wordt de zijde van het vierkant tevens gezien als de basis van een gelijkzijdigen driehoek. Door de verschillende snijpunten trekken we lijnen evenwijdig aan de middellijnen en daaruit zien we randen van verschillende breedte en spiegels van verschillende grootte ontstaan. Als ge deze oefeningen hebt gemaakt, moet ge er direct eens op laten volgen een verdeeling van het vierkant in rand en spiegel met behulp

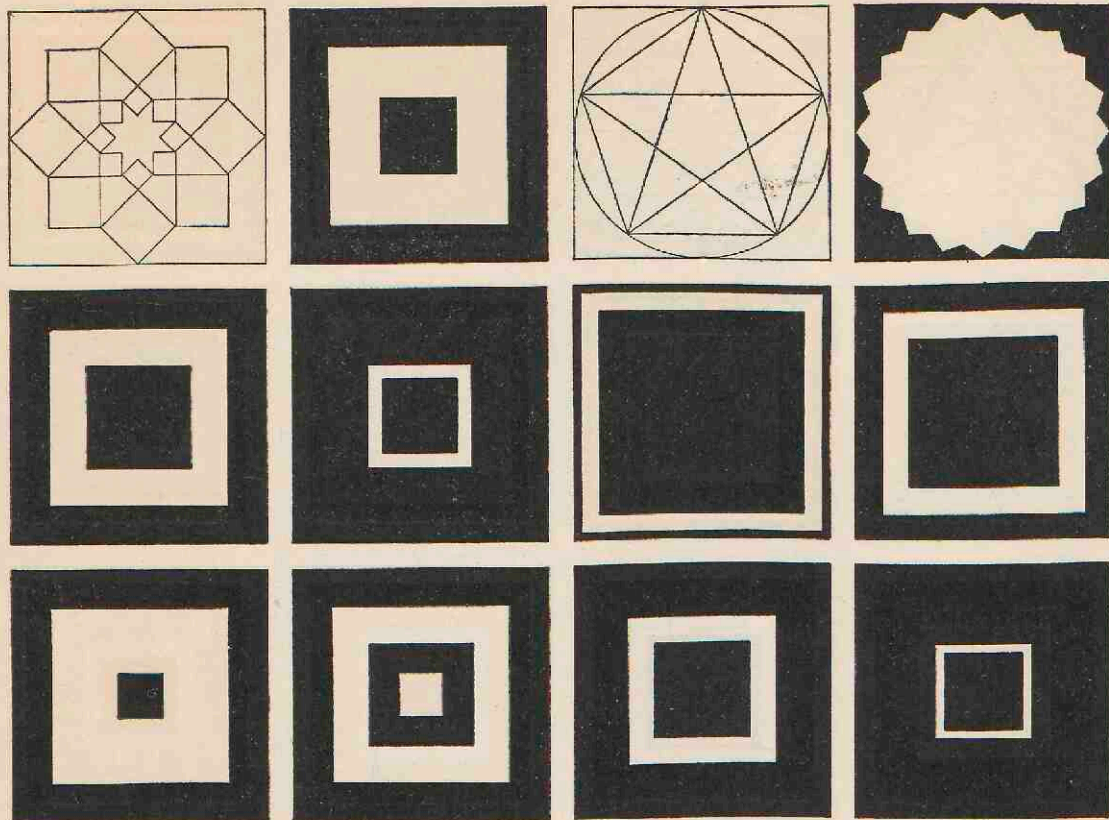

PLAAT 4. GELIJKZIJDIGE DRIEHOEK IN VIERKANT
VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL

van den gelijkbeenigen driehoek die z'n top in het midden van de zijde heeft, tegenovergesteld aan de basis, en dan de resultaten vergelijken.
 ¶ Ik kan u geen beteren raad geven dan dezen: maak alle oefeningen die de platen geven, en maak er nog vele bovendien.

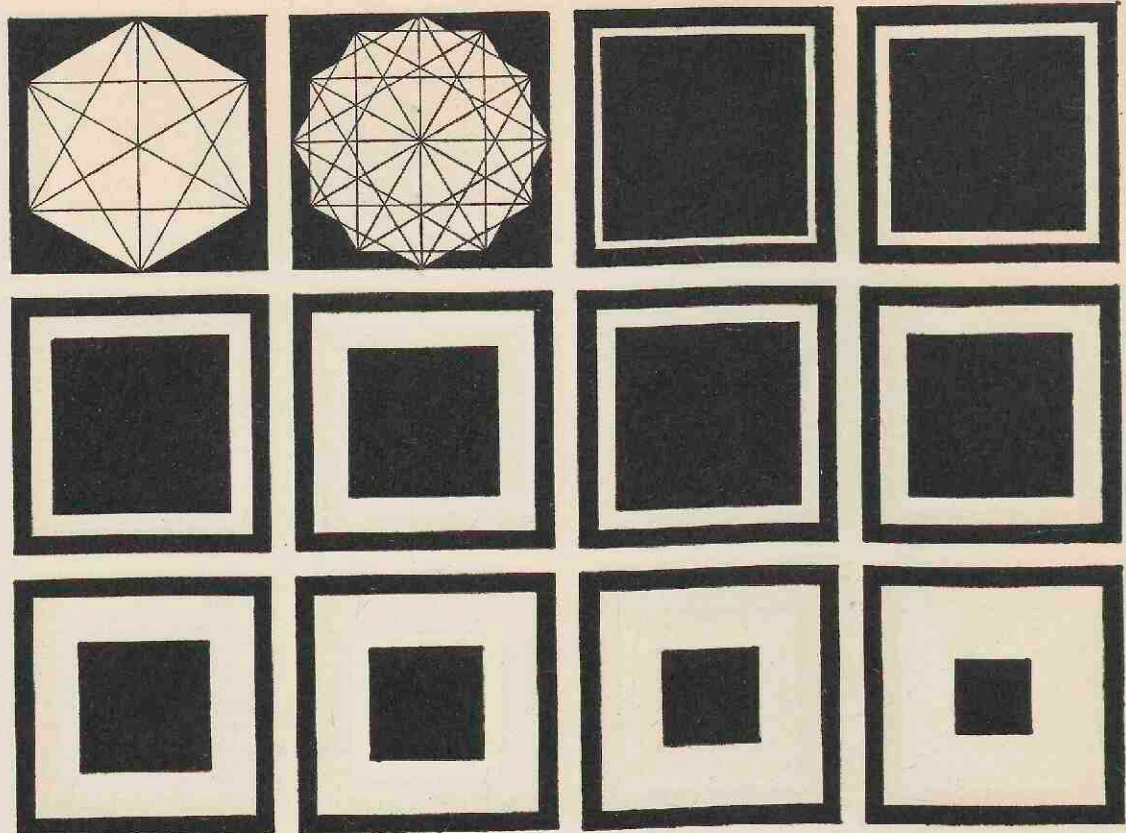
¶ Pl. 5, 6, 7, 8 en 9 geven hetzelfde met toepassing in het vierkant van vier-, vijf- en zeshoek. Ge ziet, het aantal mogelijkheden is nogal uitgebreid en van de combinatie vierkant-zeshoek gaf ik niet alle mogelijkheden.

¶ Soms vragen leerlingen of het nu „mooi” is omdat het door „die

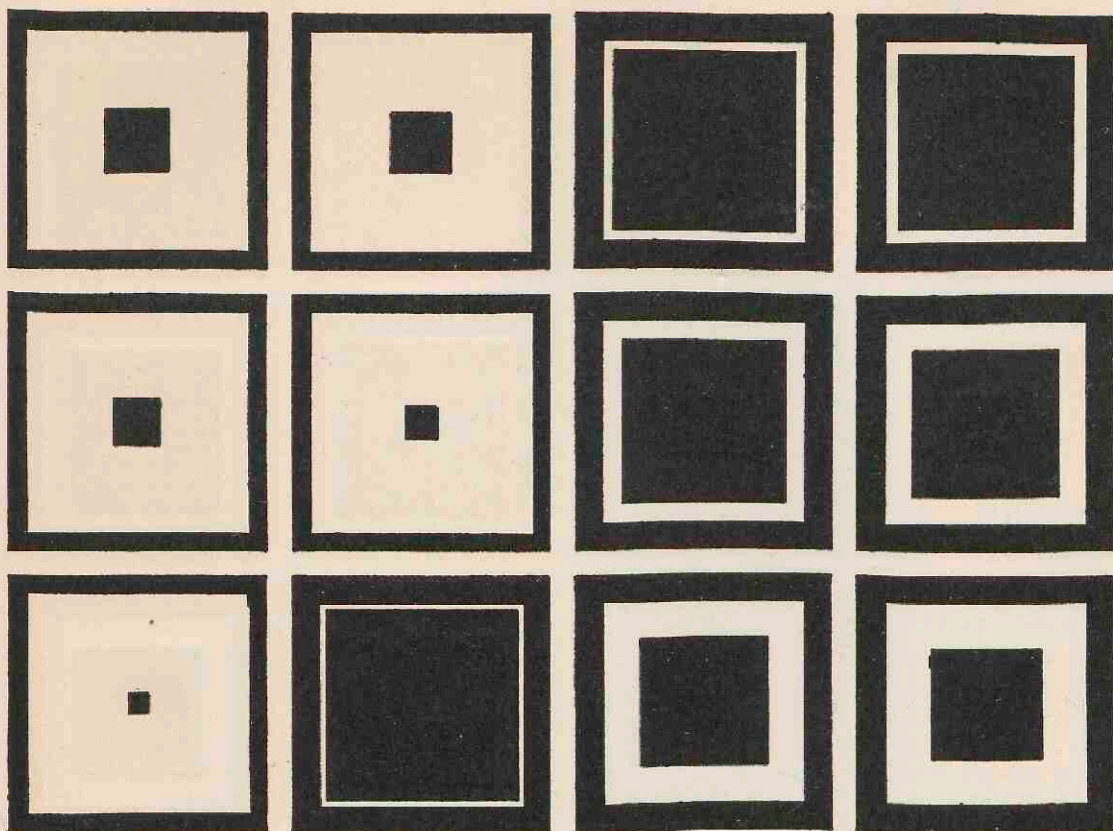
PLAAT 5. ACHTHOEK EN VIJFHOEK IN VIERKANT
VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL

lijntjes" gekomen is en of dat nu niet wat erg machinaal gebeurt en waarom of je dat nu niet zoo maar „op het gevoel" mag doen. Nu is het begrip „mooi" zeer betrekkelijk. Iemand die veel weet en heel veel kan en die bovendien een rijken geest heeft, zal heel andere dingen mooi vinden dan iemand die weinig kan en niet veel weet en een bekrompen geest heeft. Waar alles een lijn van ontwikkeling toont en gehoorzaamt aan de groote levenswet van groeien, bloeien en vergaan, daar mogen we veronderstellen dat het met de ontwikkeling van ons schoonheidsbegrip niet anders is, dat we ons schoonheidsbegrip moe-

PLAAT 6. ZESHOEK IN VIERKANT
VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL

ten ontwikkelen en wel langs den weg van weten en kunnen. Trek nooit „lijntjes” in uw vlak, maar ontwikkel daarin een logisch lijnensysteem dat iets inhoudt. Zijt ge zoo erg vóór „gevoelig” werk, dan kunt ge mij als een medestander beschouwen, mits we maar redelijk te werk gaan. Wanneer men een vlak moet verdeelen in rand en spiegel zonder meer, dan kan men dat natuurlijk geheel „op ’t gevoel” doen zonder dat men er één „verstandige” lijn bij gebruikt. Maar wanneer ook de rand uitgewerkt dient te worden, dan verandert de zaak. Wil die rand werkelijk het karakter van rand hebben, dan moet er in dien rand iets

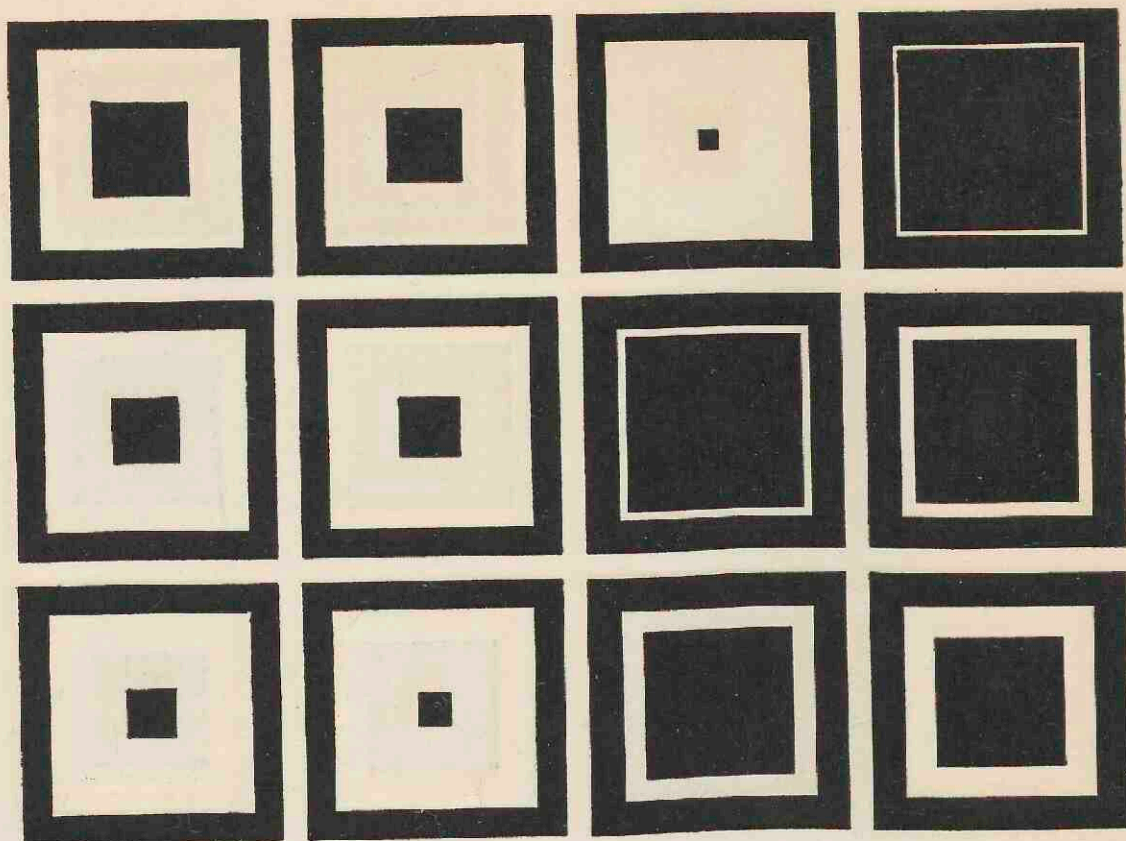
PLAAT 7.

ZESHOEK IN VIERKANT

VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL

zijn wat zich regelmatig herhaalt, dan moet er in dien vorm een regelmatige indeeling ontstaan. Dat moet dan verstandig aangepakt worden om aan ons gevoel een schoone kans te geven zich rythmisch te kunnen uiten. Indeelen is een zaak van verstand, maar mag daarom nog niet ongevoelig gebeuren, evenmin als het gevoel tot onverstandige handelingen mag leiden. Waarom zouden we de helft van ons wezen uitschakelen en niet beide kanten doen samenwerken?

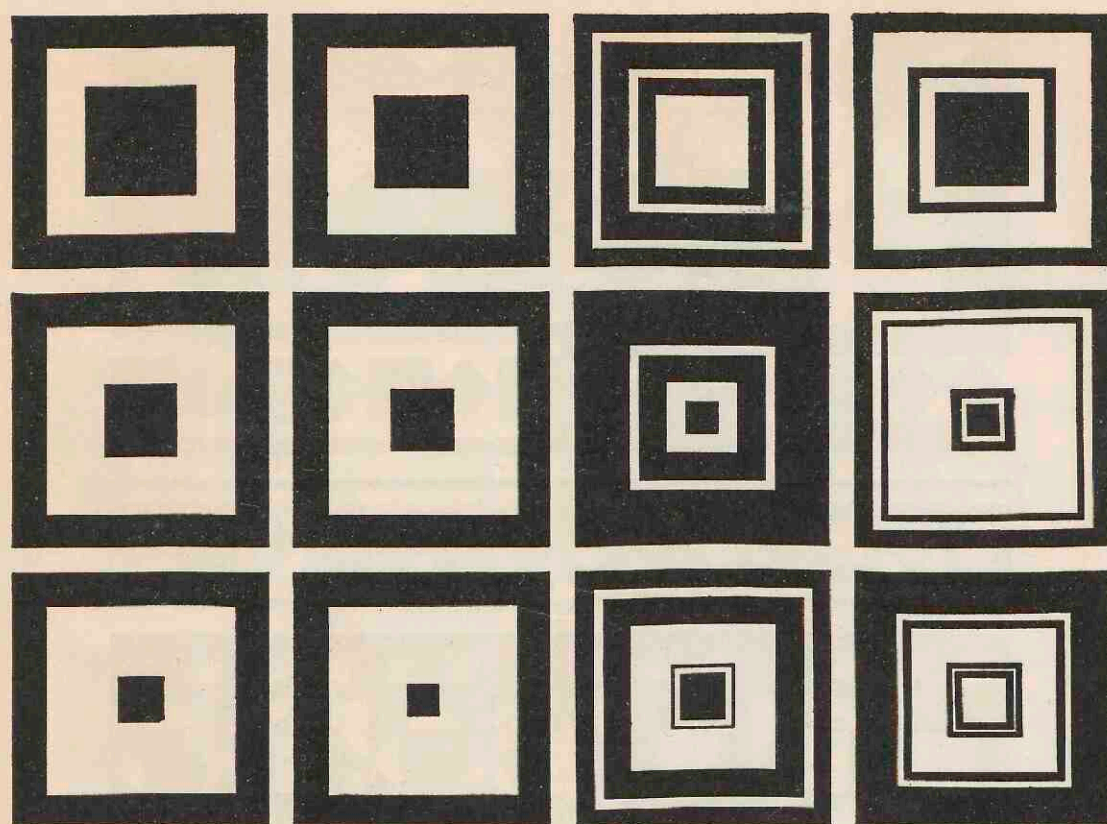
¶ „In een kunstwerk spiegelt het leven. Leven is gevoel. Het gevoel omvat den geheelen inhoud van ons bewustzijn. Toch maken we on-

PLAAT 8.

ZESHOEK IN VIERKANT
VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL

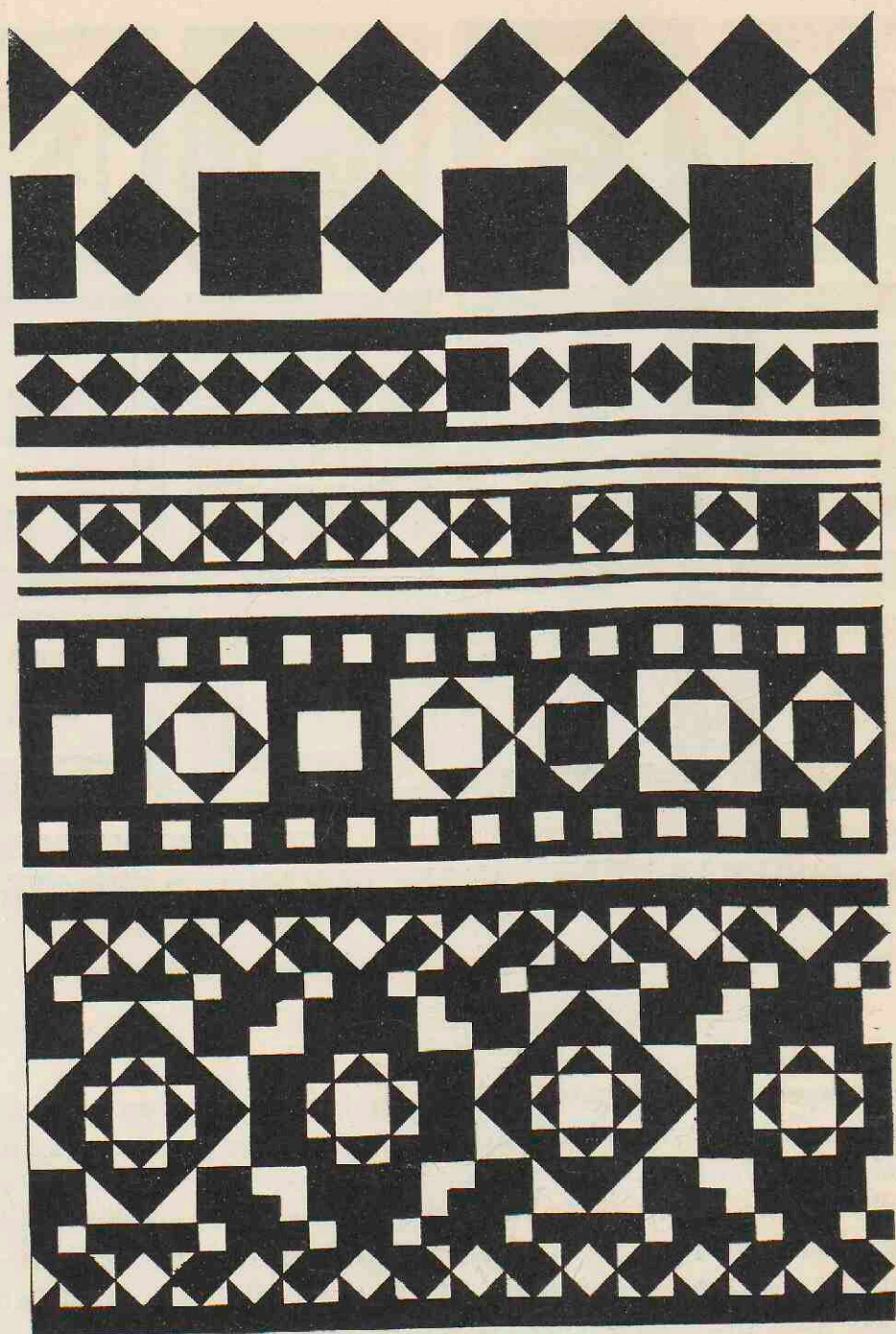
derscheid en deelen het bewustzijn in gevoel en verstand. Doch het verstand is een verstand gevoel, het is een andere vorm voor dezelfde zaak. Ons wezen is in zich eene onveranderlijke eenheid, welke door de indrukken der natuur wordt aangedaan. Deze indrukken nu zijn te onderscheiden in wisselende, of komende en gaande en in onveranderlijk blijvende. In de wisselende indrukken zien wij de natuur ongelijk aan zich zelve; in den onveranderlijken en blijvenden indruk als blijvende eenheid. In de wisselende indrukken ligt de grond voor wisselende aandoening (het gevoel) en de blijvende indruk heeft een blij-

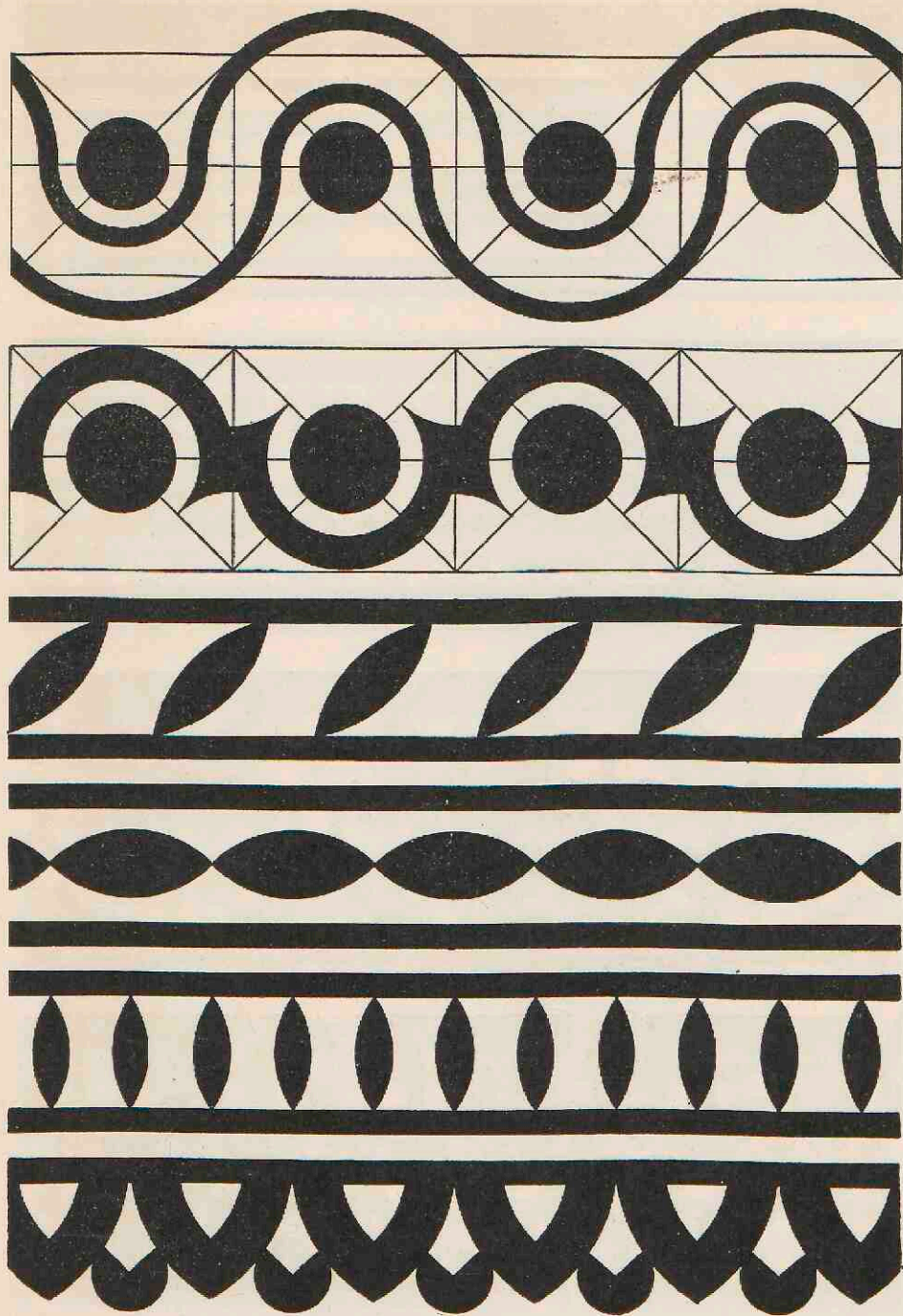
PLAAT 9. ZESHOEK IN VIERKANT
 VERDEELING VAN HET VIERKANT IN RAND EN SPIEGEL.

vende, onveranderlijke gewaarwording ten gevolge en wordt als 't ware een verstijfd gevoel (verstand); zoo leidde de onveranderlijkheid van het ruimtegevoel tot de wiskundige wetenschap" (W. A. van Konijnenburg in „Het wezen der Schoonheid”).

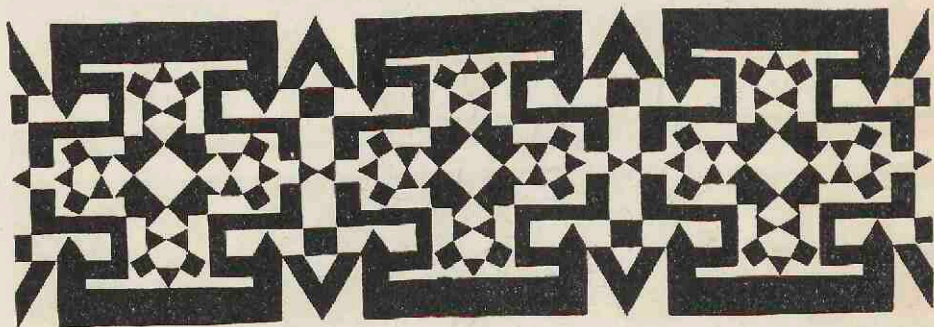
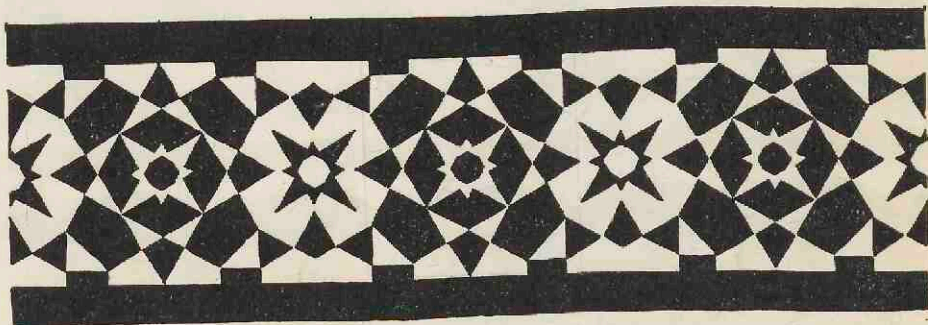
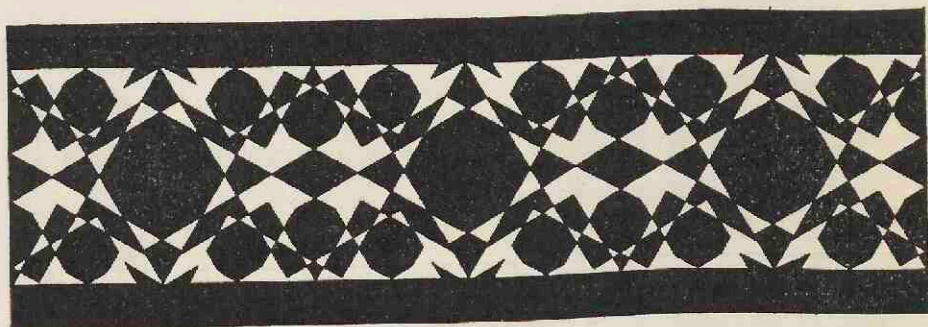
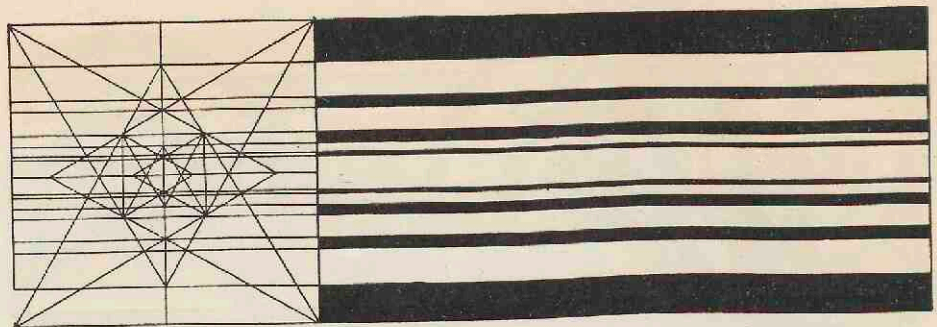
¶ Op pl. 10 ziet ge een ontwikkeling van den rand. Een rand is een deel van een plat vlak, besloten tusschen twee evenwijdige lijnen. Die lijnen behoeven niet als daadwerkelijke strepen aanwezig te zijn. Een rand heeft altijd een omlijstend, 'n afsluitend, 'n scheidend karakter. De eenvoudigste rand is wel die, welke bestaat uit een paar biezen, of die

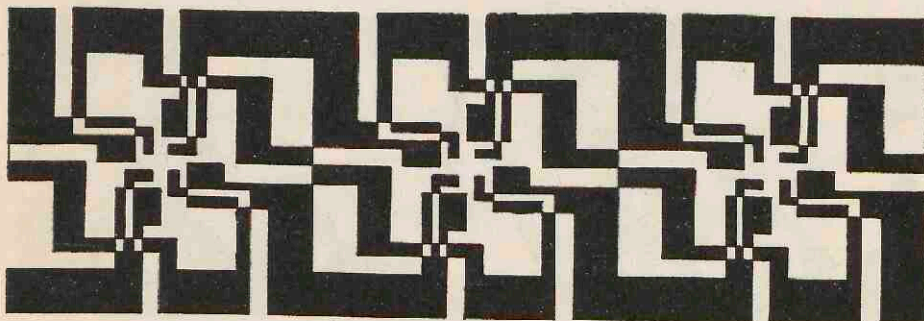
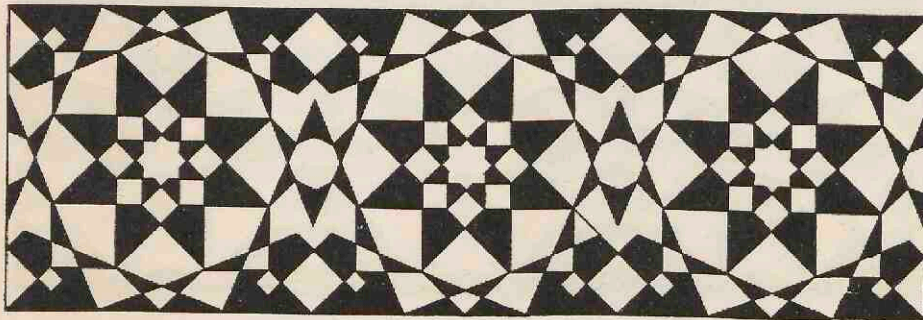
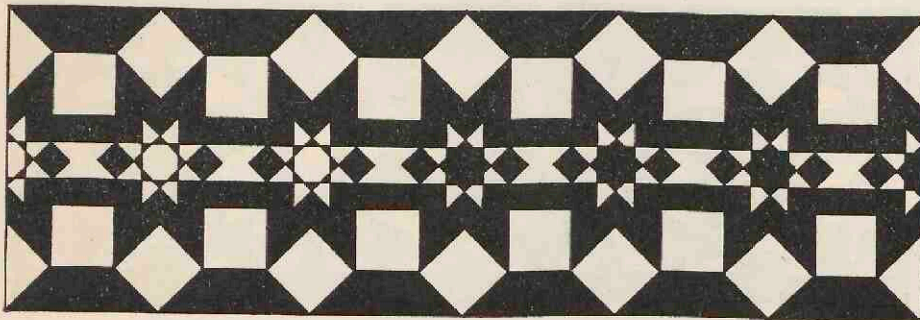
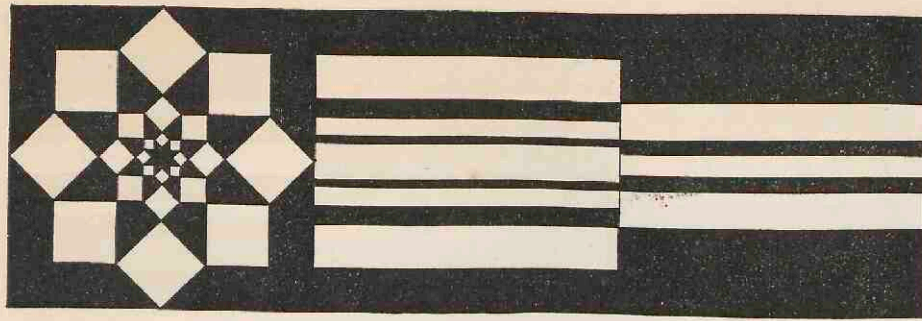
PLAAT 10. ONTWIKKELING VAN DEN RAND

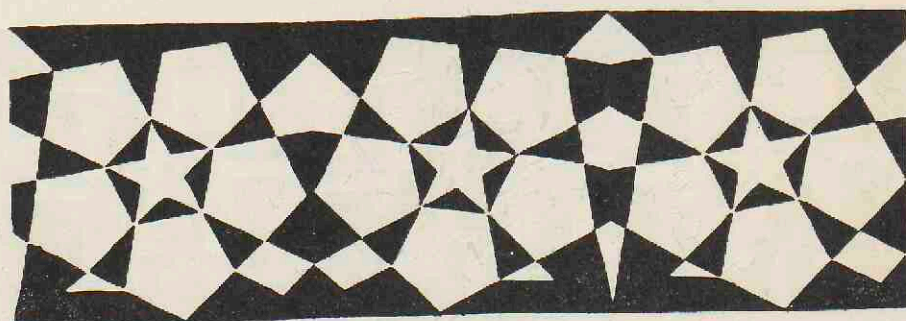
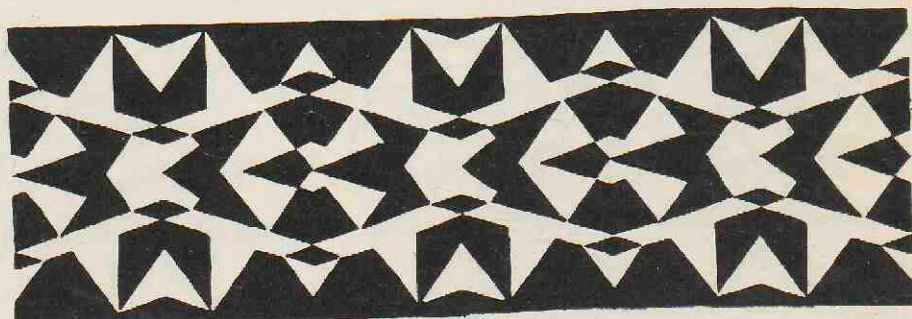
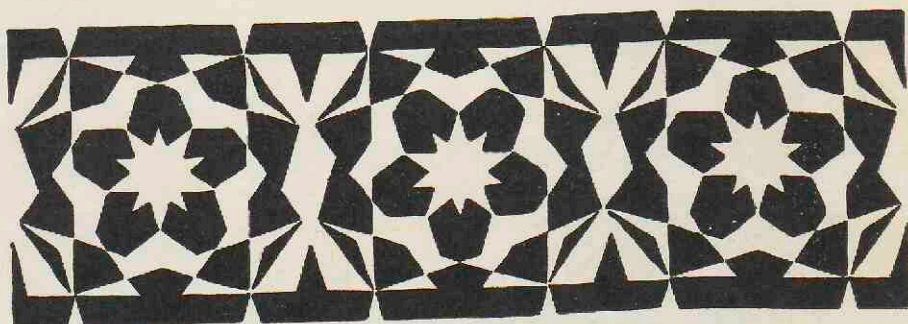
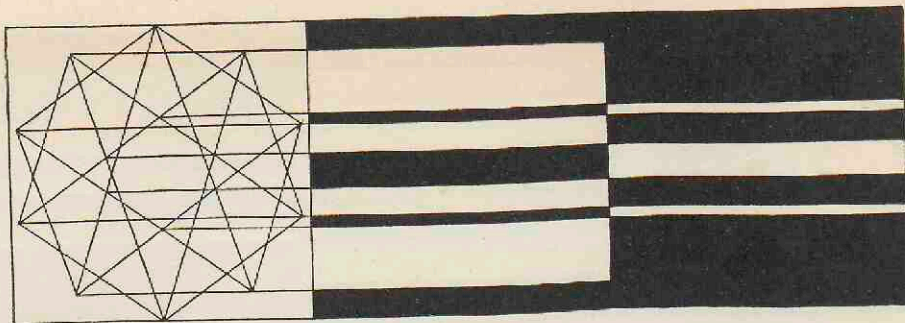
PLAAT 11. VERBINDING EN RICHTING IN DEN RAND

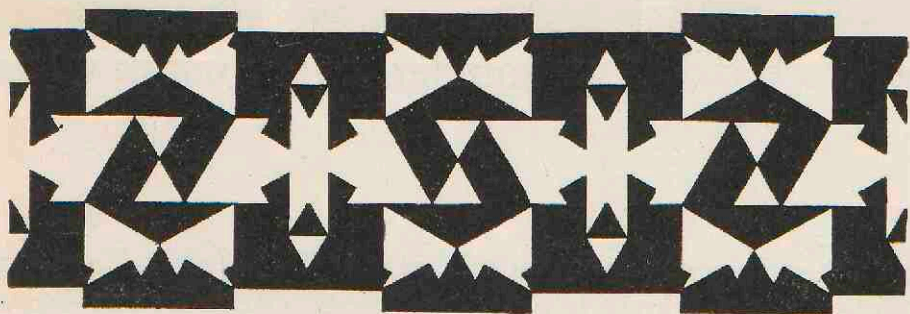
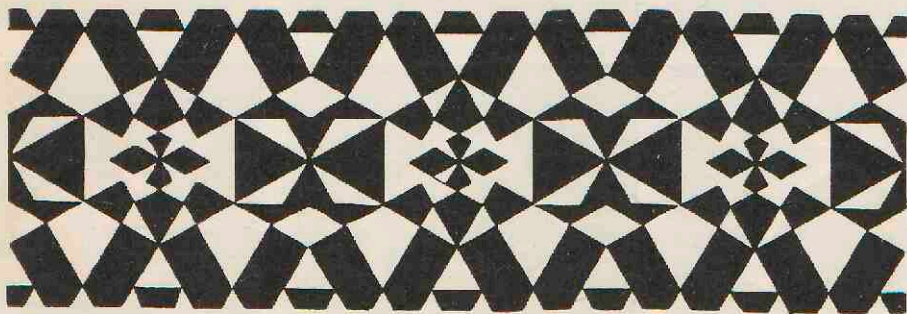
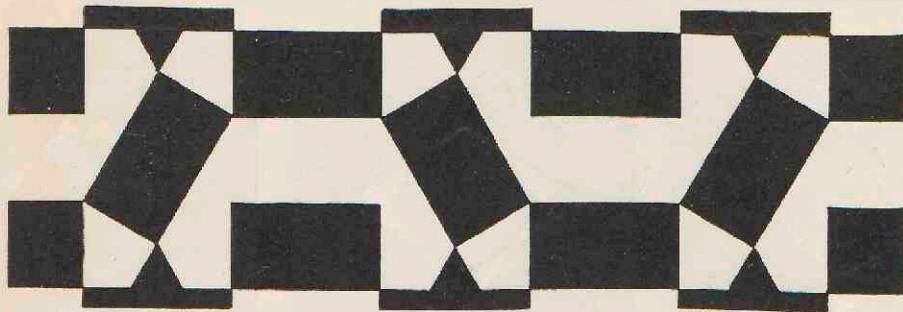
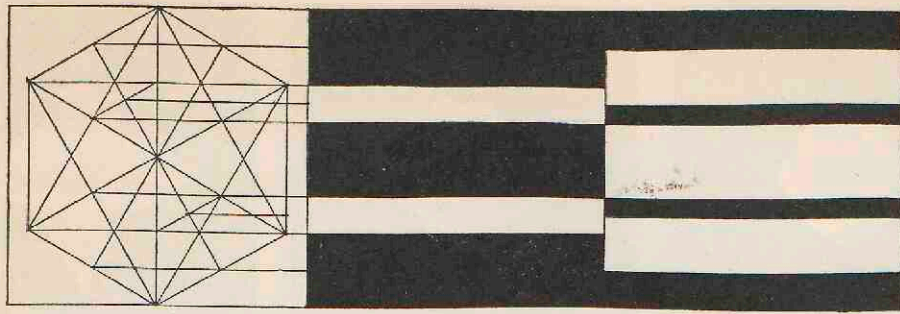
PLAAT 12. INDEELING VAN RANDEN
DRIEHOEK IN VIERKANT

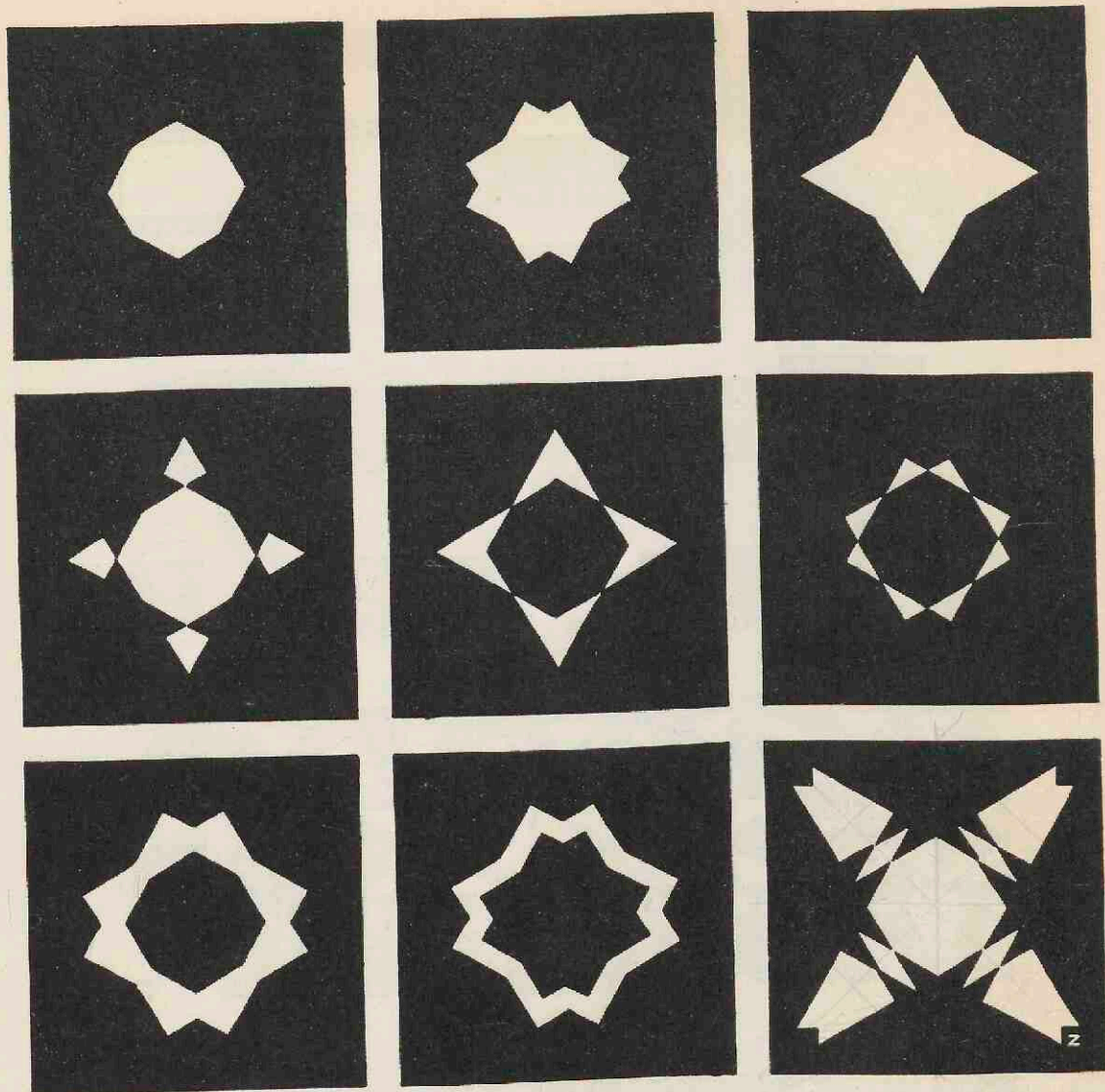
PLAAT 13. INDEELING VAN RANDEN
ACHTHOEK IN VIERKANT

PLAAT 14. INDEELING VAN RANDEN
VIJFHOEK IN VIERKANT

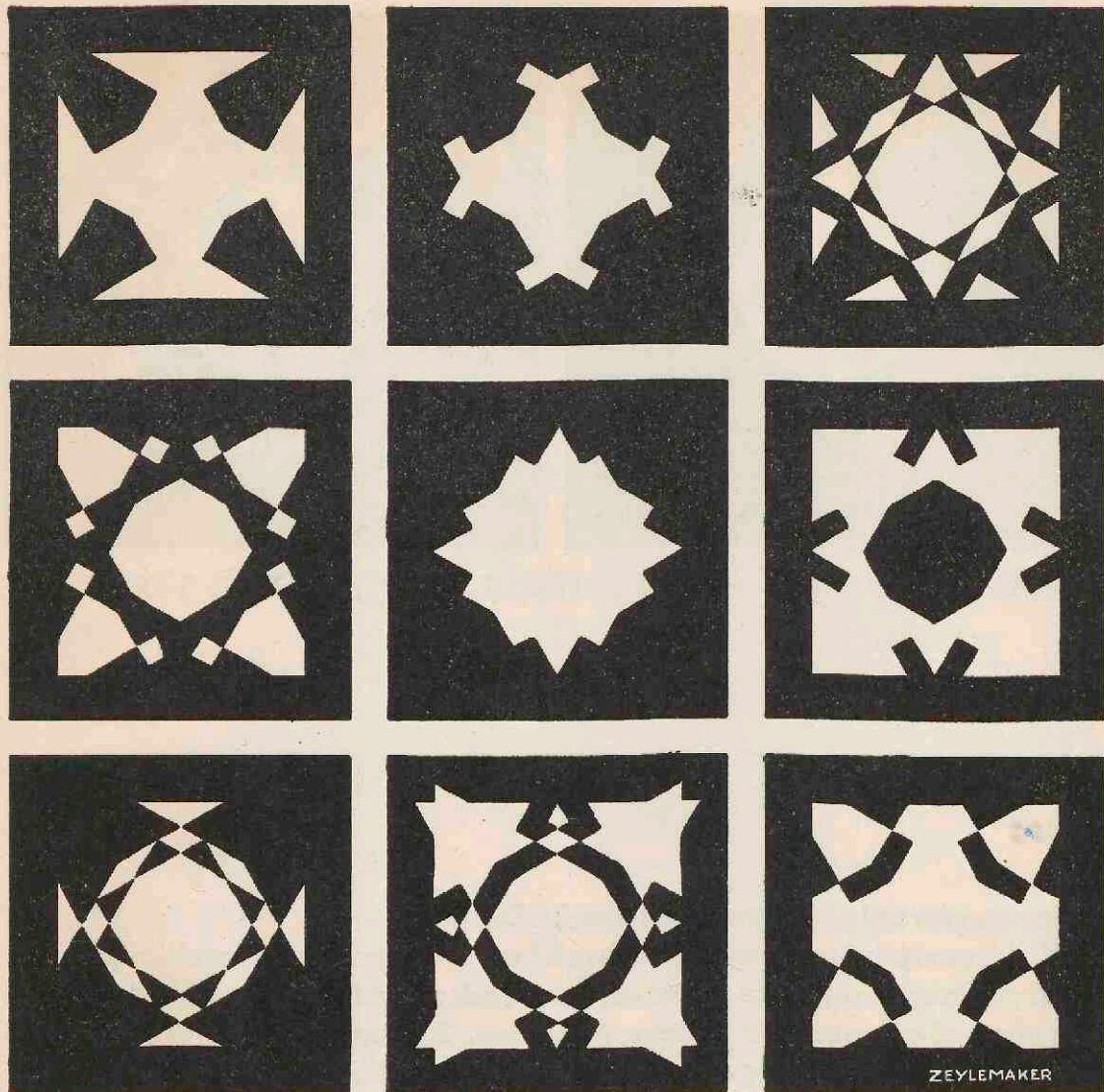
PLAAT 15. INDEELING VAN RANDEN
ZESHOEK IN VIERKANT

PLAAT 16.

DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

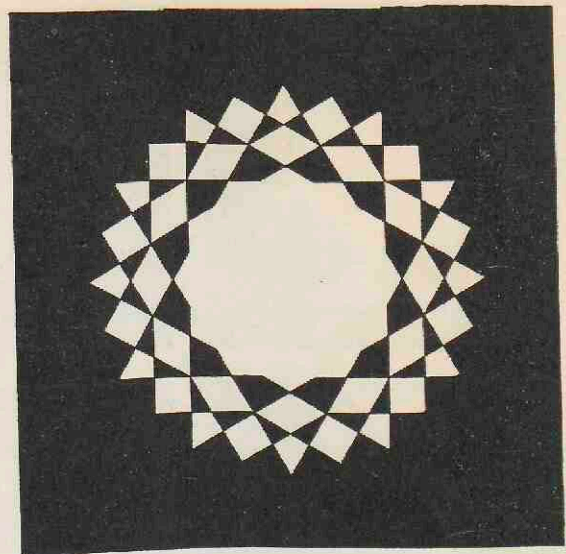
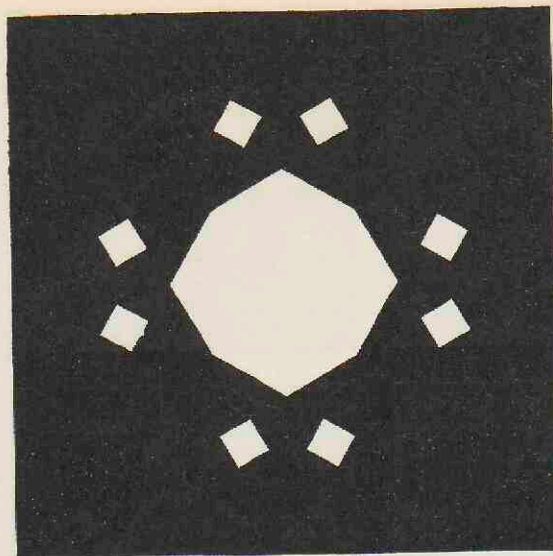
welke ontstaat door een eenvoudig motiefje (bijv. een reeks vierkantjes of cirkeltjes) naast elkaar te plaatsen. Zoiets noemt men dan een enkelvoudige reeks (no. 1). Als men afwisselend twee verschillende motieven gebruikt, spreekt men van een wisselreeks (no. 2). Enkelvou-

PLAAT 17.

DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

dige- en wisselreeks tusschen banden vindt ge in no. 3, en in no. 4 worden de banden weer onderverdeeld. No. 5 is een combinatie van enkelvoudige reeks als afsluiting en wisselreeks als middenpartij; zooiets zou men een samengestelde reeks kunnen noemen; no. 6 geeft

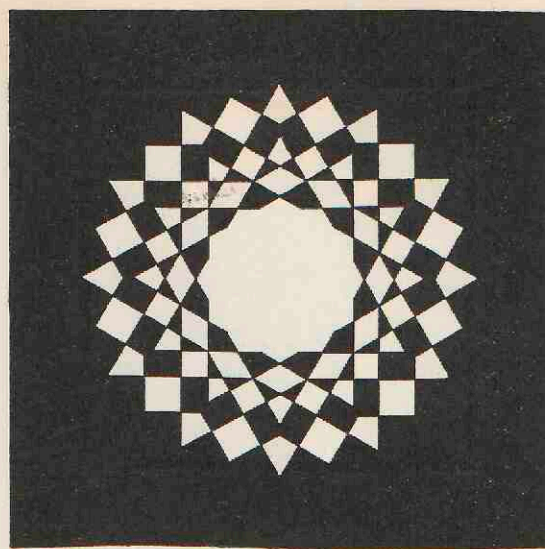
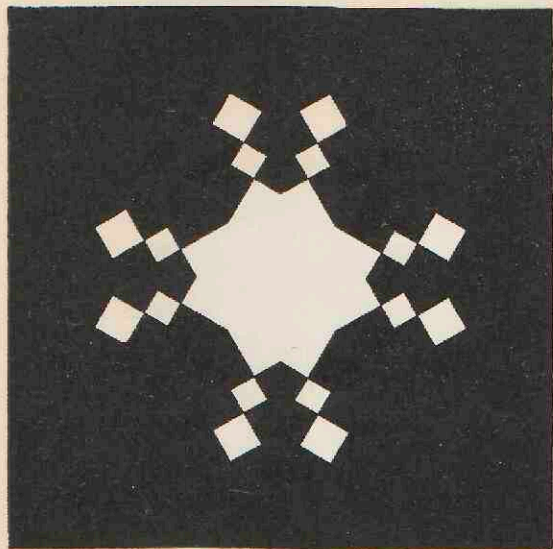

PLAAT 18.

DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

daarvan een zeer uitgewerkte verdeeling.

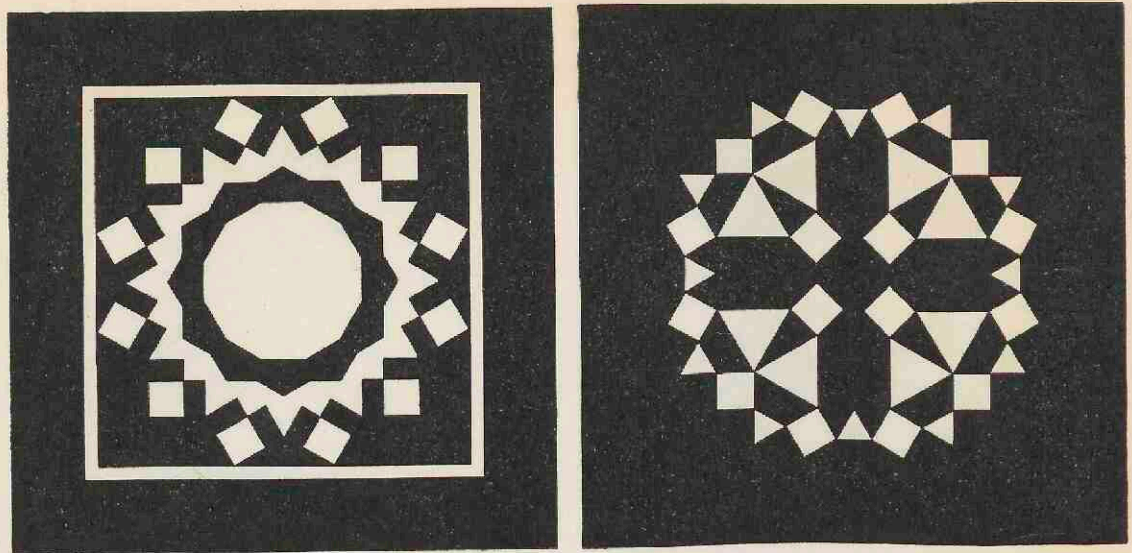
¶ Pl. 11 geeft in no. 1 een voorbeeld van harmonische verbinding; de bandvormige motieven gaan ongestoord, naar hun eigen aard, zonder tusschen-elementen, in elkaar over; no. 2 daarentegen geeft een tusschenelement dat den gang breekt, waardoor het vloeiende van de lijn verloren gaat; zoiets noemt men een contrasteerende verbinding. No. 3, 4, 5 en 6 noemt men respectievelijk loopend, liggend, staand en hangend. Dat zijn nu eenmaal de gebruikelijke benamingen er voor. We maken dus kennis met de principes van herhaling en afwisseling, harmonie en contrast, beweging en richting. Soms staan de motieven los van elkaar, d. w. z. natuurlijk wel in constructief verband, maar niet door een bepaalde lijn verbonden of geleid. Soms zijn ze wel verbonden of geleid door zoo'n lijn; we noemen die lijn „voerlijn”.

PLAAT 19.

DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

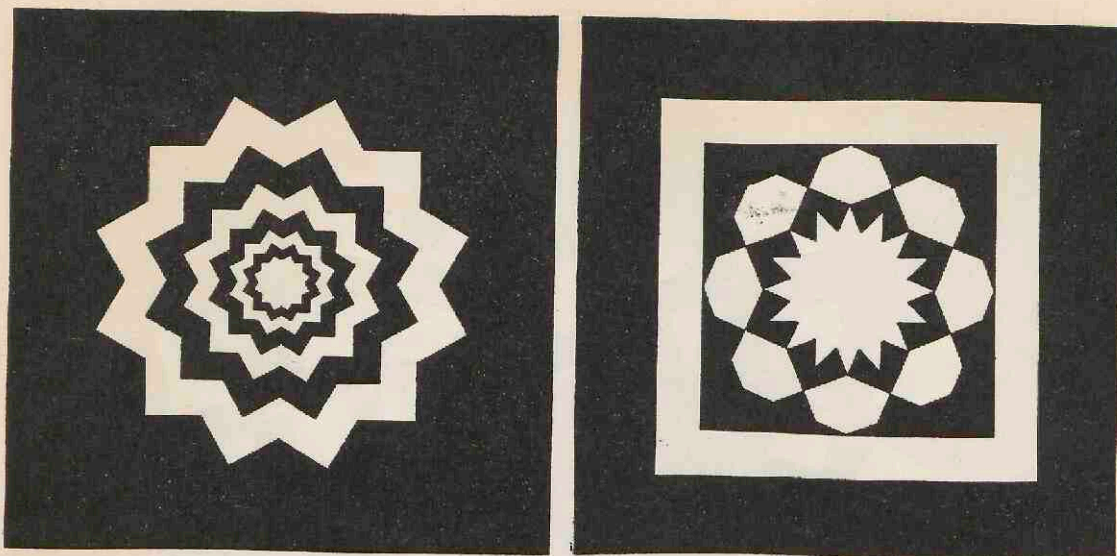
¶ Pl. 12, 13, 14 en 15 geven voorbeelden van indeeling van randen; we moeten de afbeeldingen niet bekijken als „ontwerpen”, maar ze alleen zien als voorbeelden van verdeeling, naar aanleiding waarvan een ontwerp gemaakt zou kunnen worden. Toch zijn er indeelingen bij, die, zonder verdere bewerking, gebruikt kunnen worden; dit wijst wel naar het principe: „een goede indeeling is in zich zelf ornamentaal”. Pl. 13 no. 4 geeft zoo'n verdeeling, ontstaan door lijnen, evenwijdig aan verticale en horizontale as, getrokken door de snijpunten van het schema van no. 1. Het verschil van breedte, dat in dit geval ontstaat doordat we gebruik maken van het verschil in lengte van midden- en hoeklijn van het, als grondelement van verdeeling, aangenomen vierkant, geeft aan dit ornament z'n levendig karakter. Tusschen die verschillende breedtematen bestaat een onderling verband. Ze staan tot elkaar in betrekking, ze behooren bij elkaar en steunen daarom elkan-

PLAAT 20.

DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

ders werking. Hun onderlinge verhouding is natuurlijk, daar zij voortvloeit uit een gemeenschappelijken oorsprong. Ook de beweging, de richting, de herhaling, de afwisseling, het heelerhythme heeft denzelfden oorsprong. Er zijn ontwerpers van vlakornament die meenen, dat ontwerpen „vrij” behoort te geschieden, dat zoo'n schema eigenlijk maar kinderachtig en feitelijk minderwaardig is, goed voor . . . , nu ja, maar in geen geval voor hen. Die „vrijheid” heeft tot gevolg, dat ze niet in het vlak, maar op het vlak werken, dat niet de aan het vlak eigen karakteristieke verhoudingen en indeelingen geëerbiedigd worden, maar dat het vlak gebruikt wordt, alleen om er de individueele willekeur van den maker op uit te vieren. Deze „vrije gevoelskunst” met haar vele, soms verfoeilijk leelijke voorbeelden van onkunde, toont in haar werkwijze meer het samenflansen van geheel willekeurige details, dan wel het op redelijke wijze indeelen en gebruiken van het gegeven

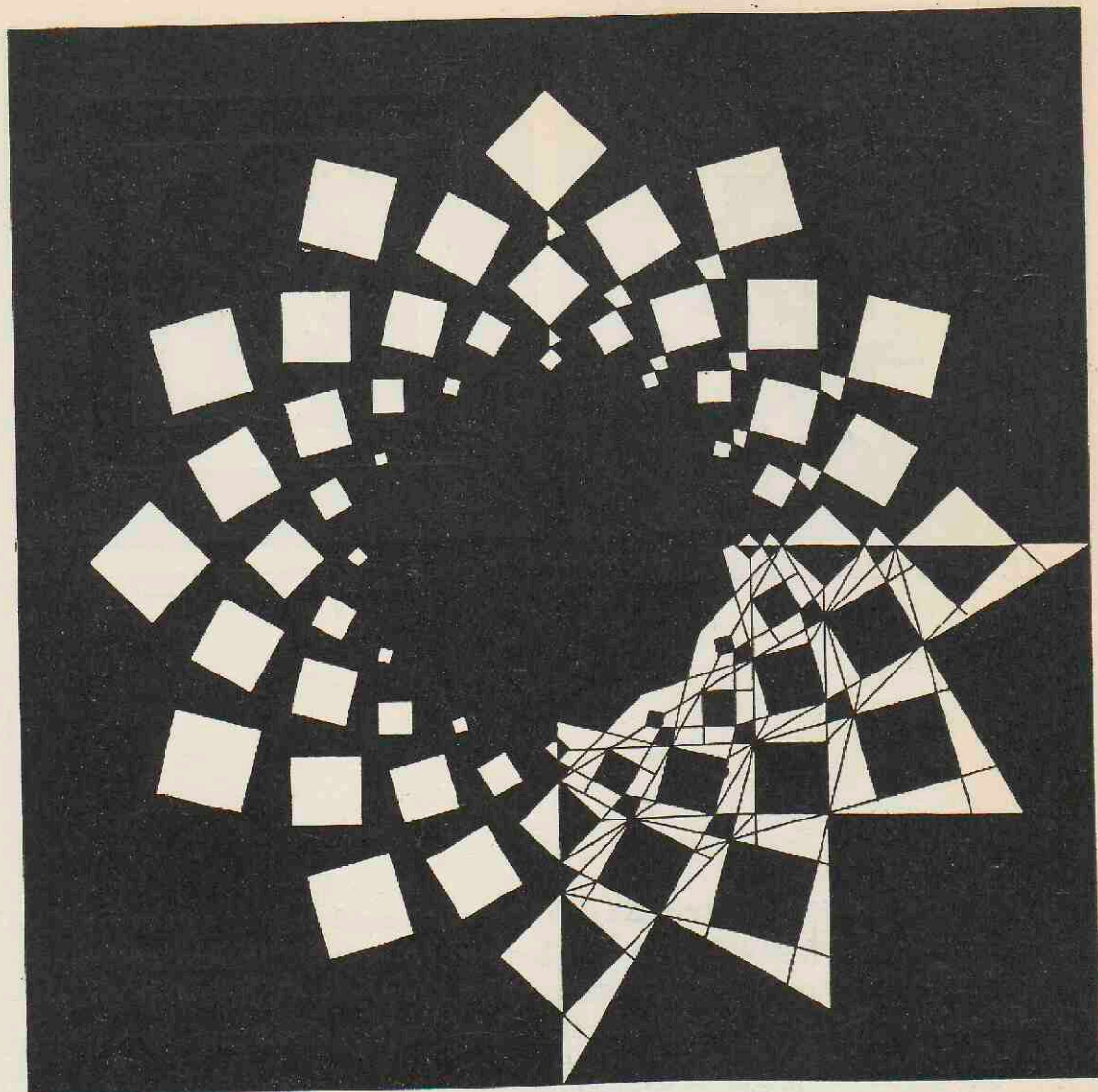

PL. 21. DE SPIEGEL. DRIEHOEK EN ACHTHOEK IN VIERKANT

vlak. Als ge naar aanleiding van de gegeven voorbeelden verdeeloe-
ningen gaat maken, moet ge steeds bedenken, dat het inderdaad maar
probeersels zijn en dat een ontwerp voor „'n randje”, hoe aardig ook
op zichzelf, toch alleen waarde heeft als oefening, doch pas beteekenis
krijgt in verband met plaats en doel.

¶ Een rand heeft altijd een bedoeling; waarom zou men anders een
rand maken? Of 'n rand omsluit een vlak, of hij is een scheiding tus-
schen verschillende deelen van een vlak. De juiste manier om oefenin-
gen te maken is daarom die, welke uitgaat van een vlak, zooals ver-
derop dan ook aangegeven wordt. Op de vier platen is als grondele-
ment van verdeling het vierkant genomen, waarin drie-, vier-, vijf- en
zeshoek verwerkt zijn.

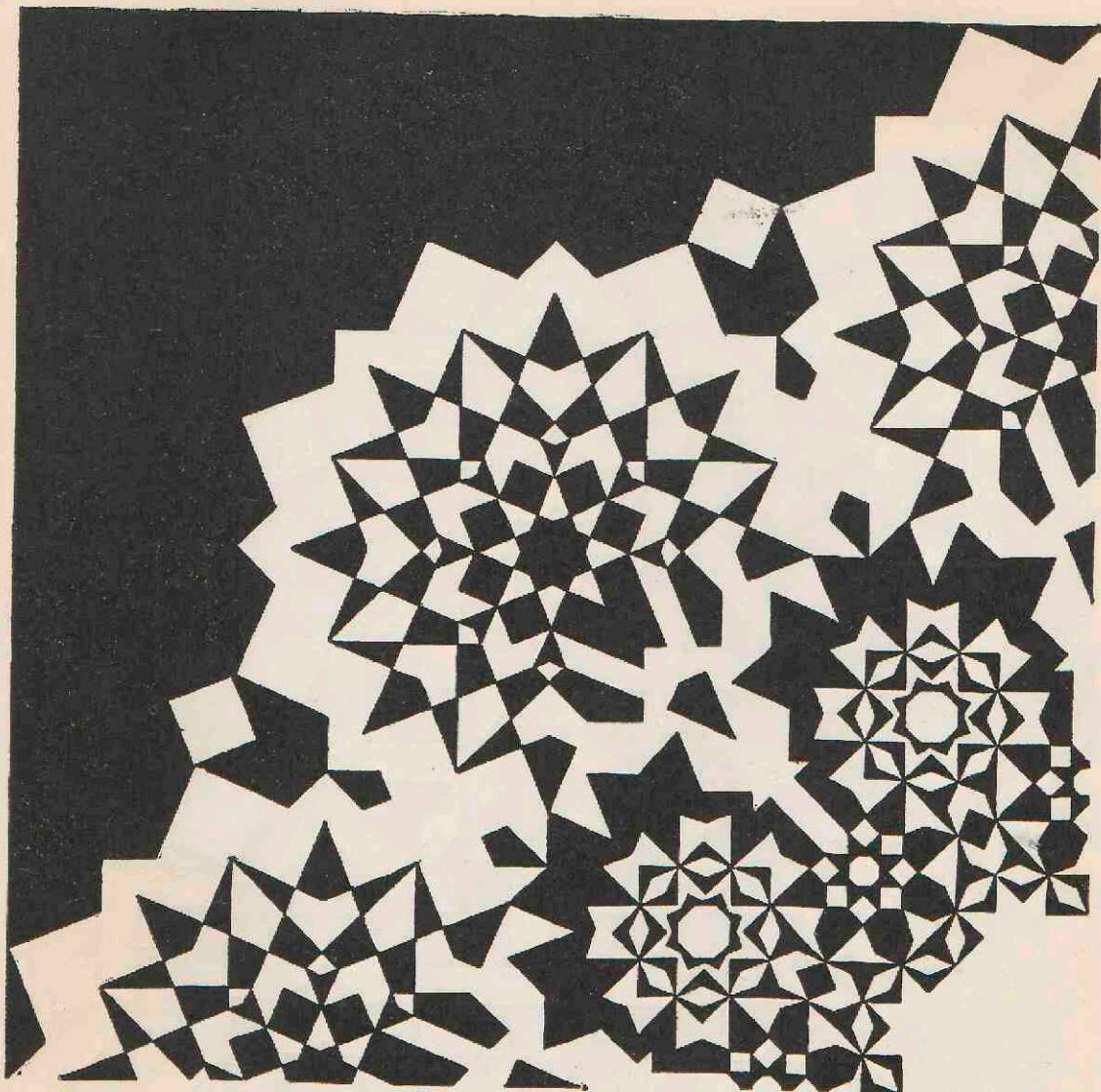
¶ Ge kunt ook iets anders probeeren. Pl. 1 laat andere mogelijkheden
zien, maar ieder kan er nog vele vinden. Let met uw verdeelingen

PLAAT 22.

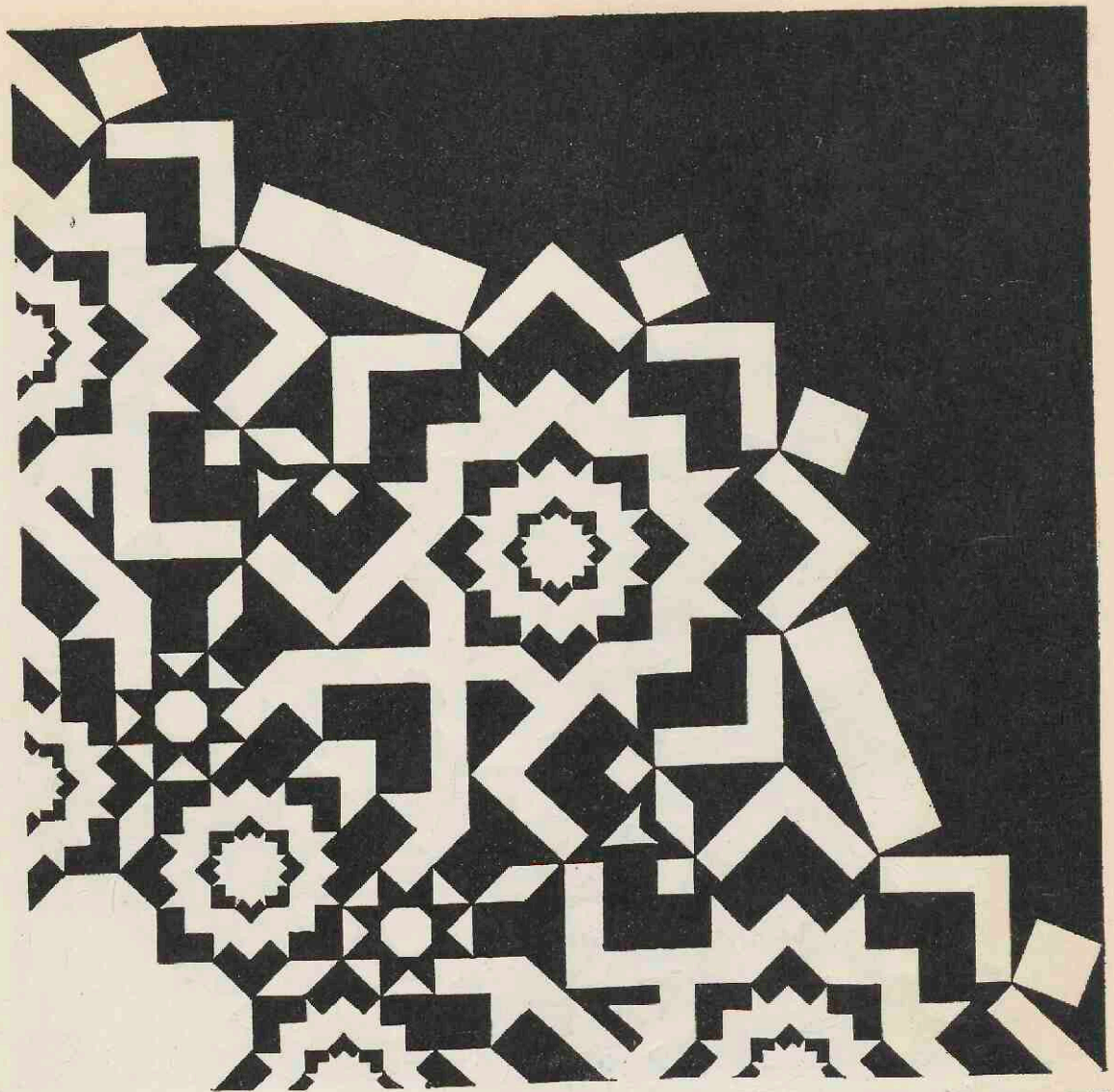
DE SPIEGEL. DRIEHOEK IN VIERKANT

vooral hierop, dat de groepeeringsen om de hartpunten van de aangenomen grondelementen met elkaar in verband staan, dat er verbinding is, dat ge het karakter van rand krijgt.

PLAAT 23. INDEELING IN HET VIERKANT
MET BEHULP VAN DEN ACHTHOEK

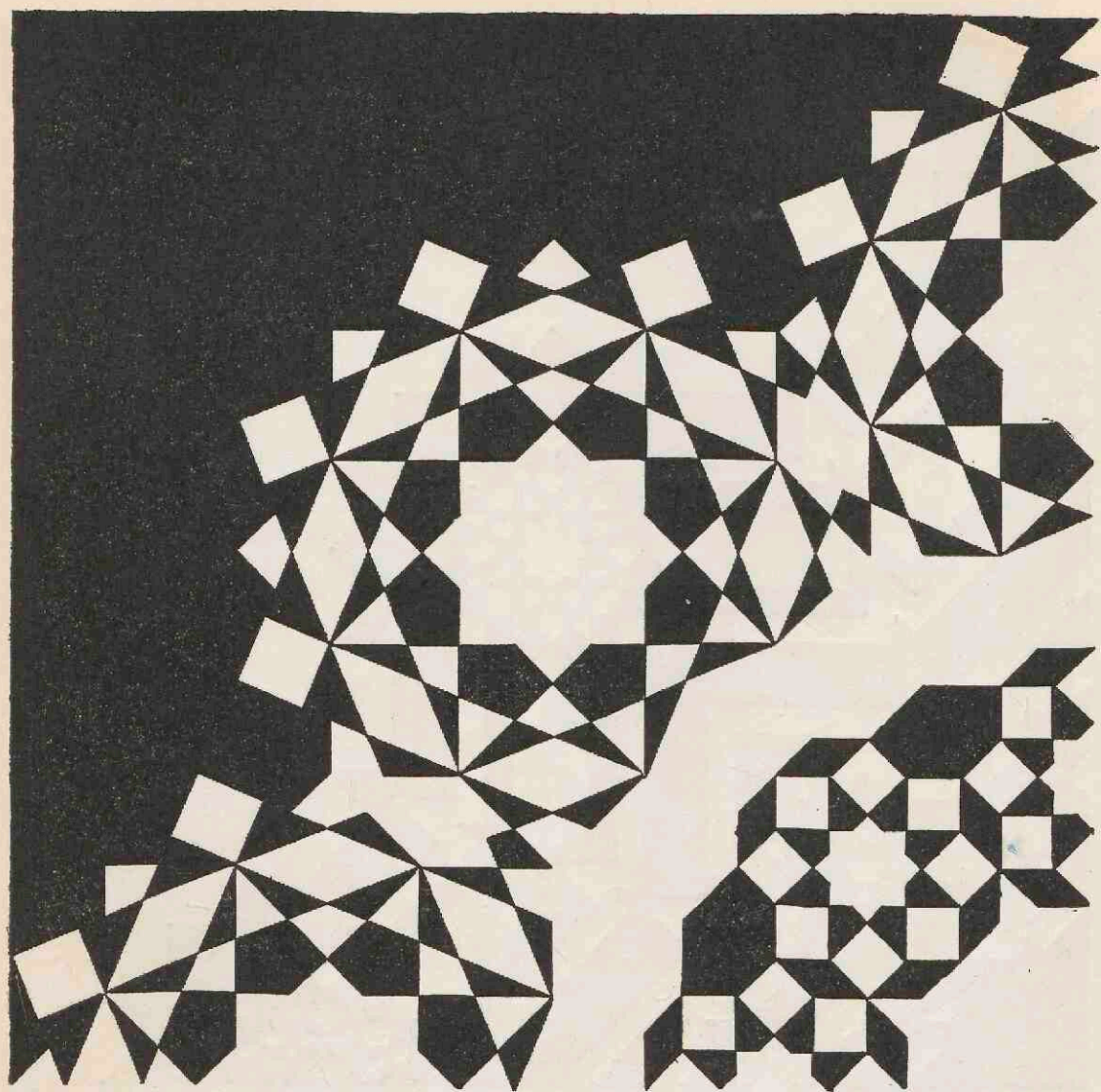
¶ Pl. 16—35 geven voorbeelden van spiegelverdelingen. De spiegel van een vlak is de streek om het hartpunt; deze heeft natuurlijk geen vaste begrenzing maar blijft in ieder geval min of meer binnen de grens van het vlak, anders zou het de verdeling van het vlak zelf zijn.

PLAAT 24.

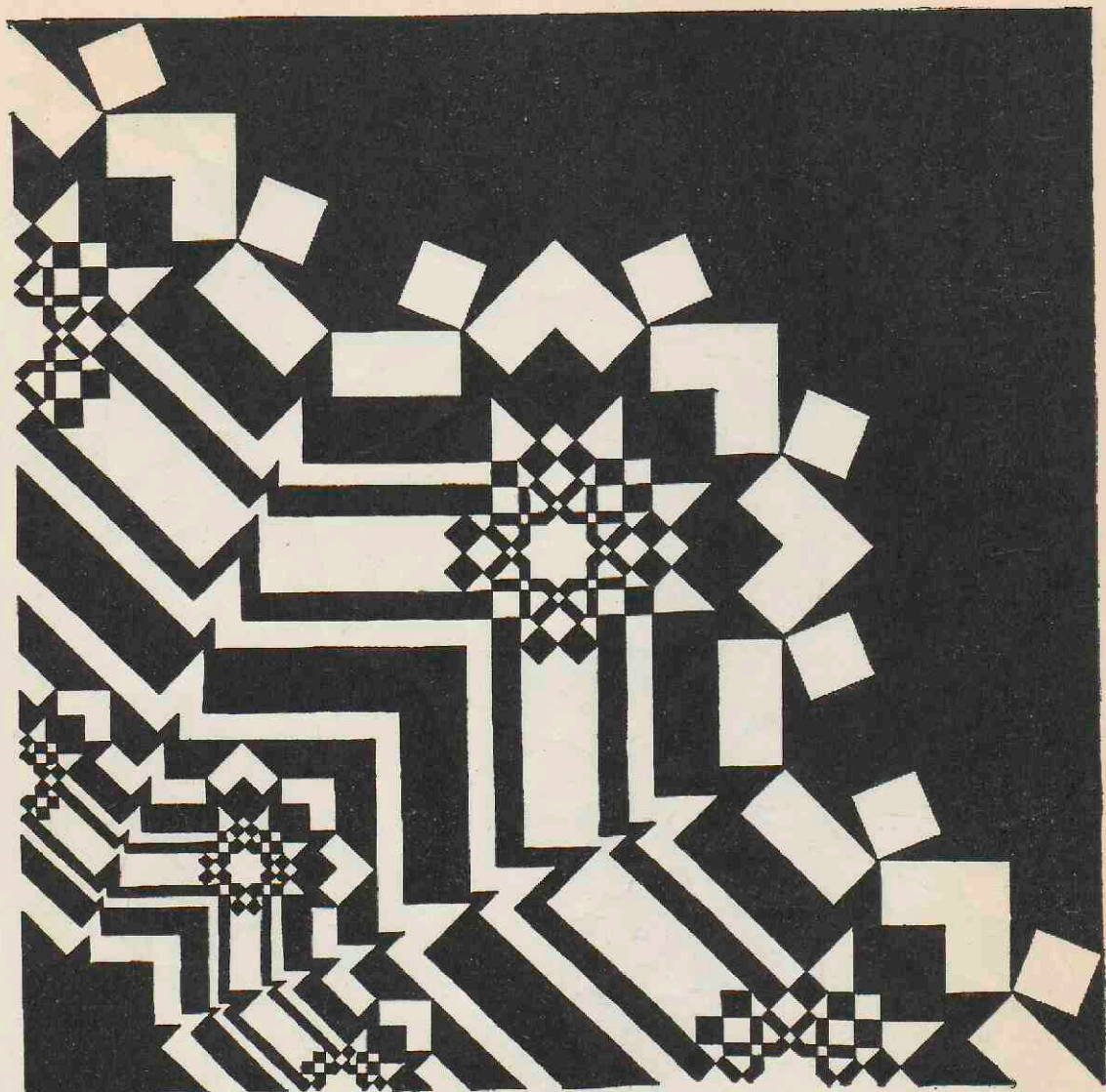
INDEELING IN HET VIERKANT
MET BEHULP VAN DEN ACHTHOEK

Het is noodig dat we de deelen van een vlak: het midden, de hoeken, de randen goed kunnen onderscheiden; het maken van dergelijke verdeel oefeningen in het vierkant met behulp van de veelhoeken leert ons inzien dat massagroeping gaat vóór vormgeving.

PLAAT 25. INDEELING IN HET VIERKANT
MET BEHULP VAN DEN ACHTHOEK

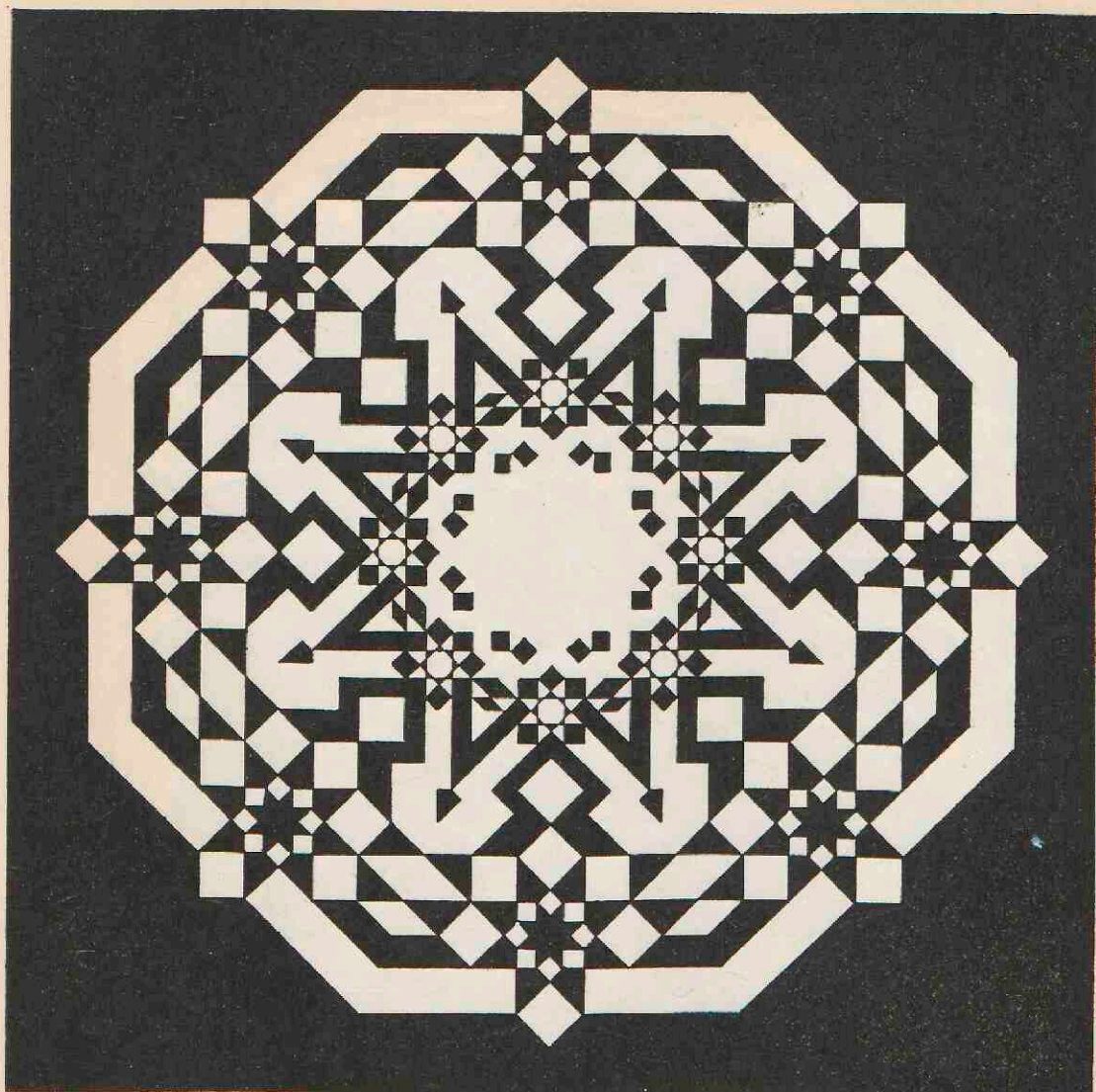
¶ Pl. 16 en 17 is gemaakt door een leerling die daarmede toont het beginsel goed te begrijpen. De gelijkzijdige driehoek in verband met het vierkant (zie ook pl. 1) geeft u deze alleraardigste zwart-wit verdeelingen. Tracht ze zelf eens te maken en liefst nog een paar an-

PLAAT 26. INDEELING IN HET VIERKANT
MET BEHULP VAN DEN ACHTHOEK

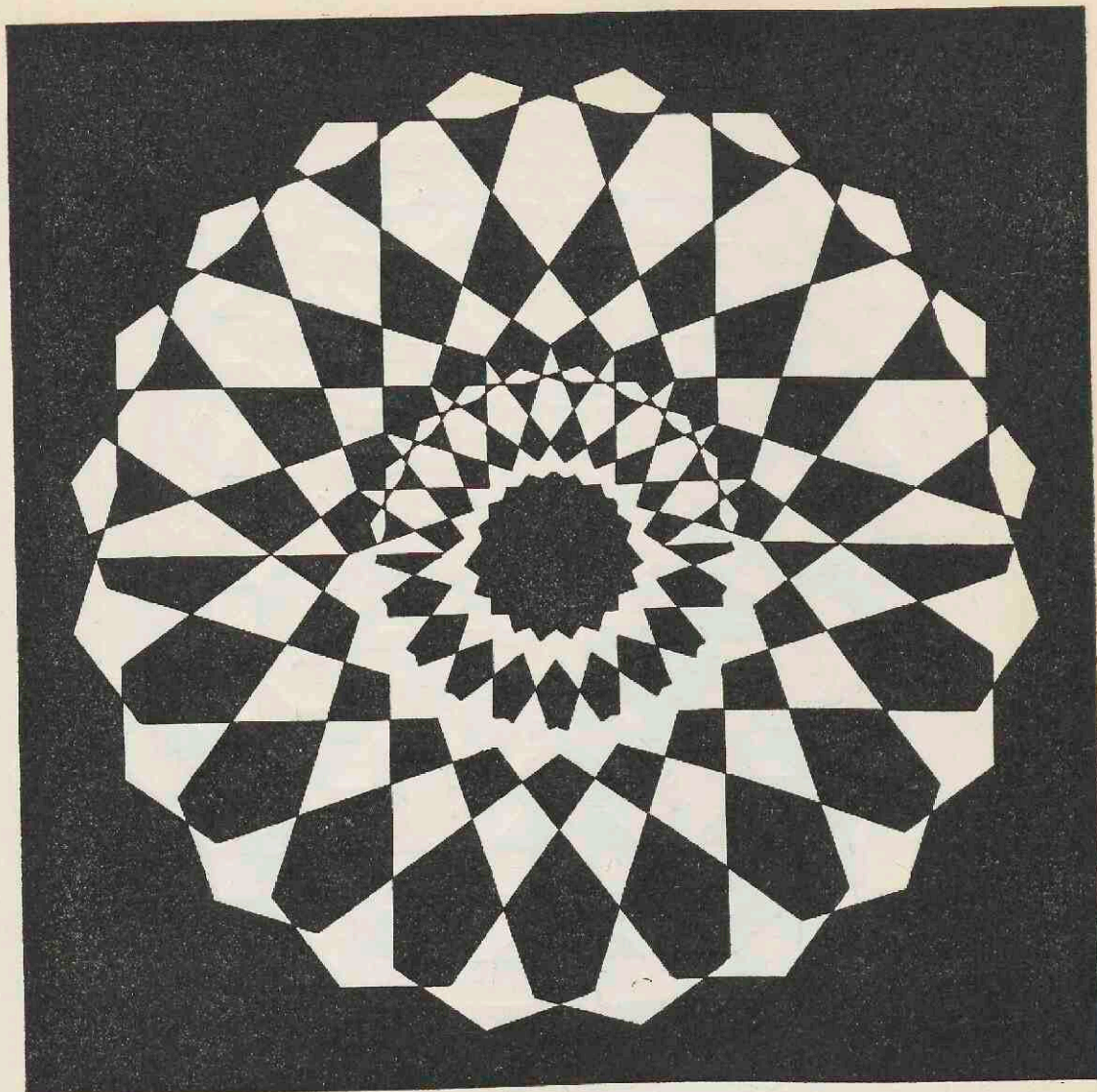
dere ook.

¶ Pl. 18, 19, 20 en de linksche van pl. 21 zijn alle ontstaan uit de beweging van den gelijkzijdigen driehoek in het vierkant. Let op het natuurlijk ontstaan van verhoudingen. De rechterhelft van pl. 21 ontstaat

PLAAT 27. INDEELING IN HET VIERKANT
MET BEHULP VAN DEN ACHTHOEK

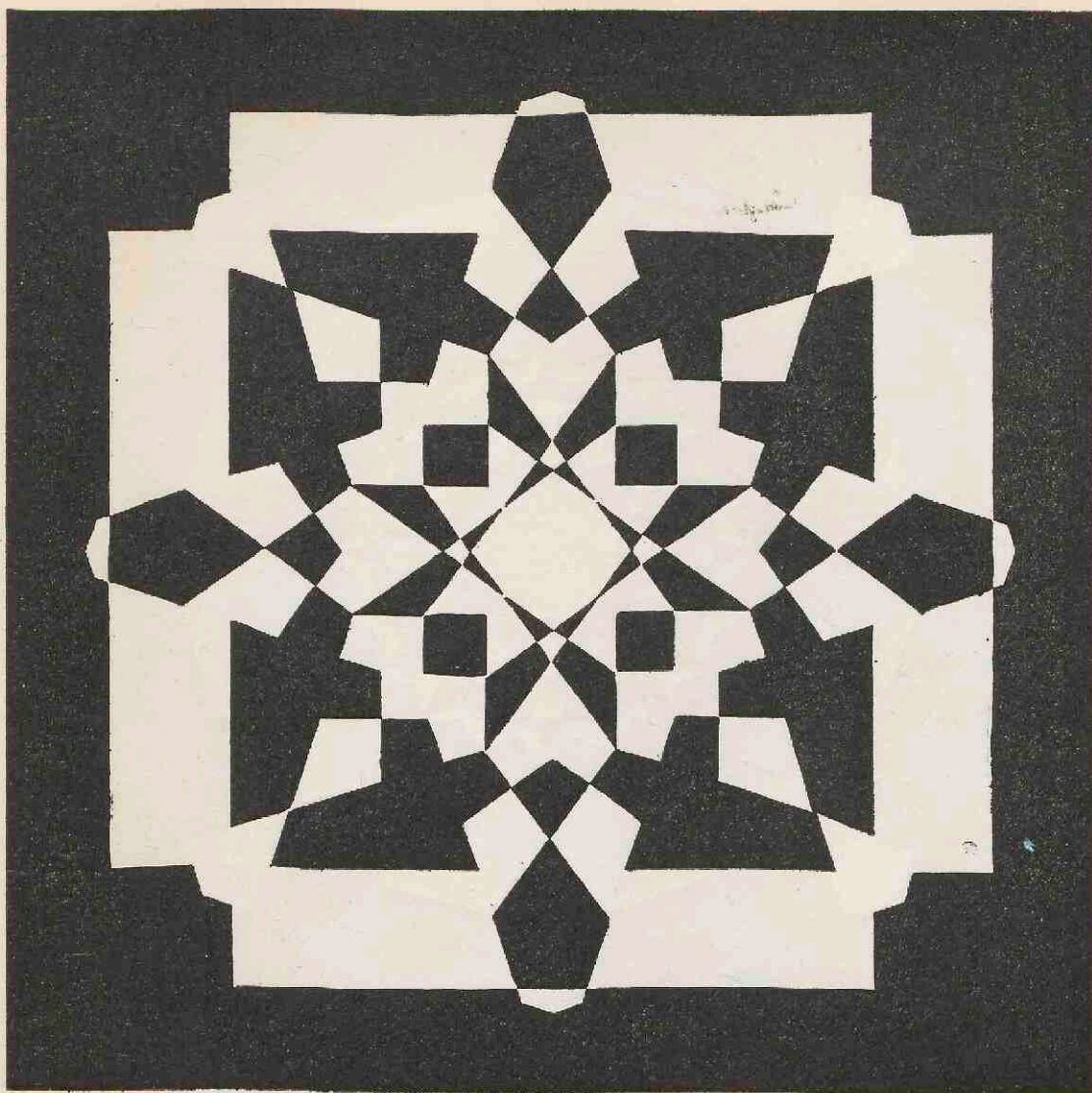
weer uit de verhouding van middellijn en diagonaal, terwijl pl. 22 nog eens laat zien wat eenige driehoeken in het vierkant voor mogelijkheden bieden. Maar steeds moeten we wel bedenken, dat dit nog geen „kant en klare” ontwerpen zijn, maar slechts probeersels om er achter

PLAAT 28.

DE SPIEGEL. VIJFHOEK IN VIERKANT

te komen wat voor mogelijkheden in de vlakken besloten liggen.
¶ Pl. 23, 24, 25 en 26 zijn volgens bovenstaande bepaling dus eigenlijk vierkantsvullingen, en dan nog niet eens goede, want ze laten de hoeken over.

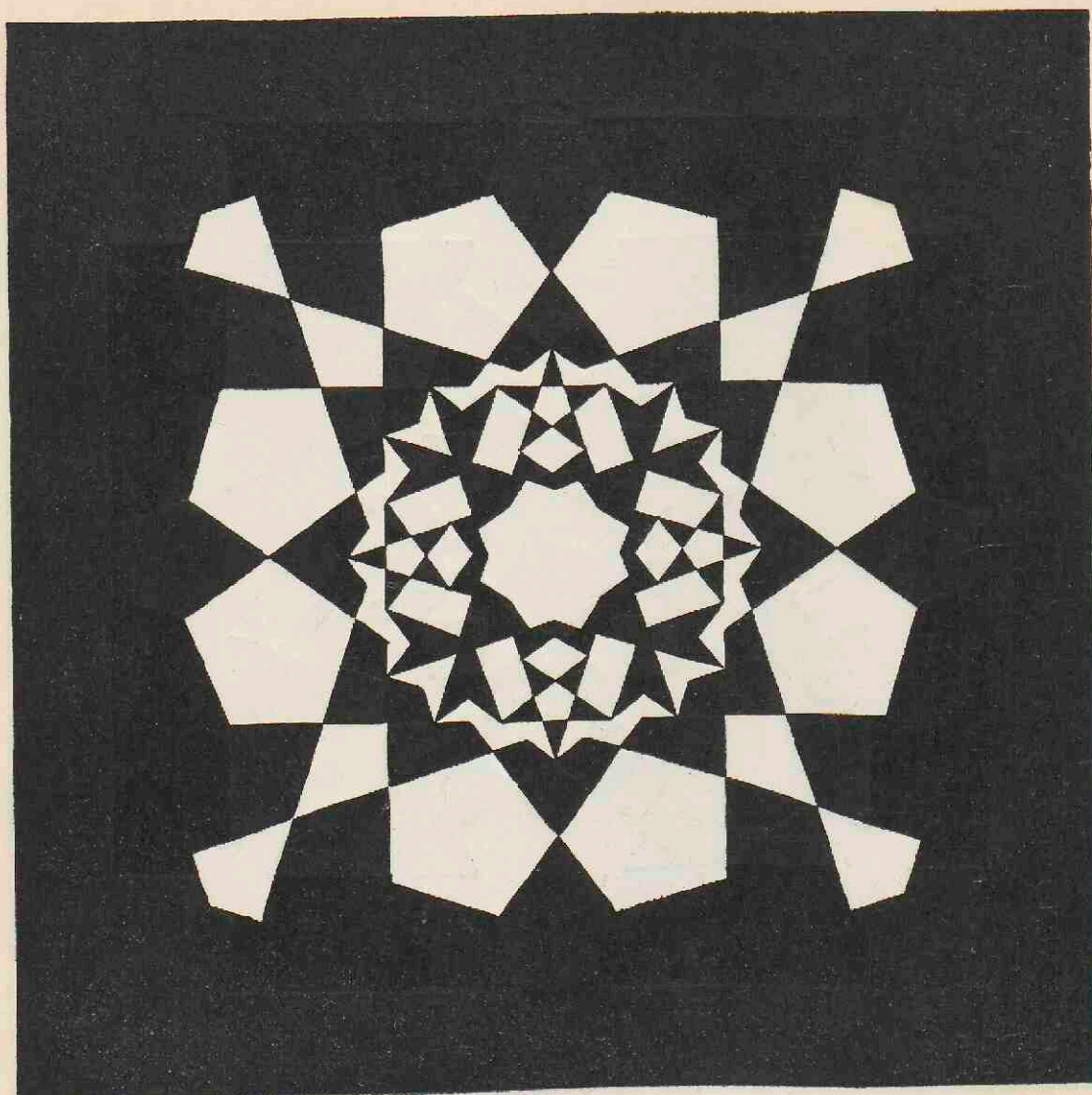

PLAAT 29.

DE SPIEGEL. VIJFHOEK IN VIERKANT

¶ In een goede compositie zijn er geen overgebleven stukken.

¶ Maar deze constructies komen voort uit de zucht om naast eenvoudige, ook meer doorgevoerde verdeelingen te laten zien. Vindt ge ze fout, best! Maak ze ook eens en tracht ze beter te maken; het zoeken

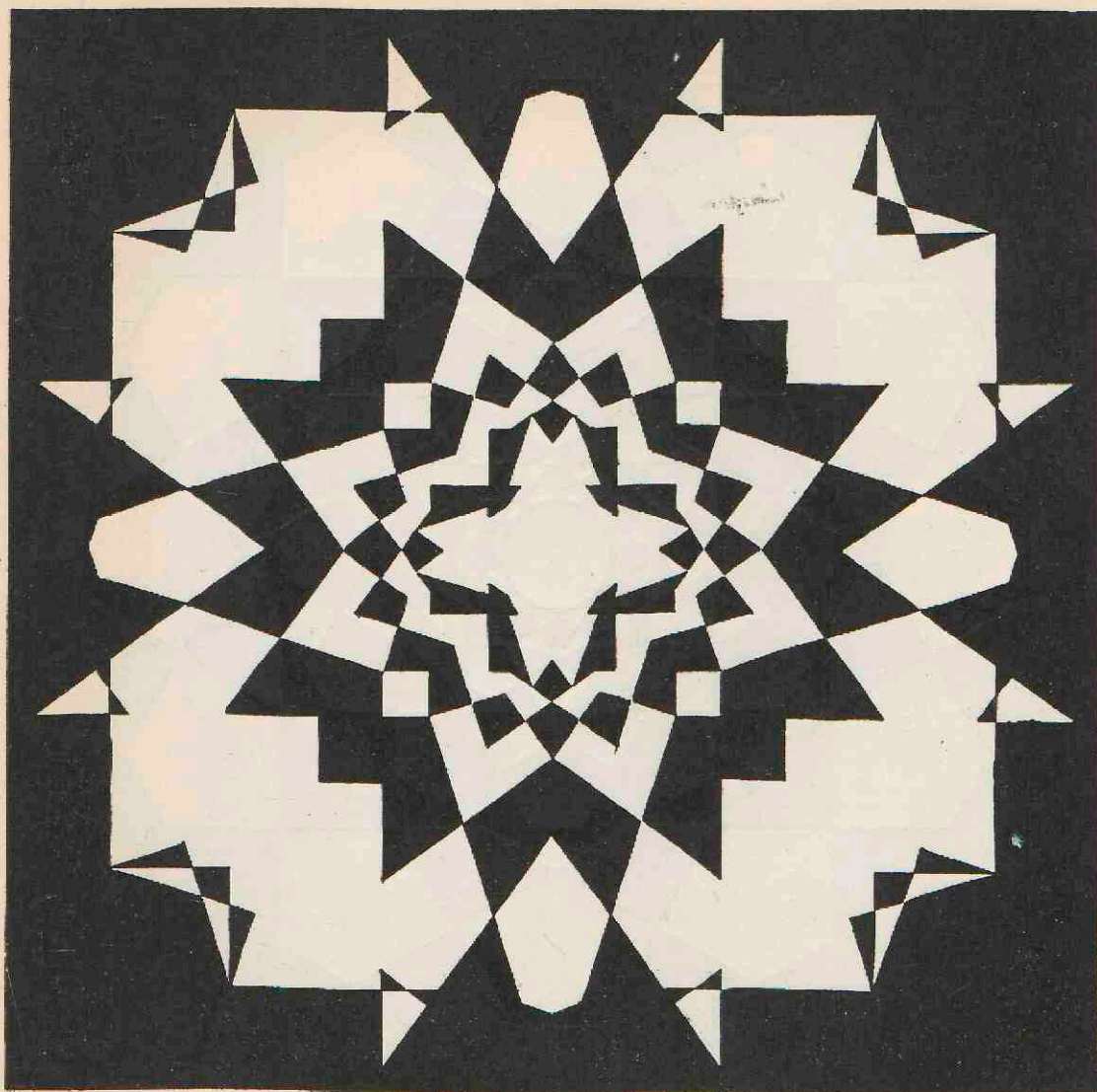

PLAAT 30.

DE SPIEGEL. VIJFHOEK IN VIERKANT

geeft aangename verrassingen, getuige pl. 22.

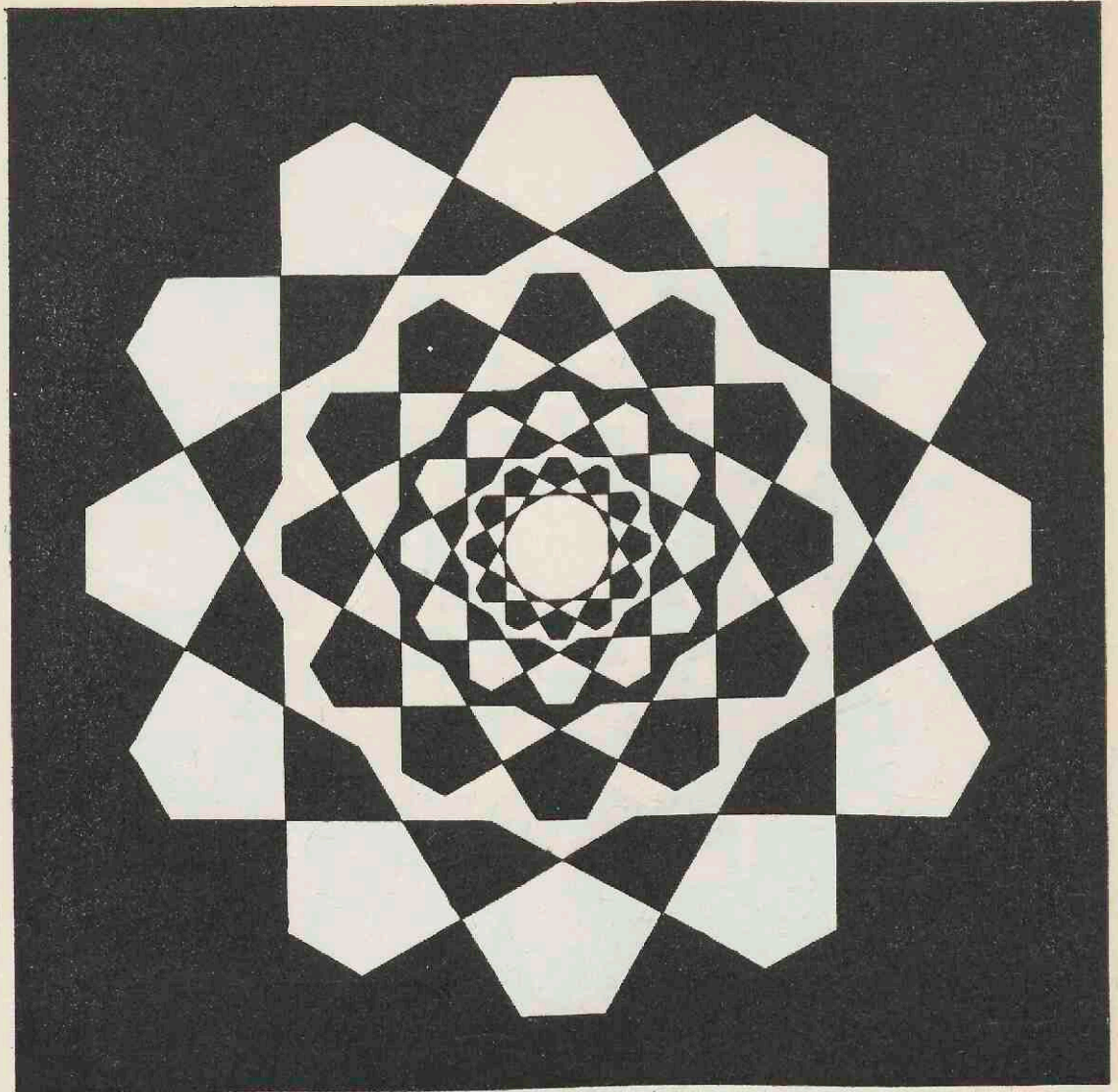
¶ Pl. 28 geeft een verdeling in een vierkant met behulp van den vijfhoek gemaakt. Die vijfhoek is natuurlijk in een cirkel geconstrueerd en nu krijgt dat tusschen-element hier een té groote beteekenis; er ontstaat

PLAAT 31.

DE SPIEGEL. VIJFHOEK IN VIERKANT

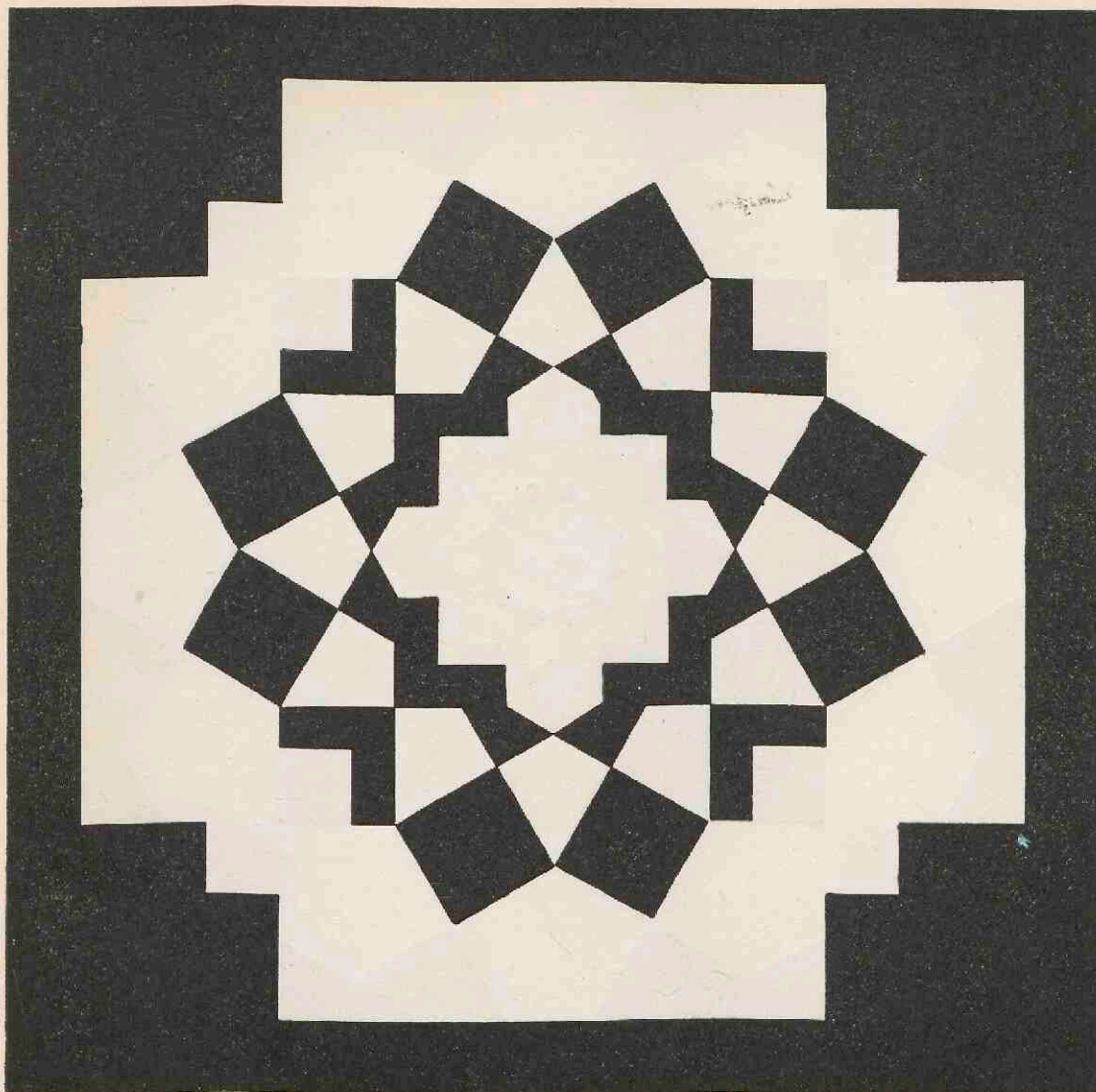
eigenlijk een cirkelverdeeling in een vierkant. Op zichzelf kan het natuurlijk geen kwaad, een dergelijke verdeeling te maken; maar als we bedenken dat we bij deze verdeeling uitgingen van een vierkant, dan moeten we hieraan weer zijn recht geven, d. w. z. de middellijnen en

PLAAT 32.

DE SPIEGEL. ZESHOEK IN VIERKANT

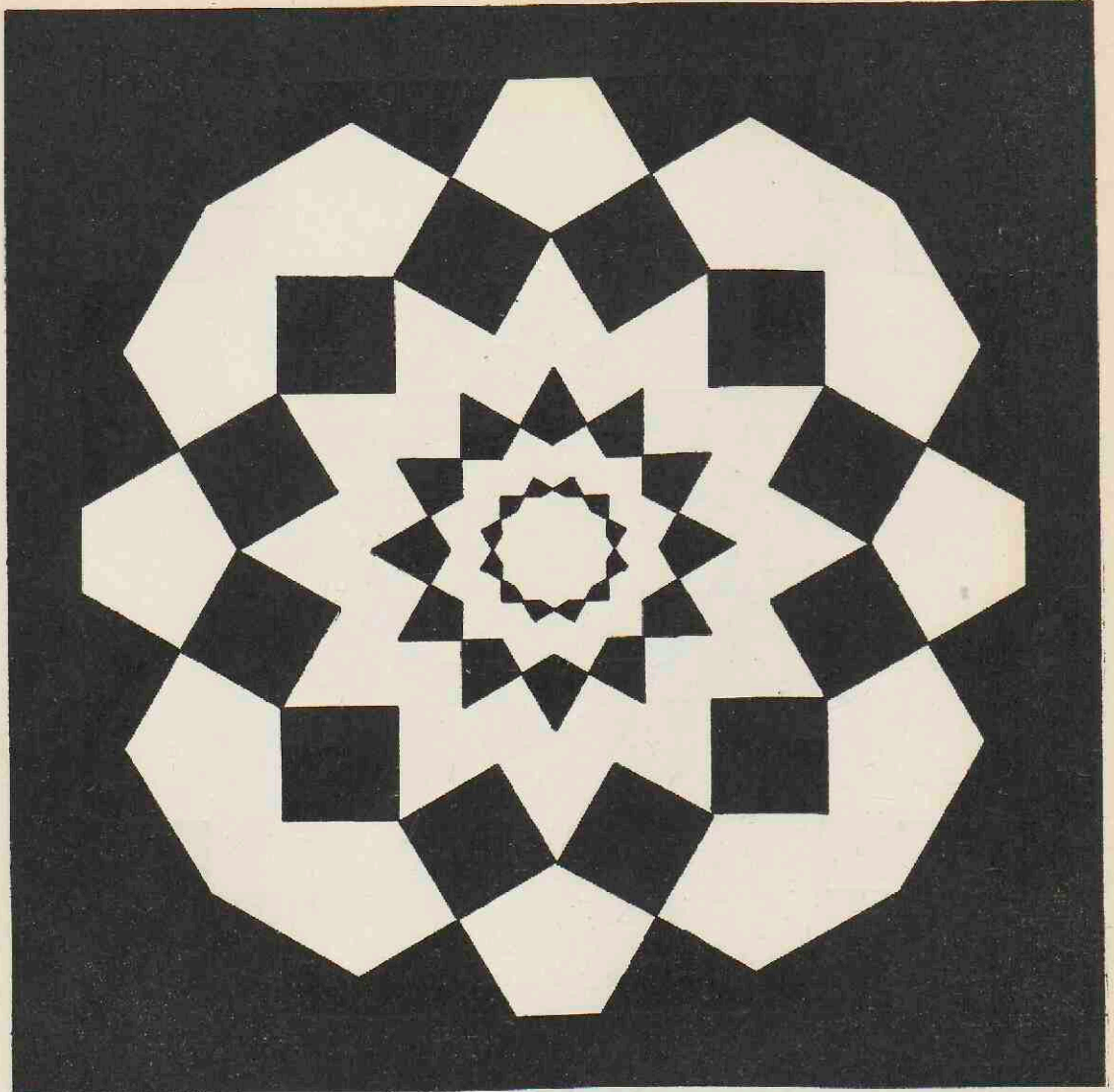
diagonalen verantwoord. Hetzelfde geldt voor pl. 32. Teeken uw platen altijd in wit-zwart, omdat daardoor onverbiddelijk elke zwakheid aan den dag komt.

PLAAT 33.

DE SPIEGEL. ZESHOEK IN VIERKANT

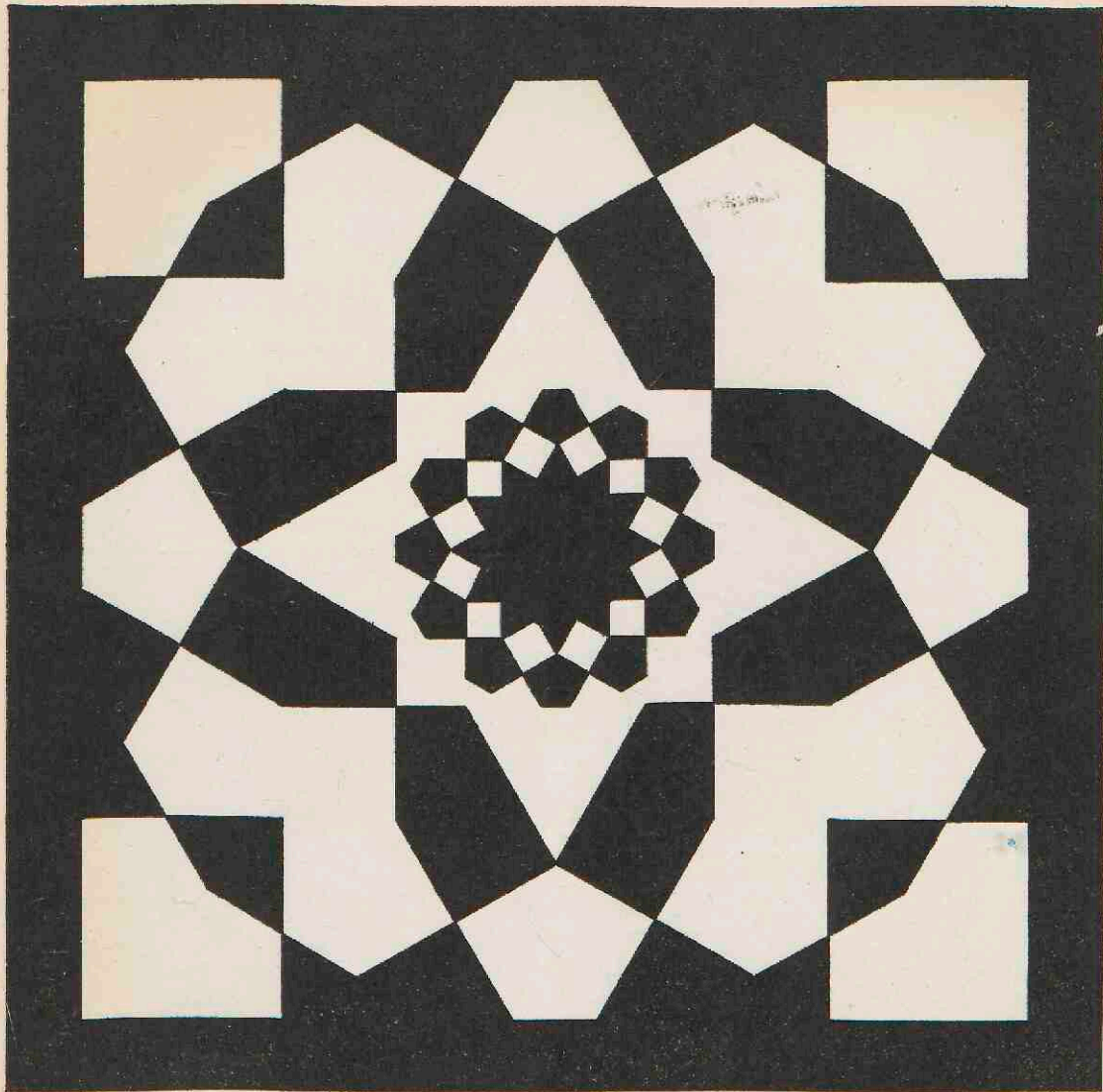
¶ En nu komt op de pl. 36—41 de indeeling van den rand in een gegeven vlak aan de beurt. Op pl. 36 vindt ge het schema van pl. 37. Het is aldus ontstaan: pas de halve middellijn af op de halve diagonaal, trek door de verkregen snijpunten een nieuw vierkant, herhaal deze werk-

PLAAT 34.

DE SPIEGEL. ZESHOEK IN VIERKANT

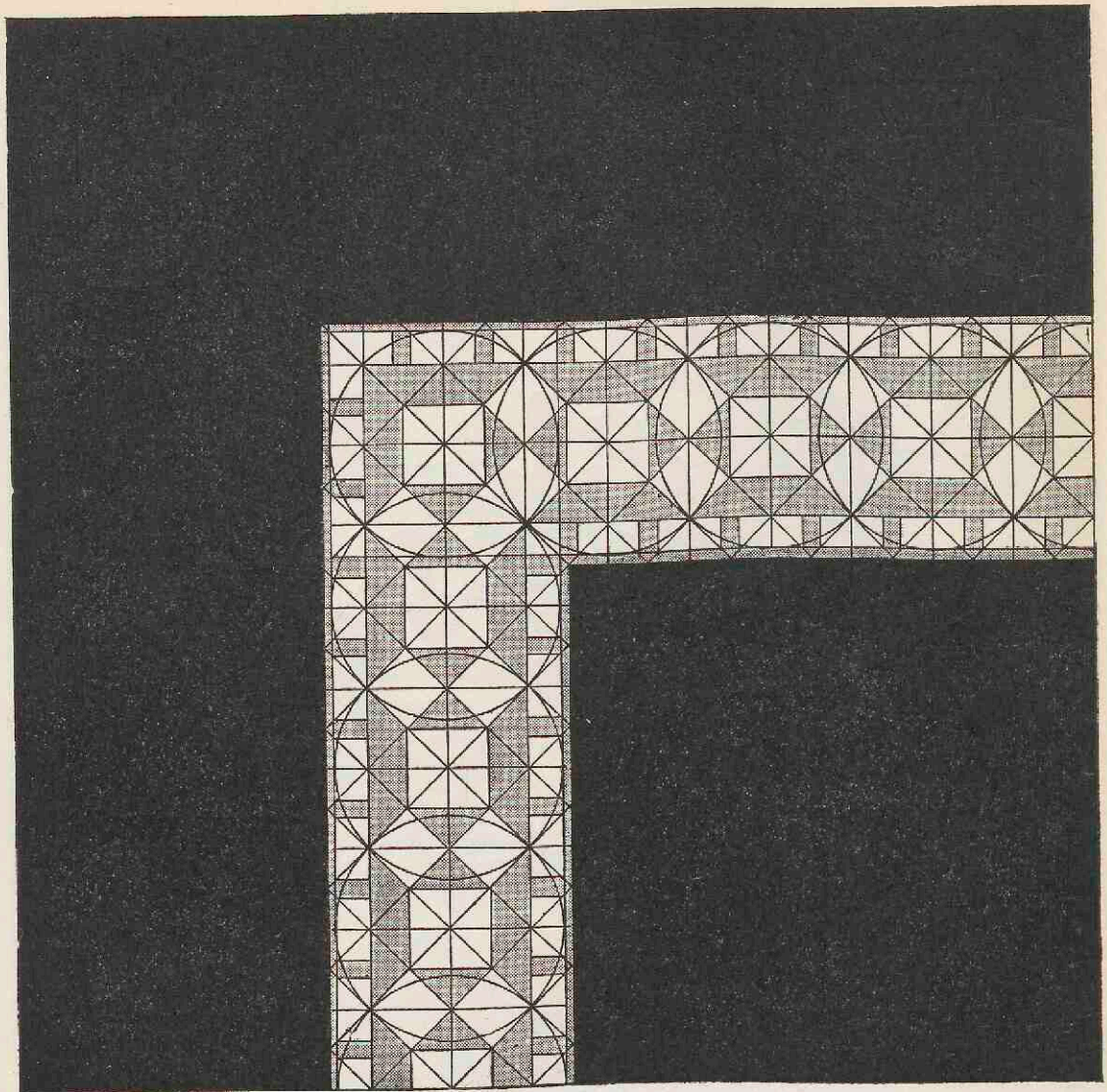
wijze en neem de verkregen breedte aan als randbreedte. Op de hoeken zijn vierkantjes ontstaan, die 'n herhaling zijn van den hoofdvorm en deze gaan we als grondelement van de randindeeling gebruiken. Geef die vierkantjes direct hun diagonalen en middellijnen, wat trouwens

PLAAT 35.

DE SPIEGEL. ZESHOEK IN VIERKANT

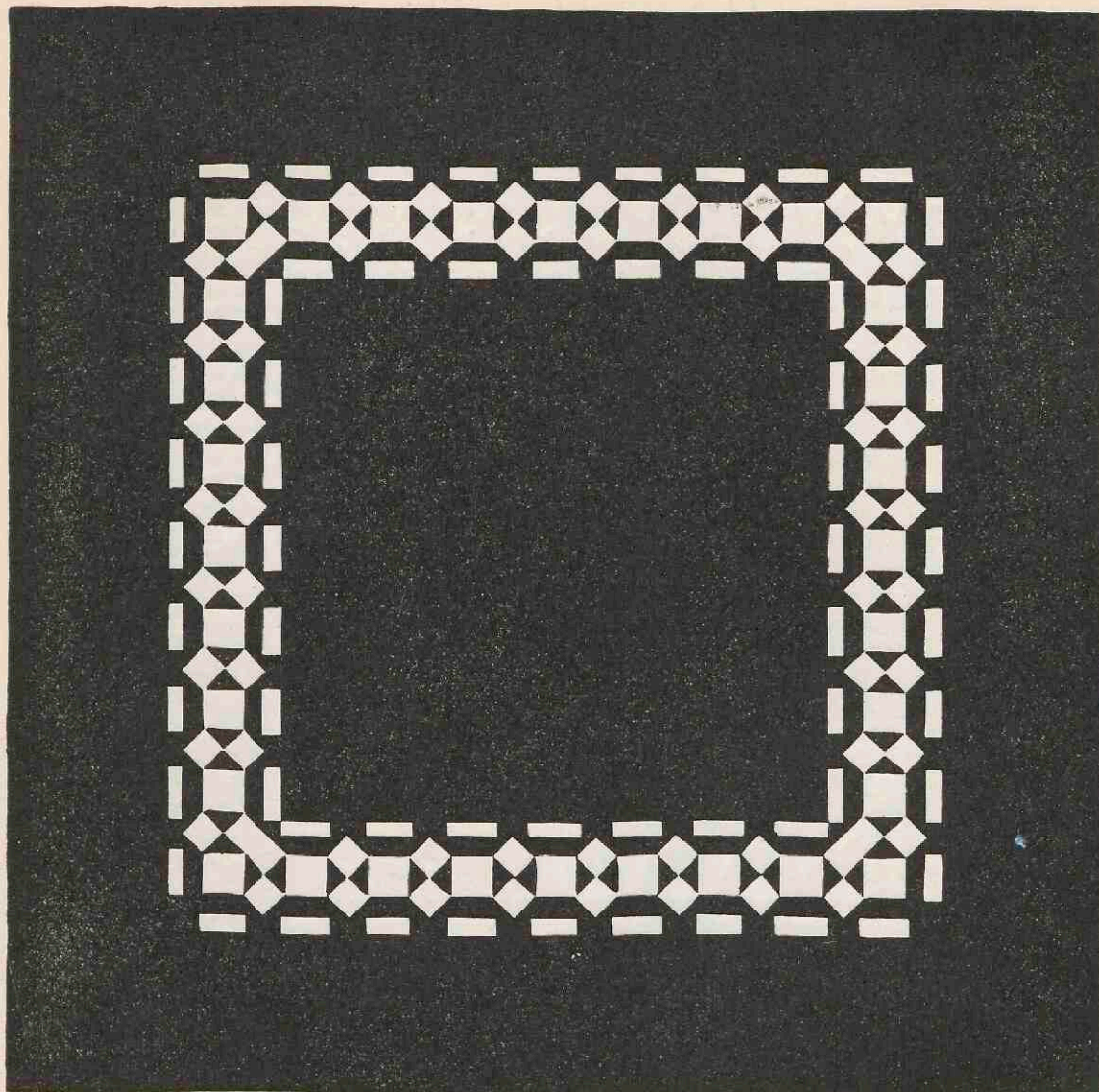
altijd geraden is. De verhouding van randbreedte tot randlengte laat geen verdeling in vierkantjes toe; gelukkig zou ik haast zeggen; dus doen we het anders. Plaats dat complete vierkantje in het midden van den rand, omdat het midden altijd een belangrijk punt is; daarna weer

PL. 36. DE RAND IN HET VIERKANT. SCHEMA VOOR PLAAT 37

in het midden van 't overblijvende stuk en daarna nog eens; dan schuiven de vierkantjes door elkaar en dit doorelkaarschuiven benutten we. Verder wijst het voorbeeld wel hoe te doen.

¶ Met het meest eenvoudige middel en de meest eenvoudige werkme-

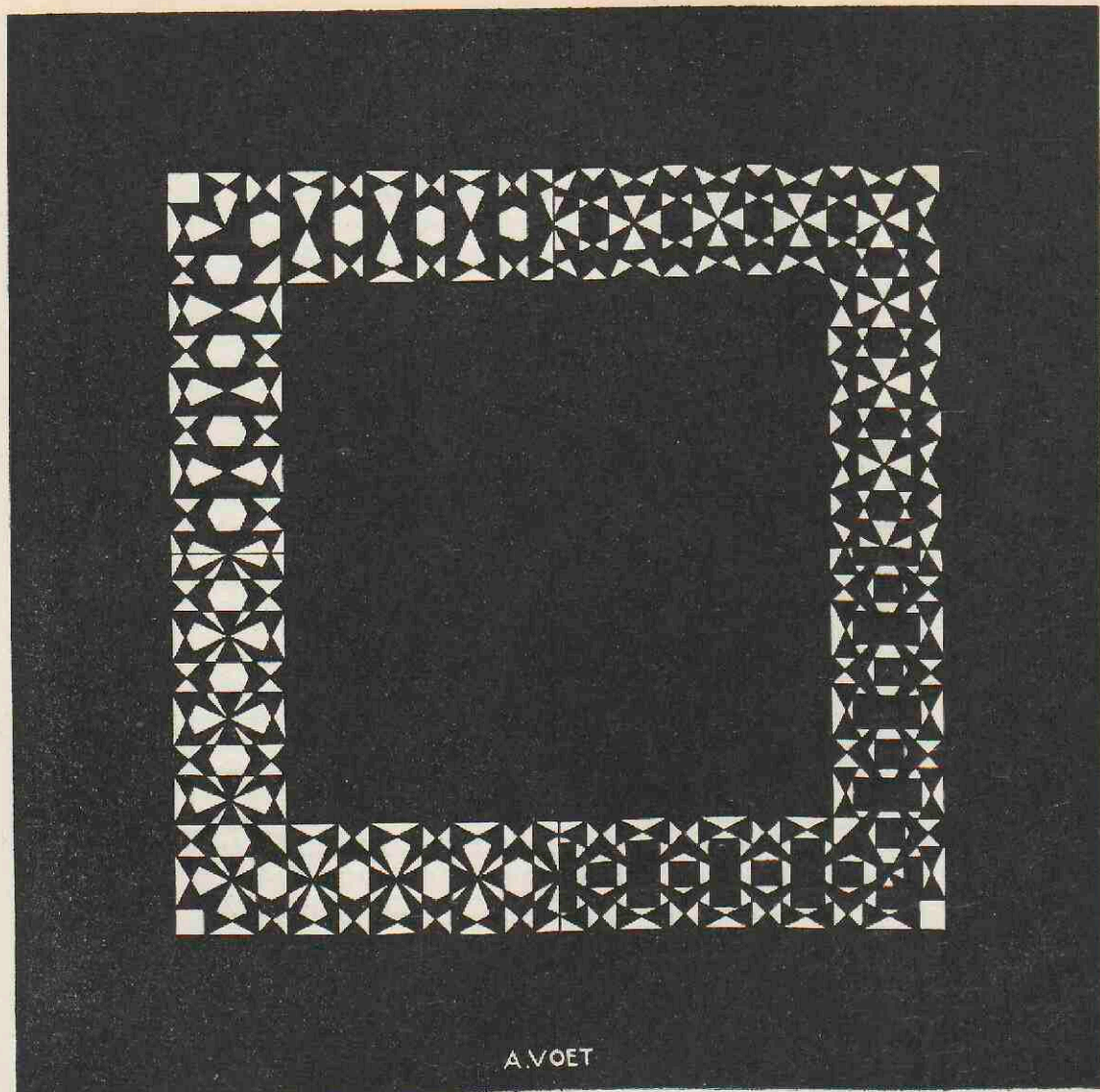

PLAAT 37.

DE RAND IN HET VIERKANT

thode hebt ge nu een zeer bruikbare indeeling gekregen, die van karakter volkomen in het vierkant past.

¶ In den regel wordt van een rand de hoek als het moeilijkste gedeelte beschouwd; gaat ge echter van den hoek uit en is uw wijze van

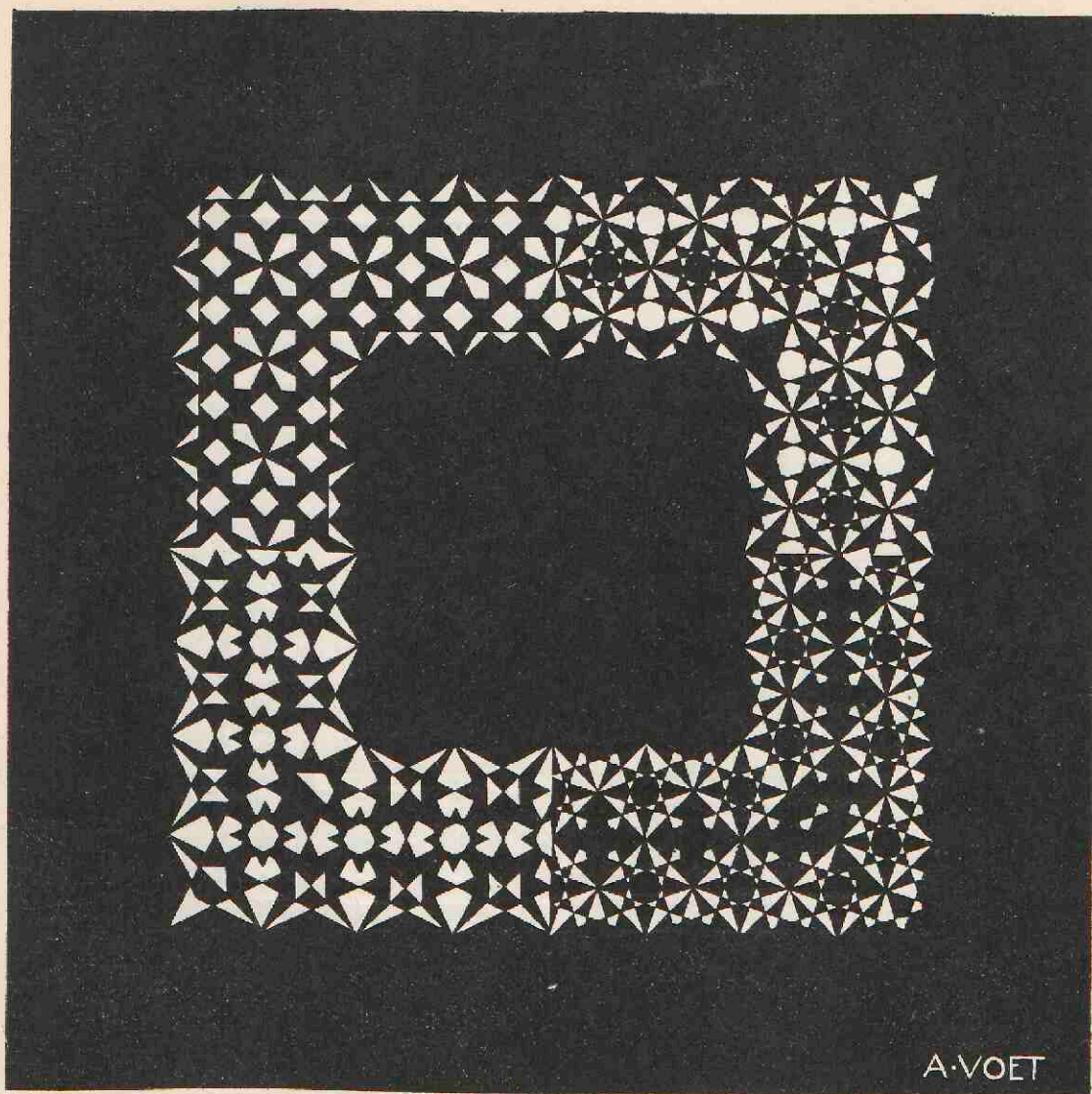

PLAAT 38.
VAN DEN RAND IN HET VIERKANT

VIER INDEELINGEN

werken tevens logisch, dan lijkt mij het gevaar van den hoek vrijwel bezworen.

¶ Er zijn natuurlijk ook andere oplossingen mogelijk. Spoor ze op en maak ze, maak heel veel van die verdeelingen en werk naar een vaste

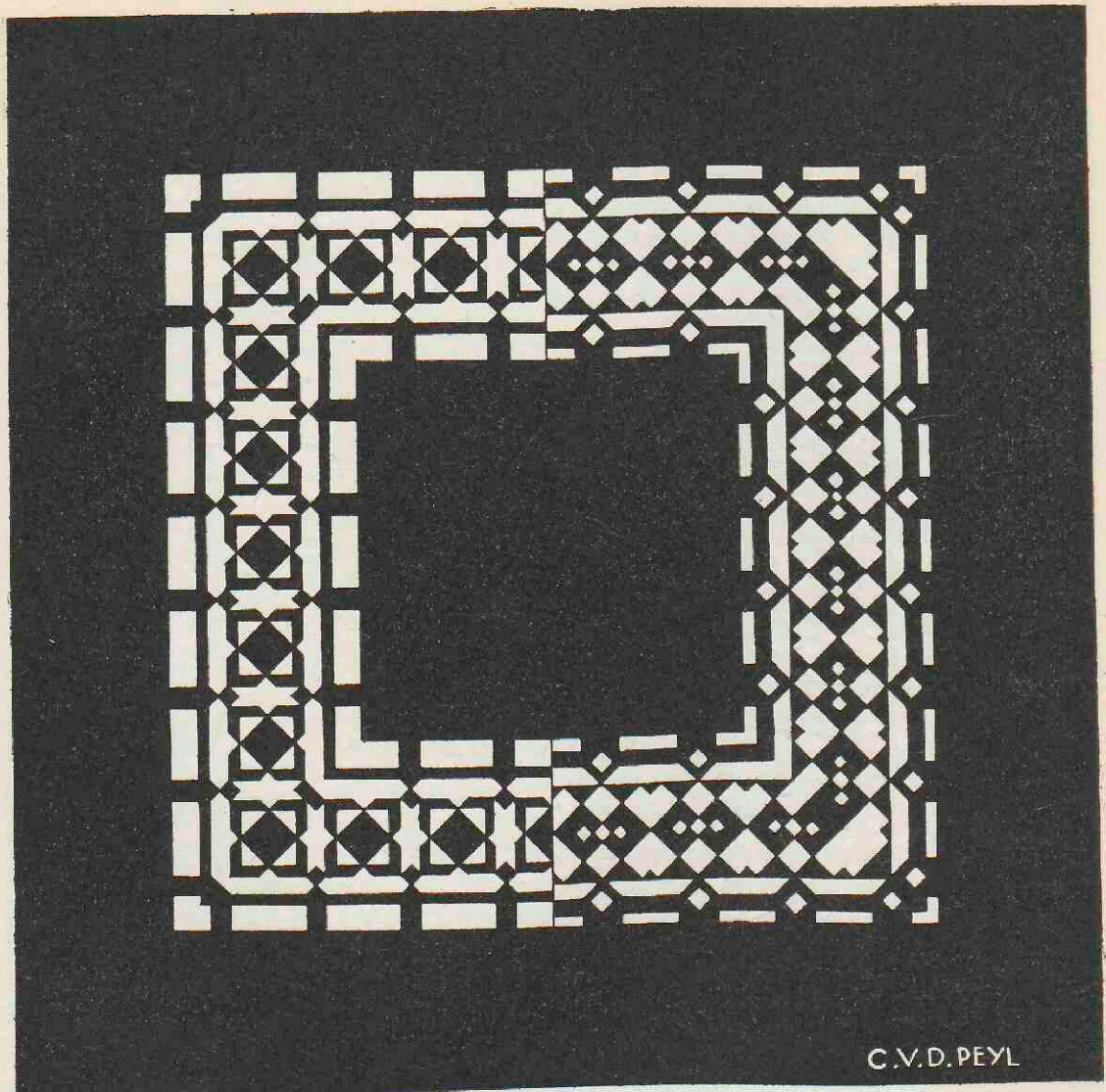

A·VOET

PLAAT 39.
VAN DEN RAND IN HET VIERKANT

VIER INDEELINGEN

lijn. Begint ge bijv. een vierkantindeeling met behulp van den driehoek, verdeel dan de verkregen randbreedte ook volgens vierkant en driehoek en haal er dan niet een vijfhoek of een ander element bij. Beijver u, om u een zuivere werkmethode eigen te maken.

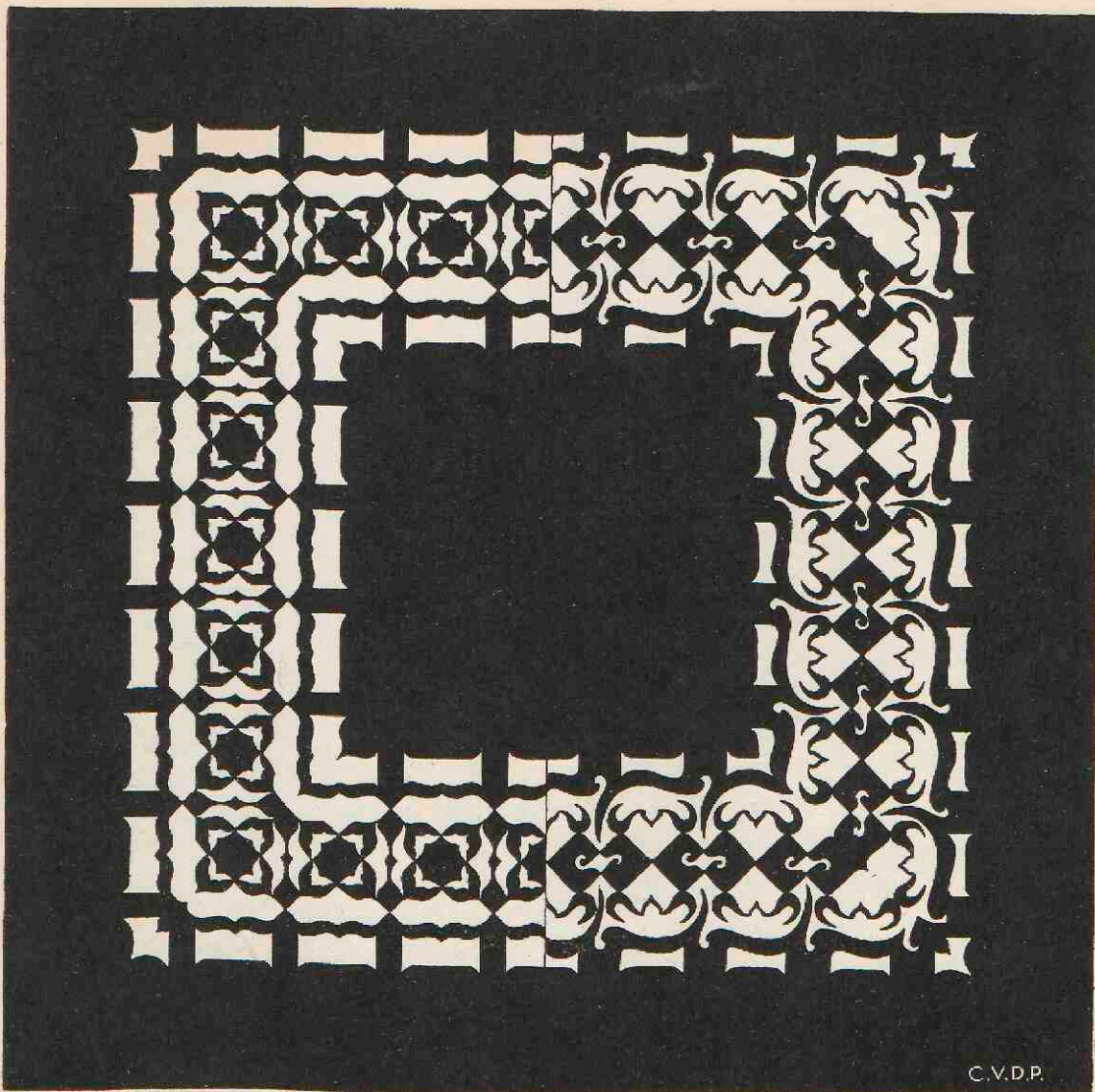

C.V.D. PEYL

PLAAT 40. INDEELING VAN EEN RAND IN HET VIERKANT

¶ Pl. 38, 39 en 40 zijn indeelingen door leerlingen gemaakt; pl. 41 is een meer uitgewerkte teekening naar aanleiding van pl. 40.

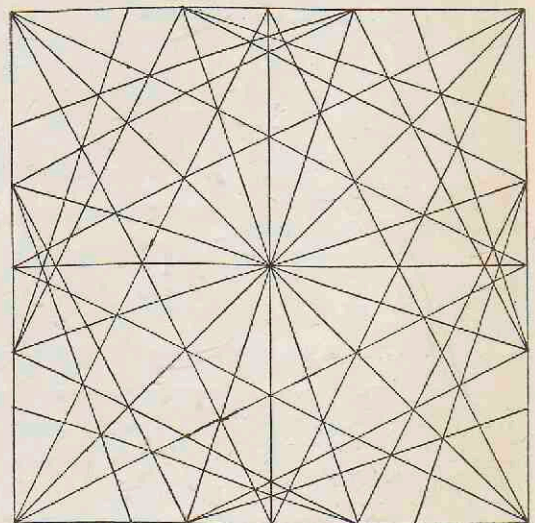
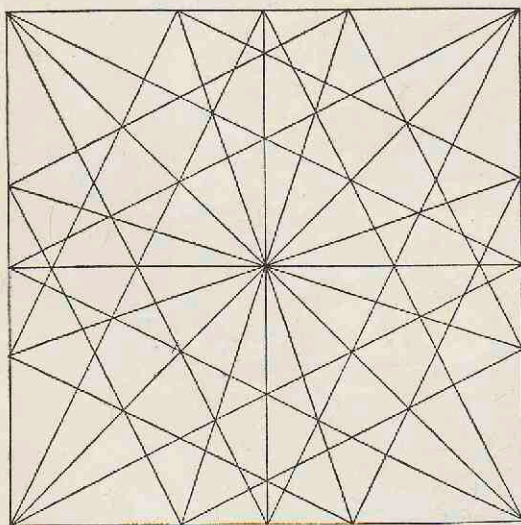
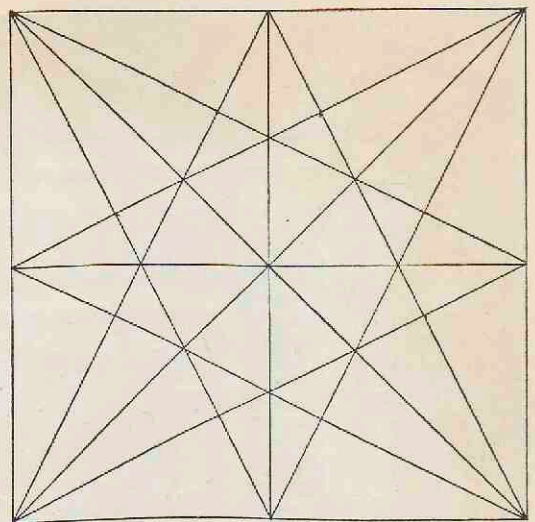
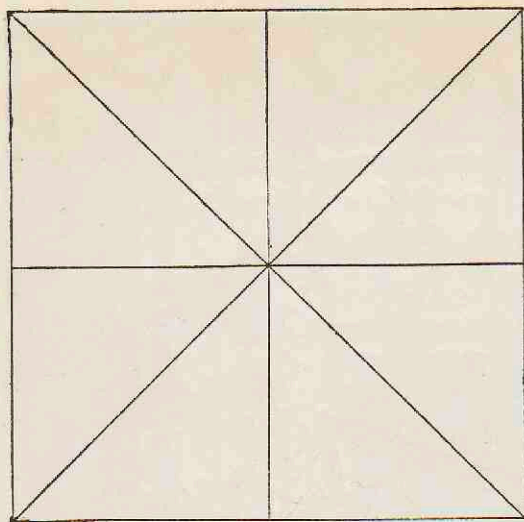
¶ Met pl. 42 gaan we het vierkant beschouwen als element van een on-

PLAAT 41.

PLAAT 40 UITGEWERKT

begrensd ornament. Behoort het vierkant als zelfstandigheid in zich zelf een voltooid onaantastbaar geheel te zijn, als element van een rand moet het naar twee zijden in het aangrenzende vierkant overgaan, wil de rand werkelijk een rand en niet een verzameling van vierkanten

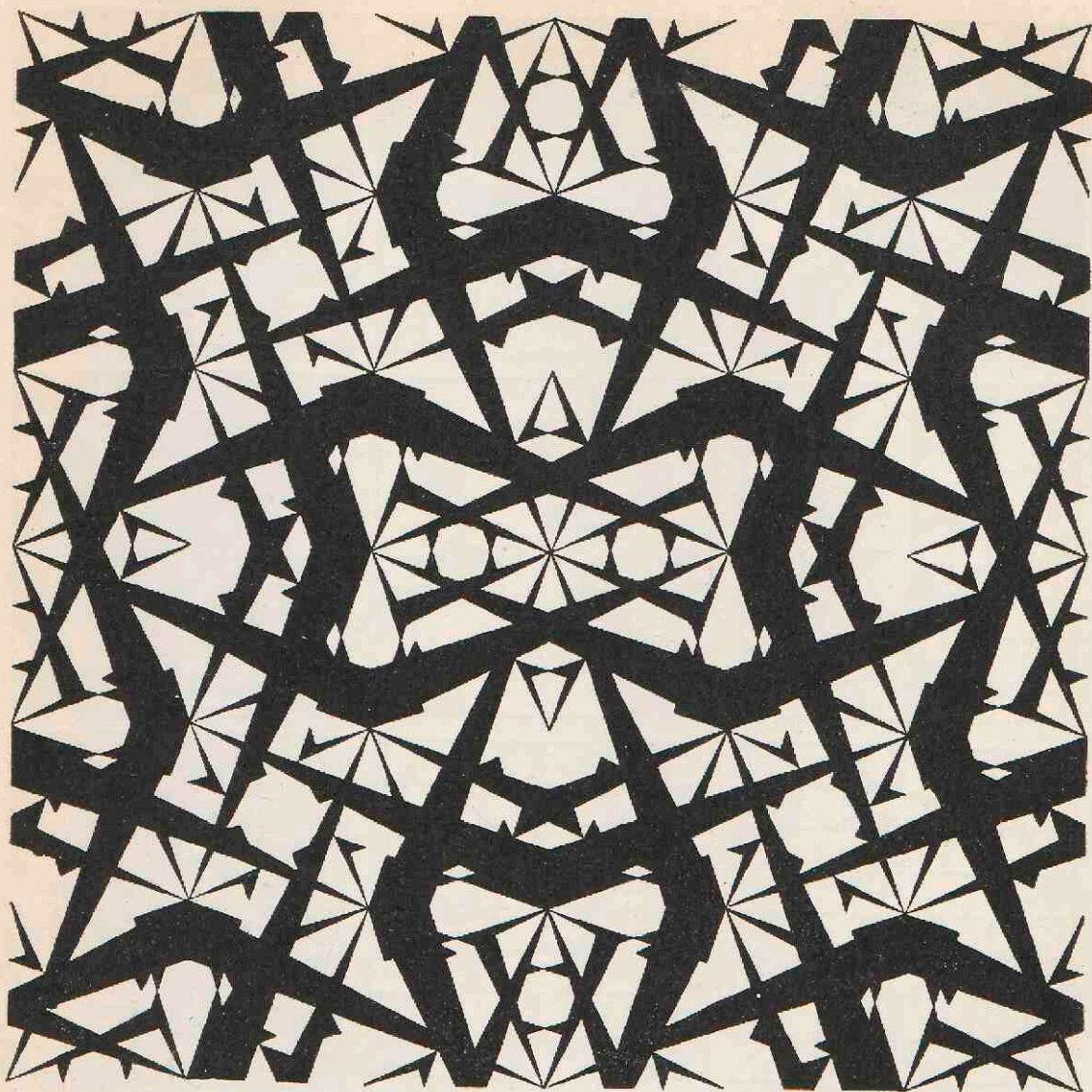

PLAAT 42.

DE ONTWIKKELING VAN EEN SCHEMA

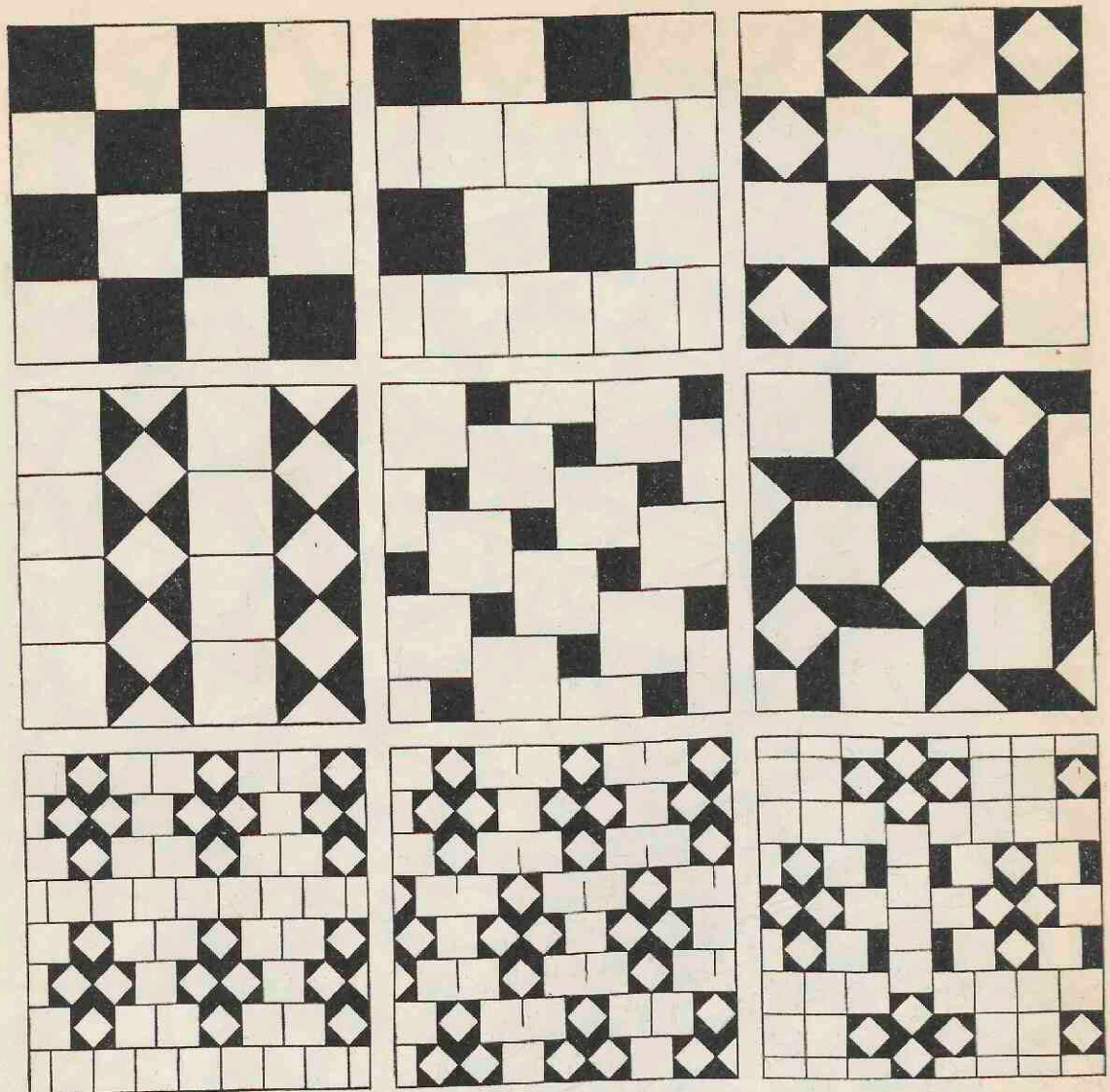
worden. In het onbegrensde ornament behoort het vierkant naar alle vier zijden te vervloeien in de aansluitende vierkanten.

¶ Op pl. 42 ziet ge het zuiver ontwikkelen van een schema; no. 1 geeft het vierkant met z'n middellijnen en diagonalen; no. 2 geeft het sche-

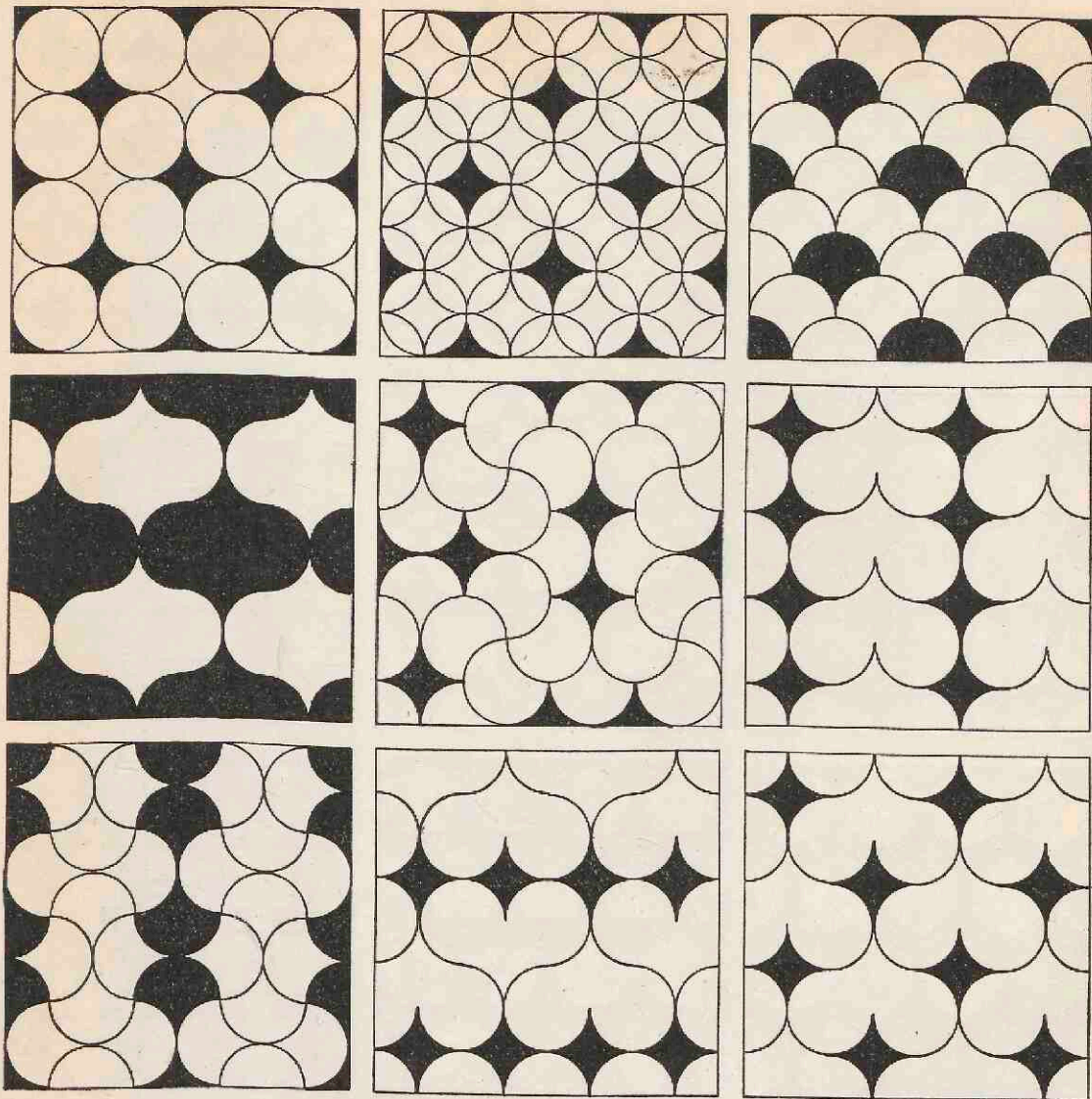
PLAAT 43. HET VIERKANT ALS ELEMENT VAN ONBEGRENSD ORNAMENT. ZWART-WITTEKENING VAN PLAAT 42

ma, telkens twee hoekpunten verbonden met het midden van de tegenoverliggende zijde; in no. 3 worden de verkregen snijpunten, die nog niet twee aan twee door het middelpunt heen verbonden zijn, van zoo'n verbindende lijn voorzien, waarna we haast van zelf de twee

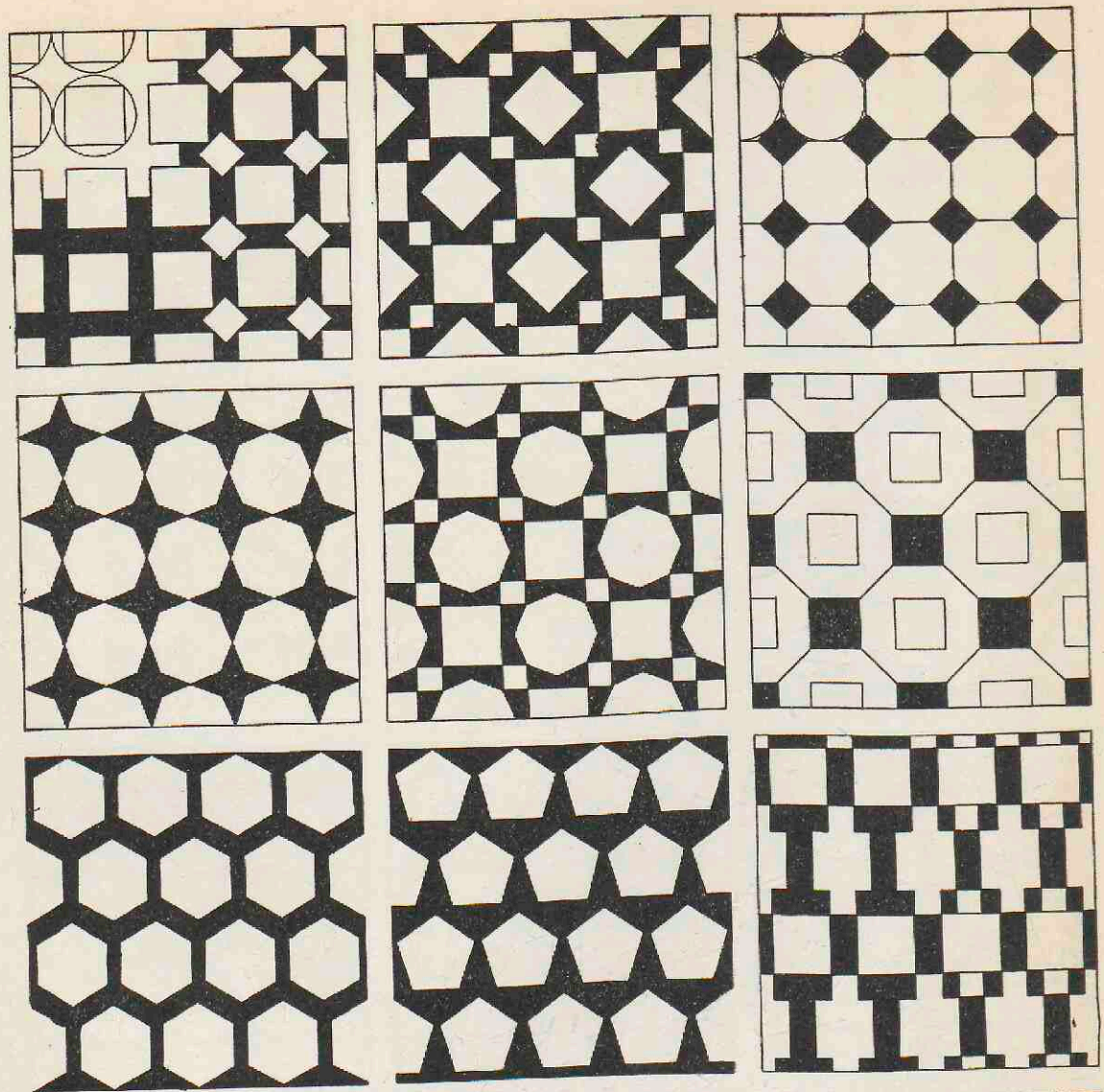
PLAAT 44. HET VIERKANT ALS ELEMENT VAN ONBEGRENSD ORNAMENT

groote vierkanten kunnen teekenen. Dan zien we tevens voltooid acht vierkantjes, die telkens twee aan twee gegroepeerd zijn aan de middel-lijn. In no. 4 geven we die kleine vierkantjes hun tweede diagonaal, die we evenals de eerste doortrekken.

PLAAT 45. SCHEMA'S VOOR ONBEGRENSD ORNAMENT

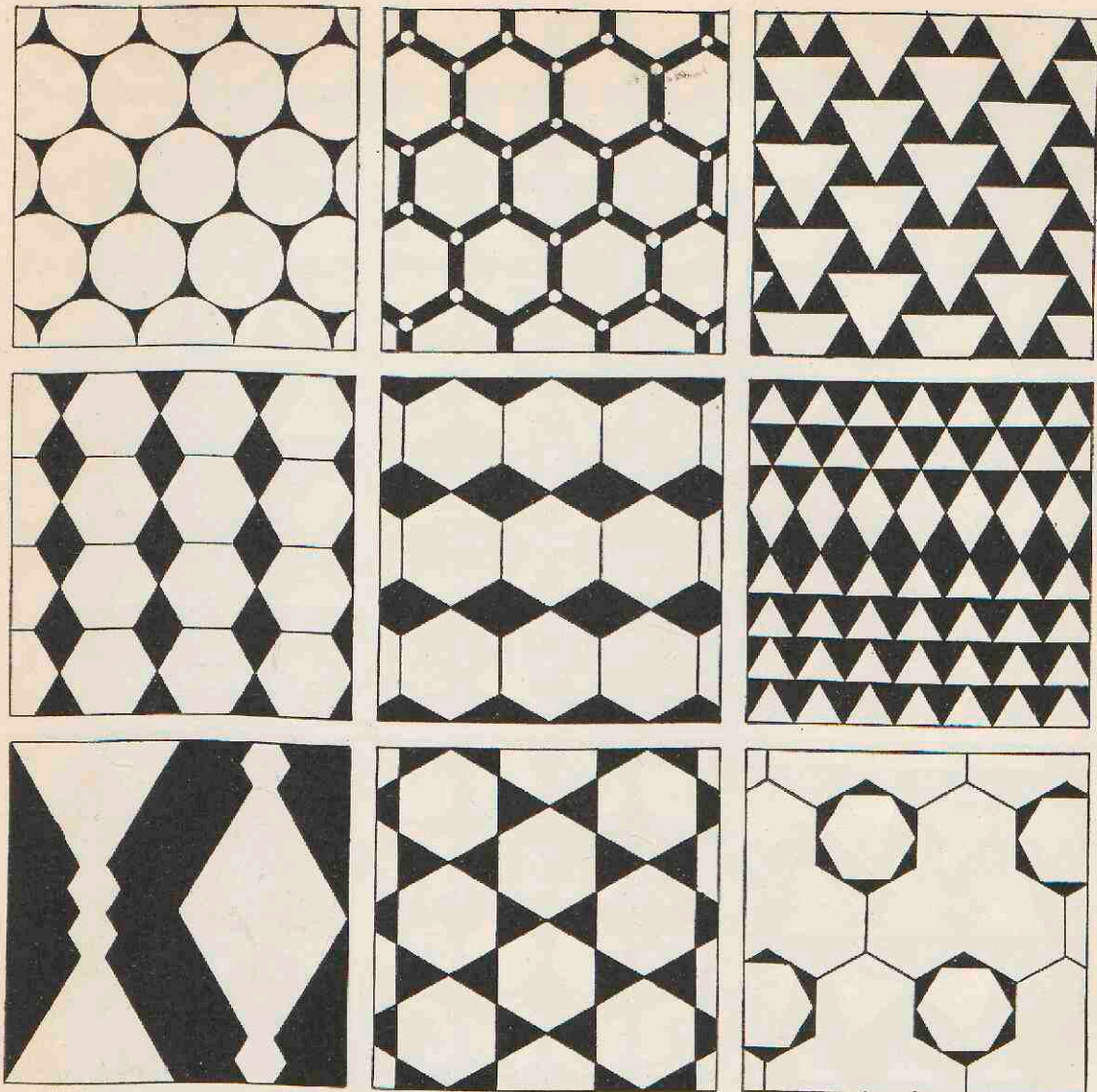
¶ Plaatsen we nu no. 4 viermaal naast elkander en trekken we de lijnen op een consequente wijze door, dan ontstaat door het zwart invullen van sommige vlakjes zoiets als pl. 43. Al is dit nog slechts een indeeling van massa's, toch kunt ge reeds zien dat het een indeeling is met

PLAAT 46.

SCHEMA'S VOOR ONBEGRENSD ORNAMENT

goede kansen voor vormgeving in zich. In een zuiver schema komen geen lijnen „zoo maar” voor; de een na de ander moet enkel ontstaan uit het reeds aanwezige, het is dus geen kwestie van „lijntjes trekken”. Het grondelement, het vierkant, is nu zoodanig verwerkt dat er, on-

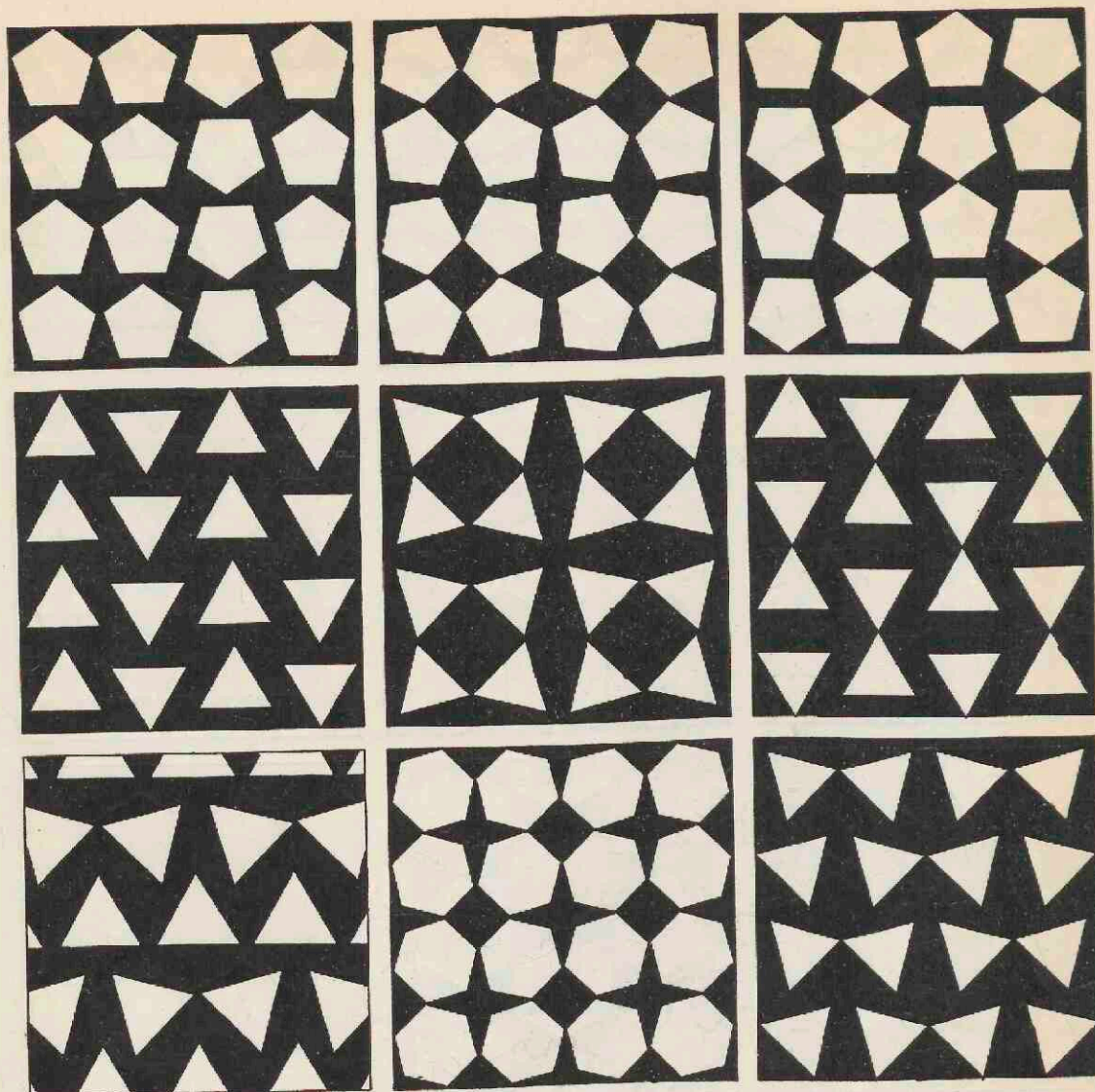

PLAAT 47.

SCHEMA'S VOOR ONBEGRENSD ORNAMENT

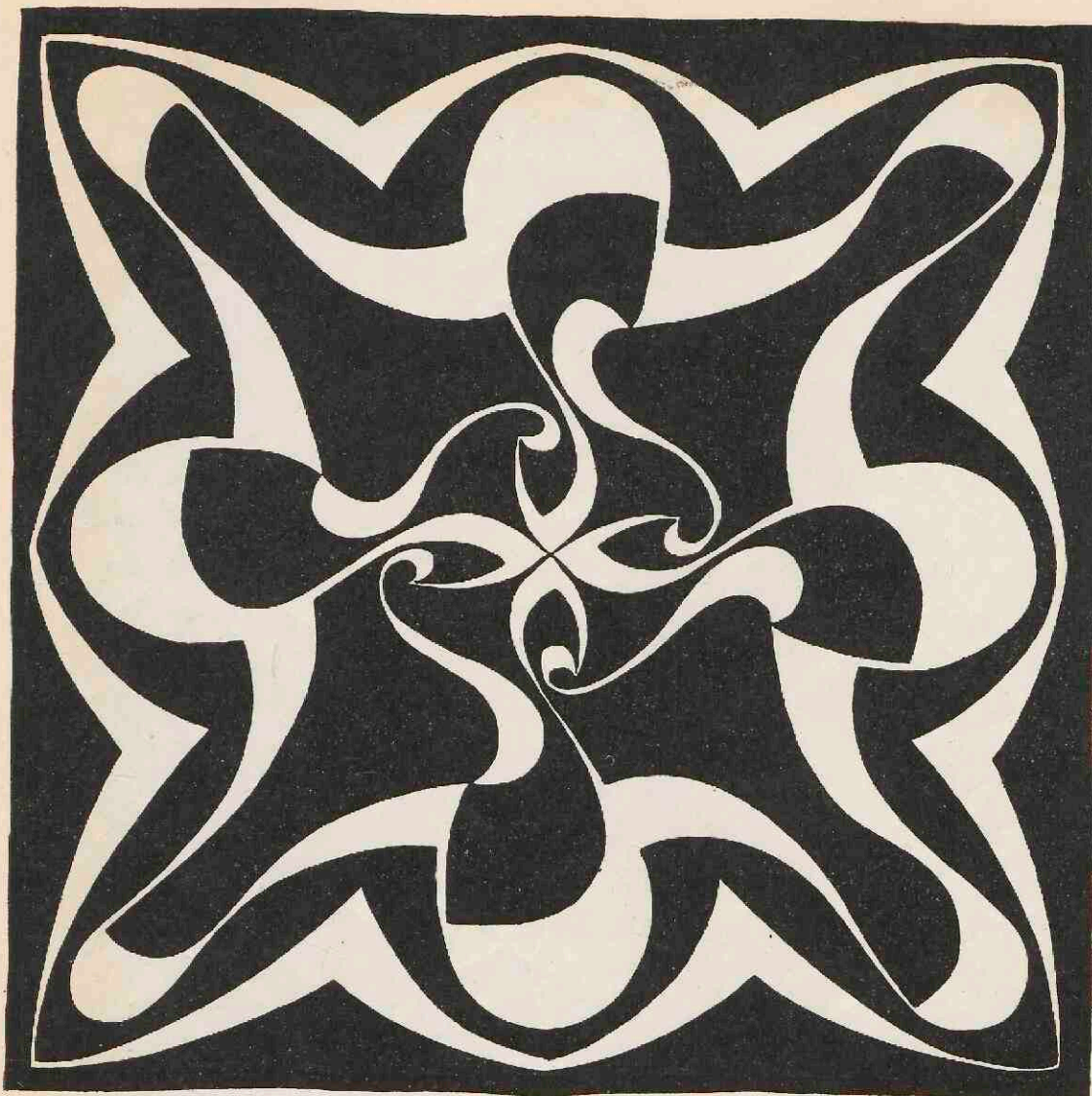
danks het bijna gevaarlijk spitse karakter van de verdeeling, toch gesproken kan worden van het in elkaar vloeien van de vierkanten.

¶ Ik zou willen raden steeds zuiver te teekenen, daar onzuiver werk vele bruikbare uitkomsten verloren doet gaan. Pl. 44 geeft eenige mo-

PLAAT 48. SCHEMA'S VOOR ONBEGRENSD ORNAMENT

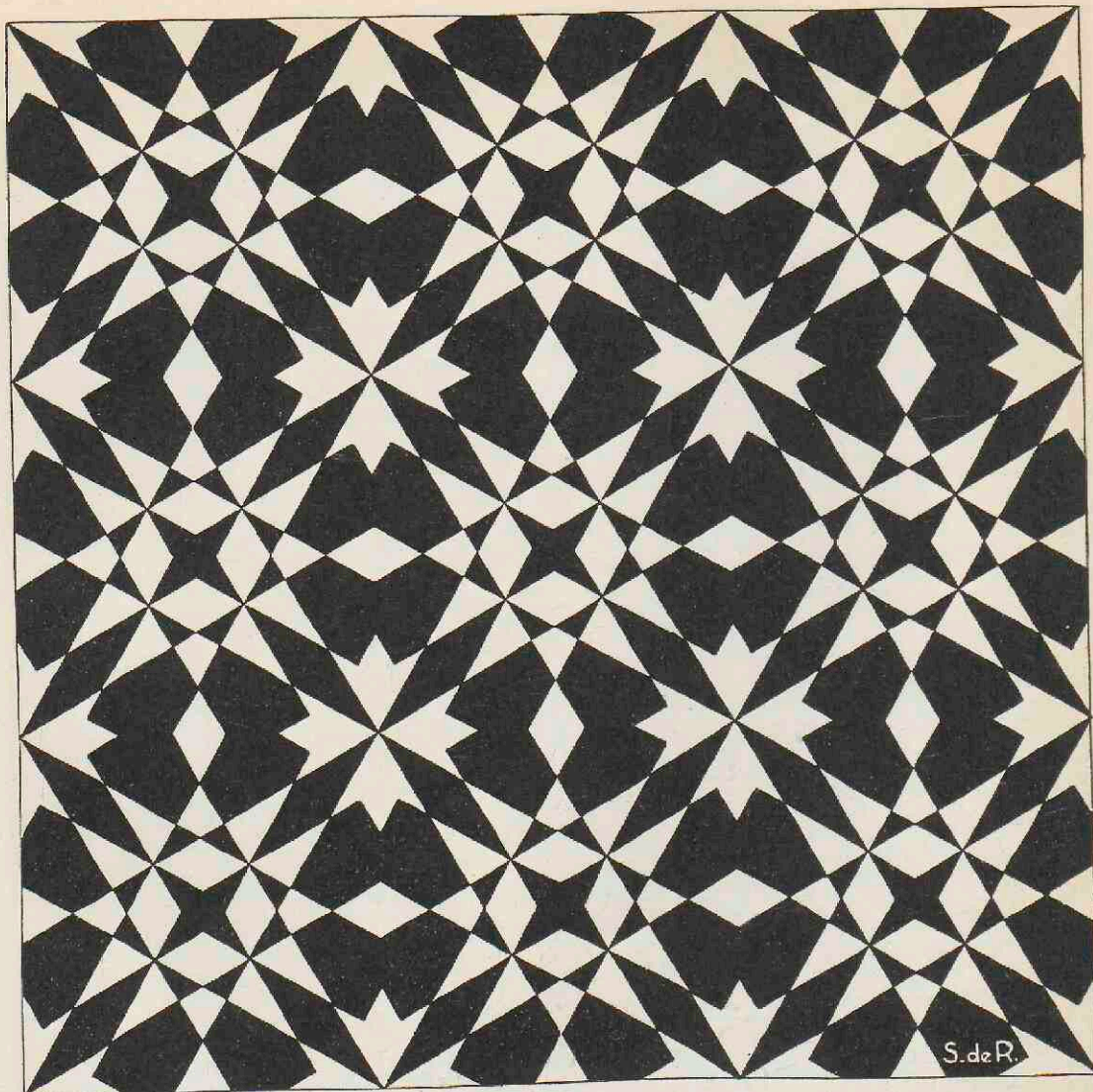
gelijkheden van het naast elkaar plaatsen van vierkanten, no. 1; het dambord (dat voor een indeeling in het vierkant als zelfstandige figuur, geheel onbruikbaar is) kan hier nuttige diensten bewijzen. Als vanzelf toont het de mogelijkheid aan van in het eene vierkant veel zwart en

PLAAT 49.

VIERKANTVULLING

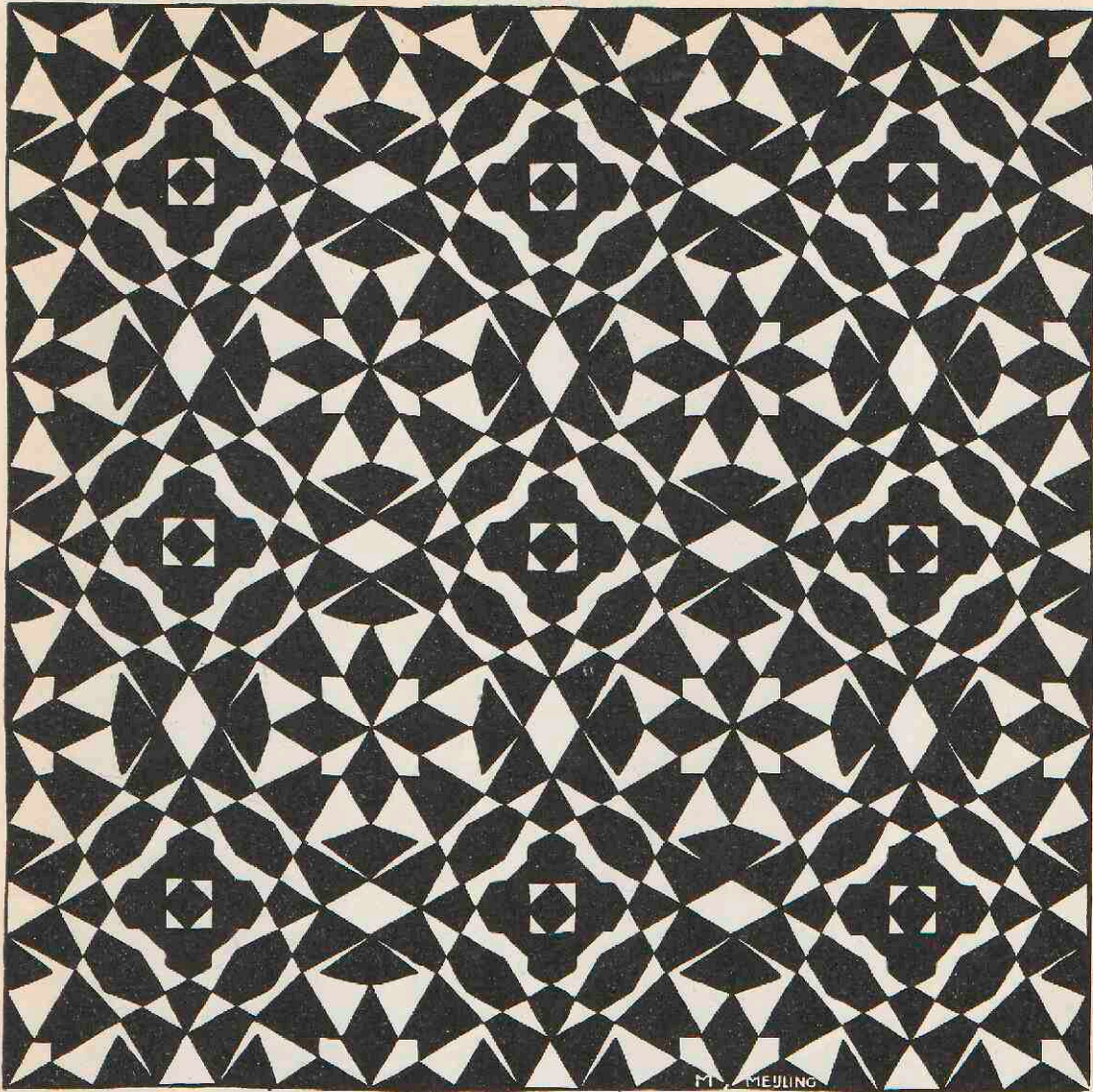
weinig wit, en in het andere vierkant weinig zwart en veel wit te gebruiken. Pl. 54 is ontstaan door het schema no. 2 van pl. 42 te gebruiken in de samenstelling no. 3 van pl. 44. Zoo moet ge een paar voor de hand liggende mogelijkheden van deze negen schema's eens onderzoeken

PLAAT 50. ONBEGRENSD ORNAMENT. MASSA-INDEELING
DRIEHOEK IN VIERKANT

ken en uitwerken.

¶ Maar ook de niet zoo direct voor de hand liggende kunnen interessant blijken te zijn. Pl. 45, 46, 47 en 48 toonen u weer andere mogelijkheden. Ge ziet, er is werk genoeg te doen.

PLAAT 51. ONBEGRENSD ORNAMENT. MASSA-INDEELING
DRIEHOEK IN VIERKANT

¶ Pl. 49 geeft een vierkantvulling als zelfstandige figuur, gemaakt door een leerling, hier eigenlijk geplaatst als 'n rustpunt; want waarlijk, deze vijf platen zijn een haast onuitputtelijke bron van oefening.

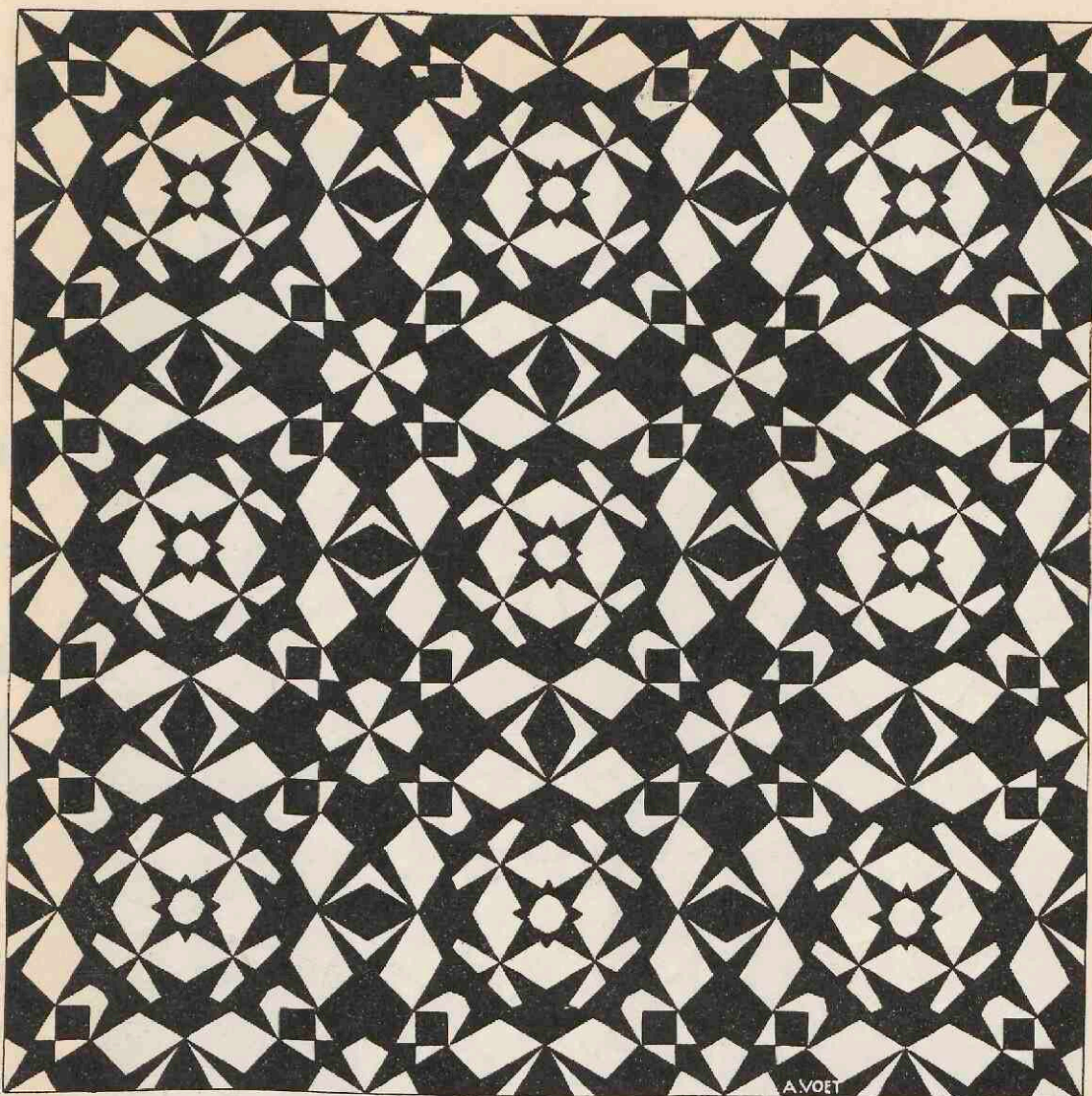
¶ Pl. 50 ontstaat uit het gebruiken van den gelijkzijdigen driehoek in

PLAAT 52. ONBEGRENSD ORNAMENT. MASSA-INDEELING
DRIEHOEK IN VIERKANT.

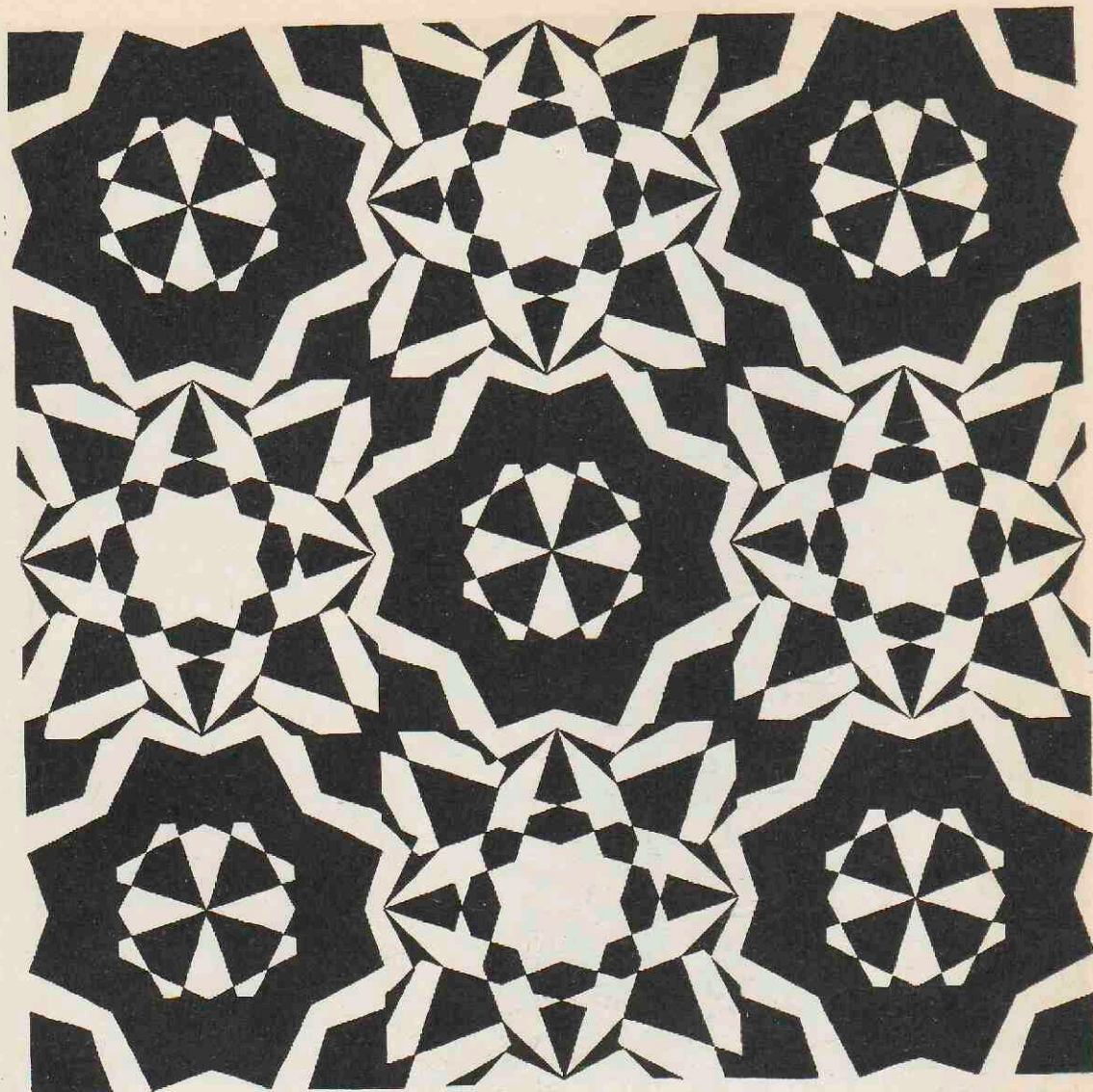
het vierkant; de middelpunten der vierkanten vormen centra en de
hoekpunten van vier samenkomende vierkanten vormen een nieuwe
reeks centra.

¶ Pl. 51, 52 en 53 zijn ontstaan uit dezelfde elementen als pl. 50. Pl. 54

PLAAT 53. ONBEGRENSD ORNAMENT. MASSA-INDEELING
DRIEHOEK IN VIERKANT

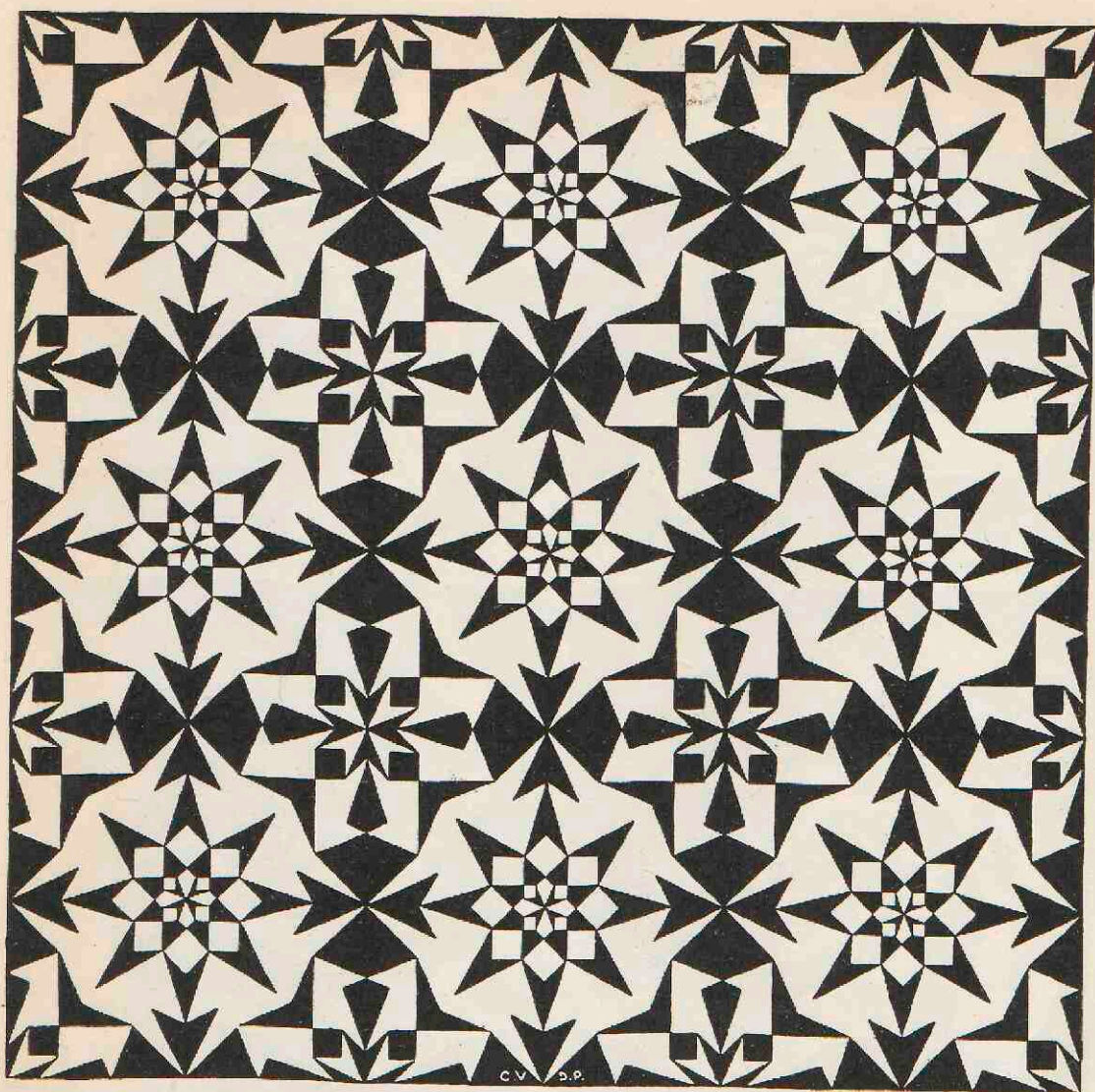
noemde ik reeds en pl. 55 heeft tot schema de constructie van no. 3 van
pl. 3 die ge op een andere wijze ziet gebruikt in no. 4 van pl. 13. Pl. 50—55
zijn alle door leerlingen gemaakt.

PLAAT 54. HET VIERKANT ALS ELEMENT VAN ONBEGRENSD
ORNAMENT

„EEN ZUIVERE VLAKINDEELING IS ORNAMENTAAL!”

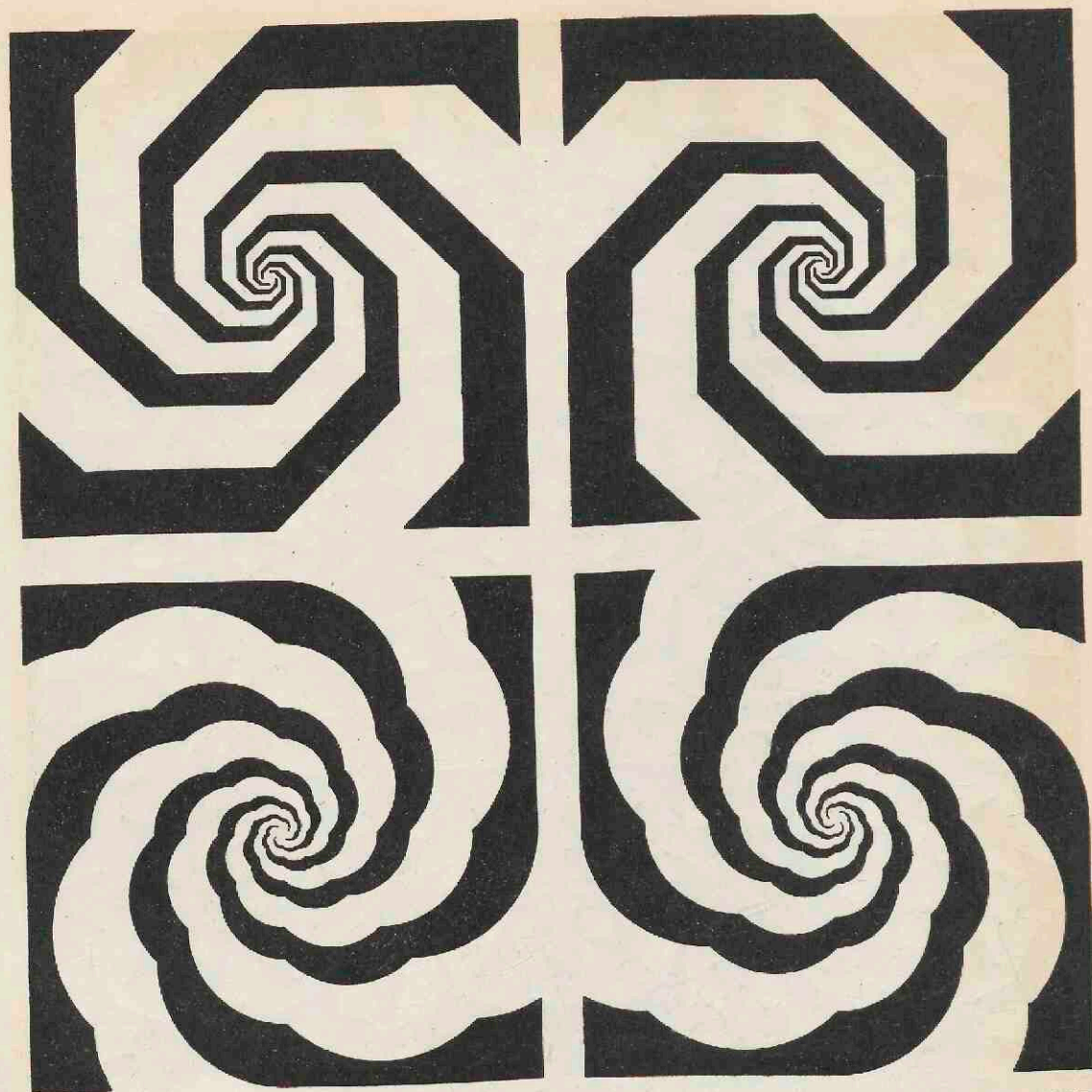
¶ Goed ornament wijst op een sierlijke manier naar de karakteristiek van een vlak en is dus ondenkbaar zonder zuivere vlakindeeling. Een

PLAAT 55.
ACHTHOEK IN VIERKANT

ONBEGRENSD ORNAMENT

ornament dat ge zonder meer van een vierkant kunt overpoten in een cirkel of een rechthoek, zooals ge een plant uit een rond perkje kunt zetten in een langwerpige perkje, is ornament dat geen innig verband heeft met het vlak waarin het gemaakt en waarvoor het be-

PLAAT 56.

WENTELING IN HET VIERKANT

doeld is; het is dus niet ontstaan uit de verdeeling van dat vlak en wijst daarom ook niet op zijn karakteristiek. Het is ornament van de, op dit gebied, onkundigen en daarom ook feitelijk geen ornament; het is hoogstens min of meer ornamenteerig, nooit ornamentaal en in

PLAAT 57. TOEPASSING VAN DE WENTELING
IN ONBEGRENSD ORNAMENT

ieder geval geheel zonder zin en daarom zinloos. Zuivere vlakindeeling leert u verhouding, richting, beweging, evenwicht, vorm onderscheiden en heeft dus recht op een volle erkenning. Wie de toegepaste kunst wil beoefenen behoeft van de grondbeginselen niet onkundig te zijn,

PLAAT 58. TOEPASSING VAN DE WENTELING
IN ONBEGRENSD ORNAMENT

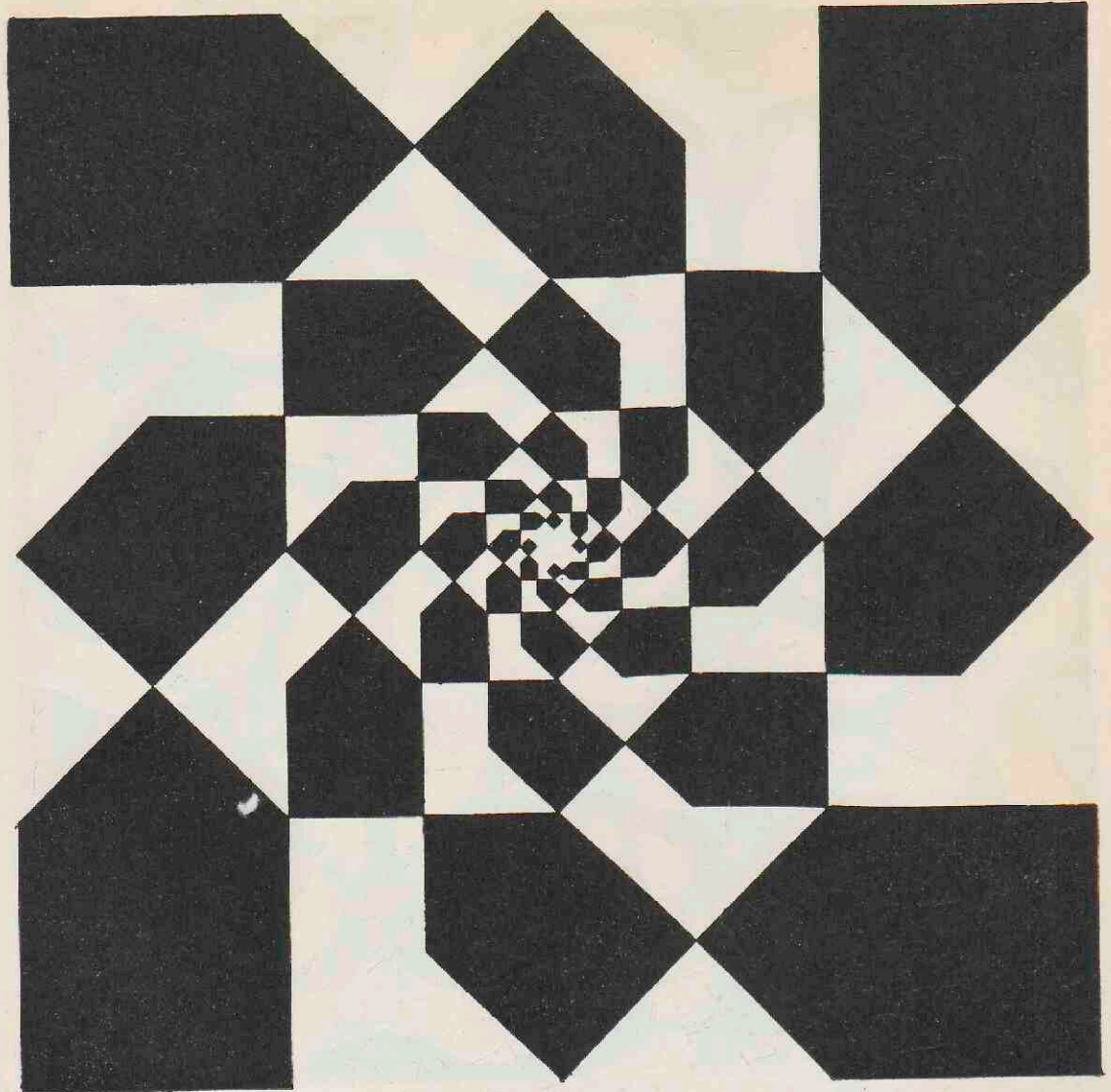
en op een toekomstig leeraar rust toch zeker de plicht om te zorgen dat hij straks voor zijn klas met kennis van zaken en een helder inzicht in de dingen, dat is dus met klem en overtuiging, les geeft. De verwachting dat een ongecultiveerd mensch dingen van cultureele waar-

PLAAT 59. TOEPASSING VAN DE WENTELING
IN ONBEGRENSD ORNAMENT

de zou kunnen voortbrengen, staat gelijk met de meening dat ge kunt
loopen zonder beenen.

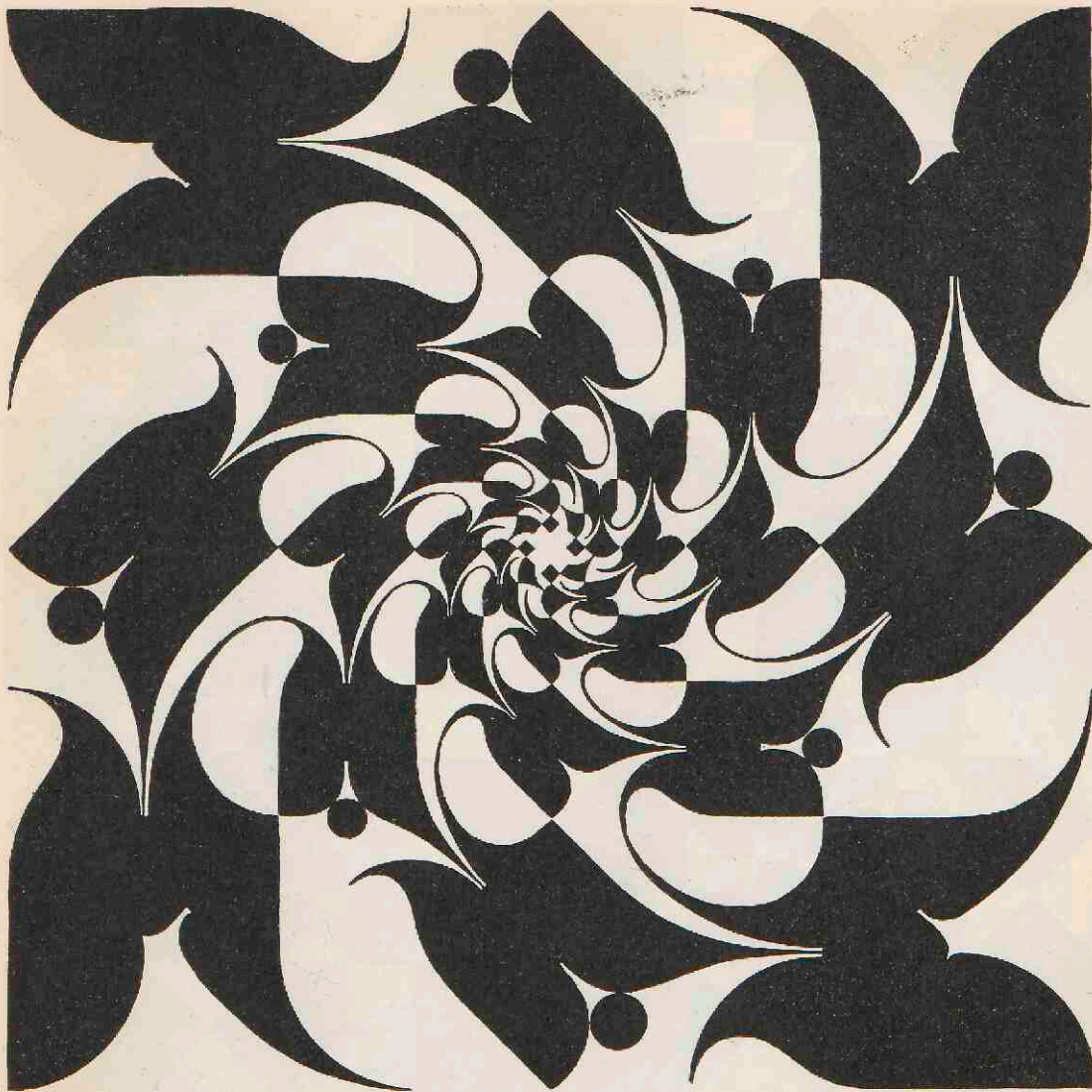
☞ Mocht ge, wat nog al vaak voorkomt bij beginners, „hogere” aspi-
raties hebben, bedenk dan dat een kunstenaar toch iets moet „kunnen”

PLAAT 60.

WENTELING IN HET VIERKANT

en dat het eenmaal gekunde eerst geleerd moet zijn. Wees er van verzekerd dat de „engel der inspiratie” z'n schoone gave niet voor onwaardigen, d. w. z. onkundigen, te grabbel gooit! Wie wil leeren ontwerpen moet alle geliefhebber op zij zetten en gaan „werken”, kennis

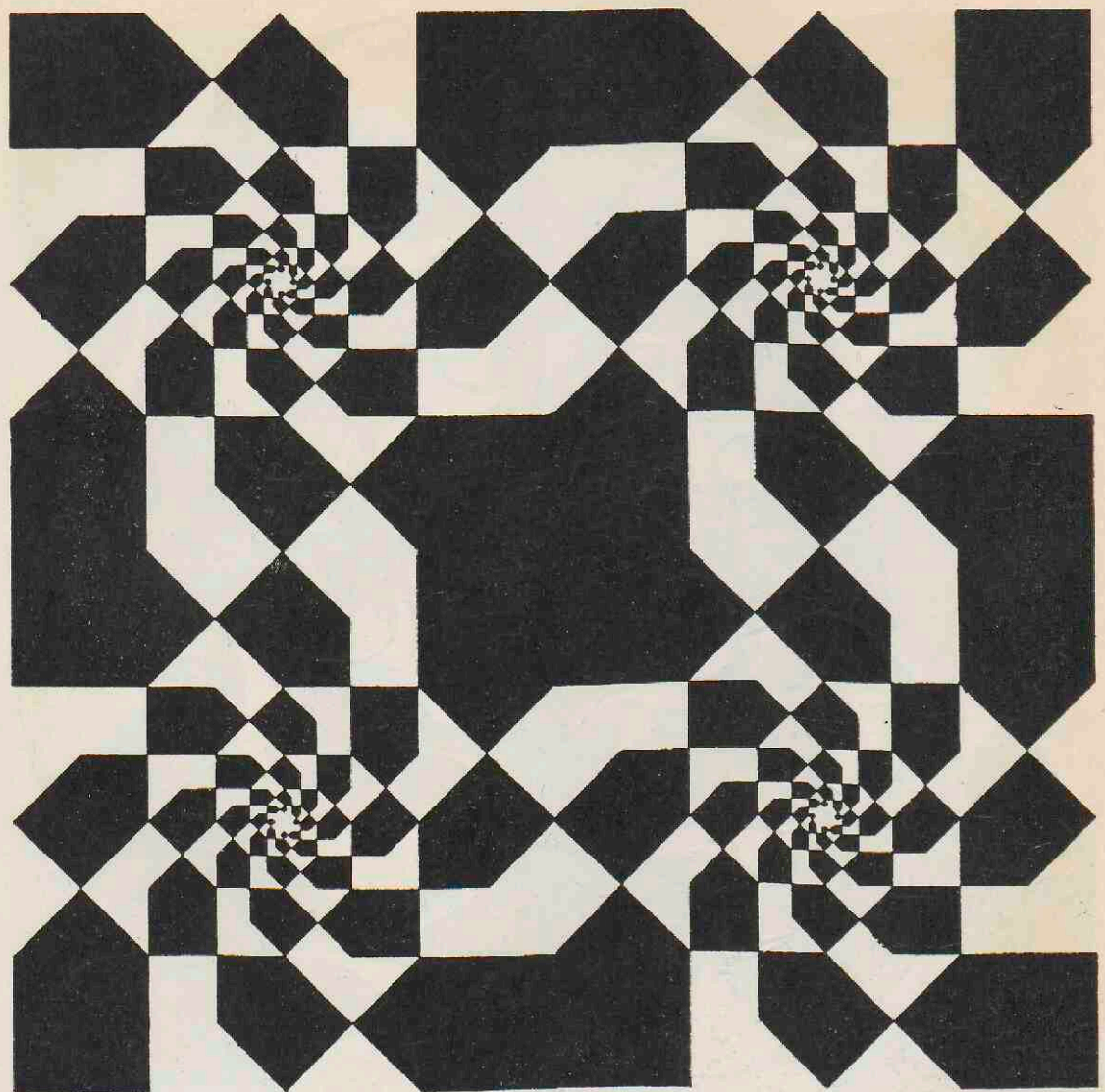

PLAAT 61.

UITGEWERKTE TEEKENING NAAR PLAAT 60

en kunde verzamelen en ervaring en bekwaamheid verwerven.

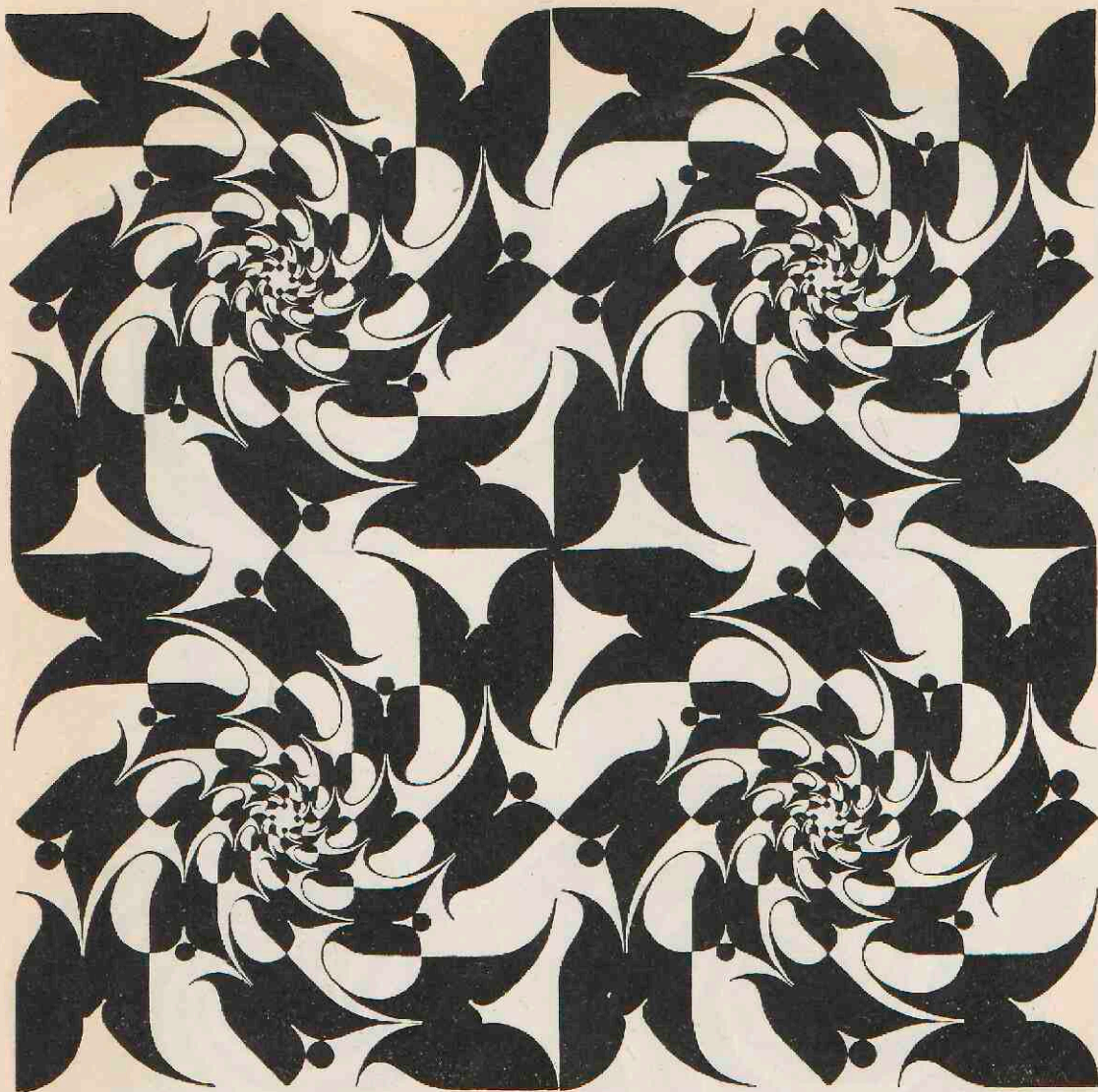
¶ Een zuivere indeeling geeft merkwaardige uitkomsten. Nemen we als eenvoudig voorbeeld eens pl. 56: een vierkant, waarin een tweede

PLAAT 62.

TOEPASSING VAN PLAAT 60

vierkant geconstrueerd wordt dat het midden der zijden van het eerste tot hoekpunten heeft en zoo vervolgens, tot dat deze bewerking na een tienmalige herhaling practisch vrijwel ondoenlijk wordt. Zoo verkrijgt men in elkaar beschreven vierkanten die beurtelings op een

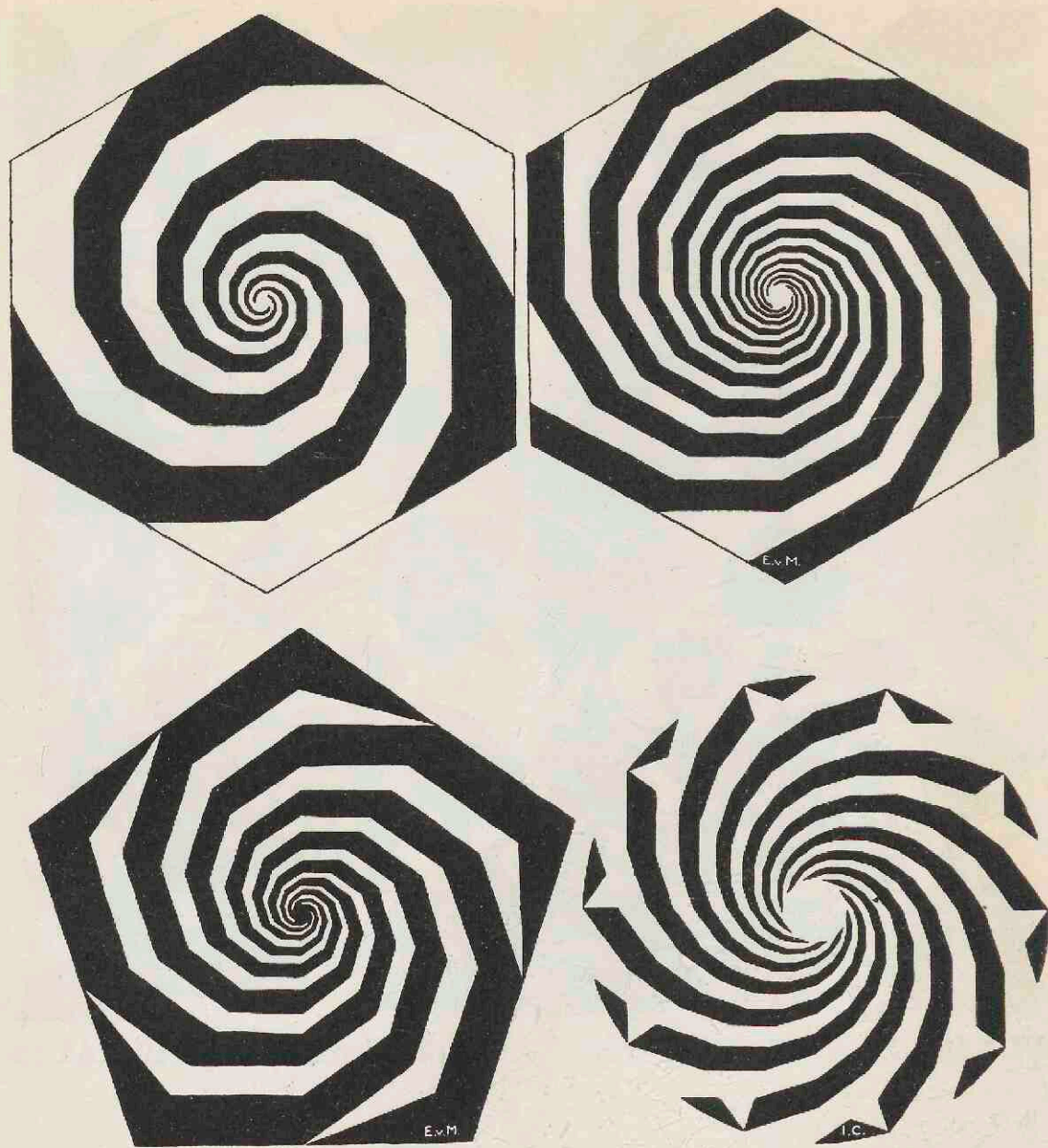

PLAAT 63.

TOEPASSING VAN PLAAT 61

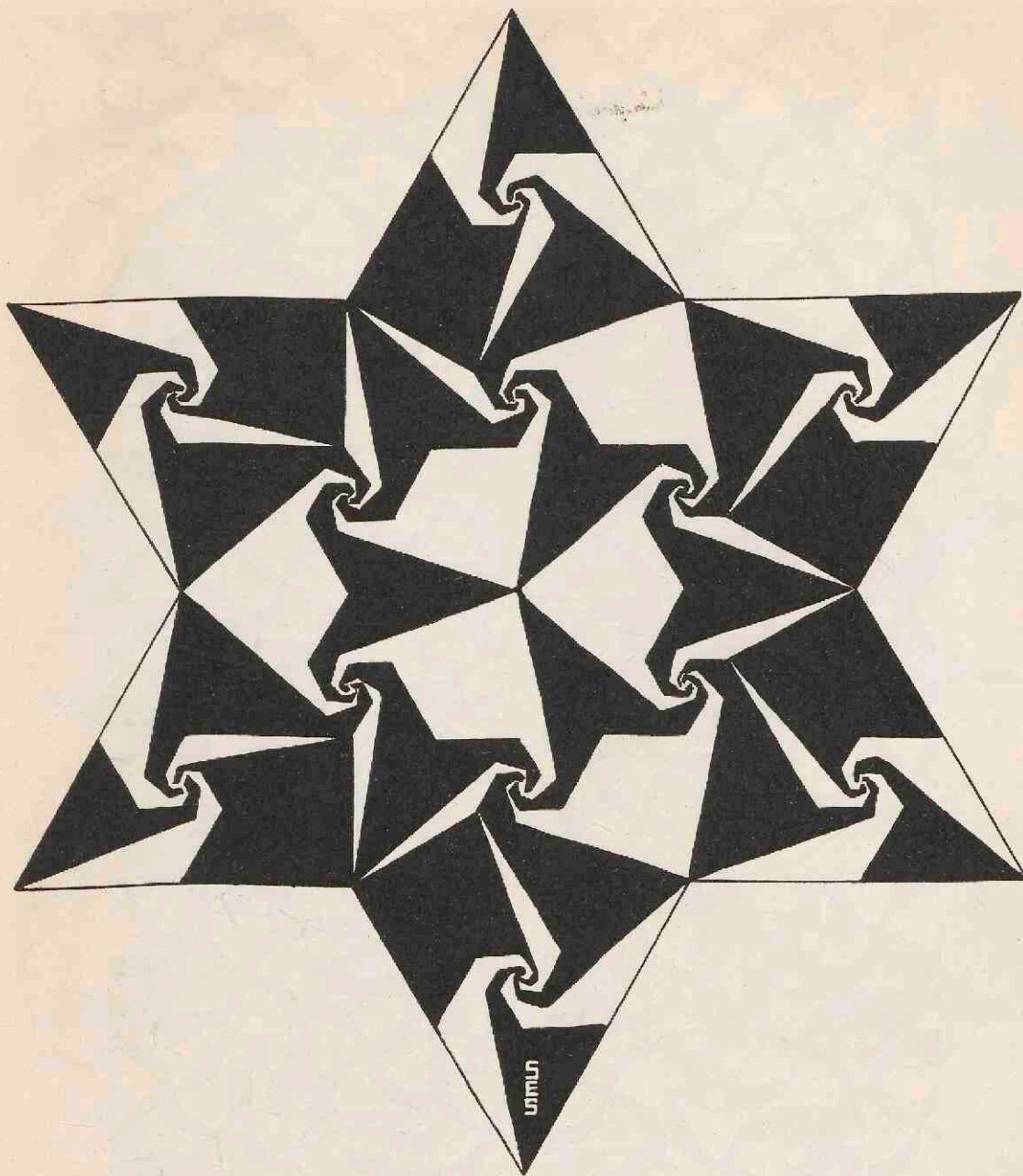
zijde en op een hoekpunt rusten.

¶ Trekt men nu, van een hoekpunt van het eerste vierkant uitgaande, de halve zijde en gaat men dan over op de zijde van het daarin beschreven vierkant en trekt men hiervan weer de halve zijde, dan verkrijgt

PLAAT 64. WENTELING IN ZESHOEK, VIJFHOEK EN CIRKEL

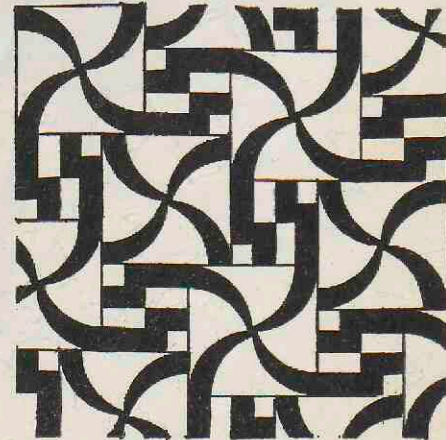
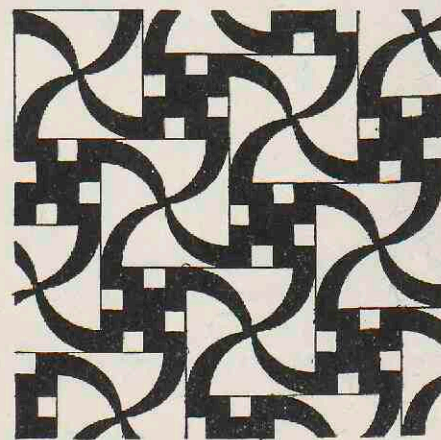
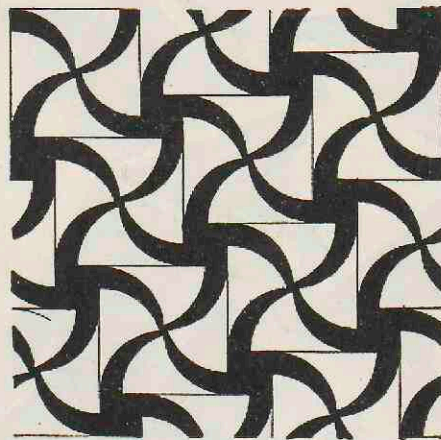
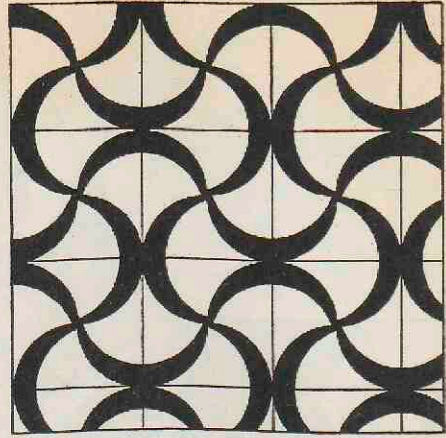
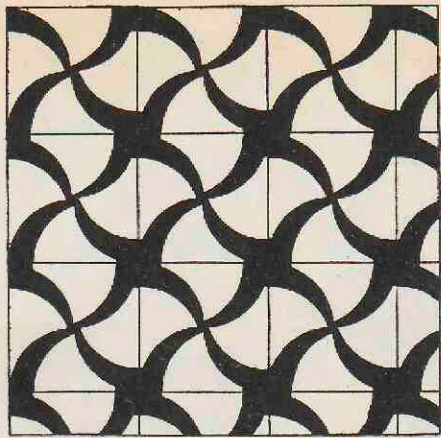
men, zoo voortgaande, een lijn die de wenteling van het vierkant in zich zelf verbeeldt; deze als het ware diafragmatische verkleining in

PLAAT 65.

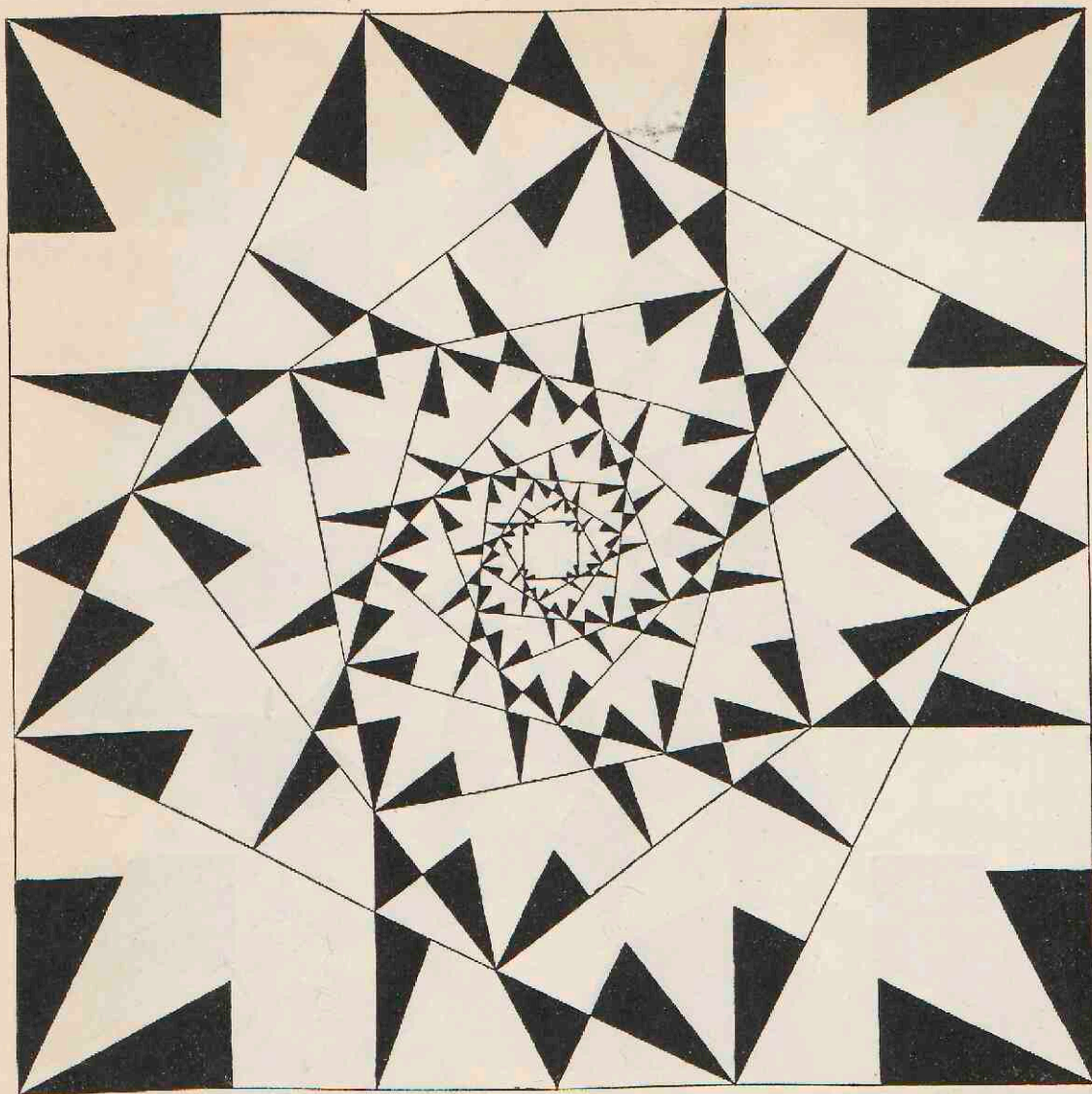
WENTELING IN DEN DRIEHOEK

het vierkant (doe het eens zonder verdeeling)! geeft het principe van een spiraal, een heel klein stukje oneindigheid; immers de spi-

PLAAT 66.
VOOR ONBEGRENSD ORNAMENT

SCHEMA'S

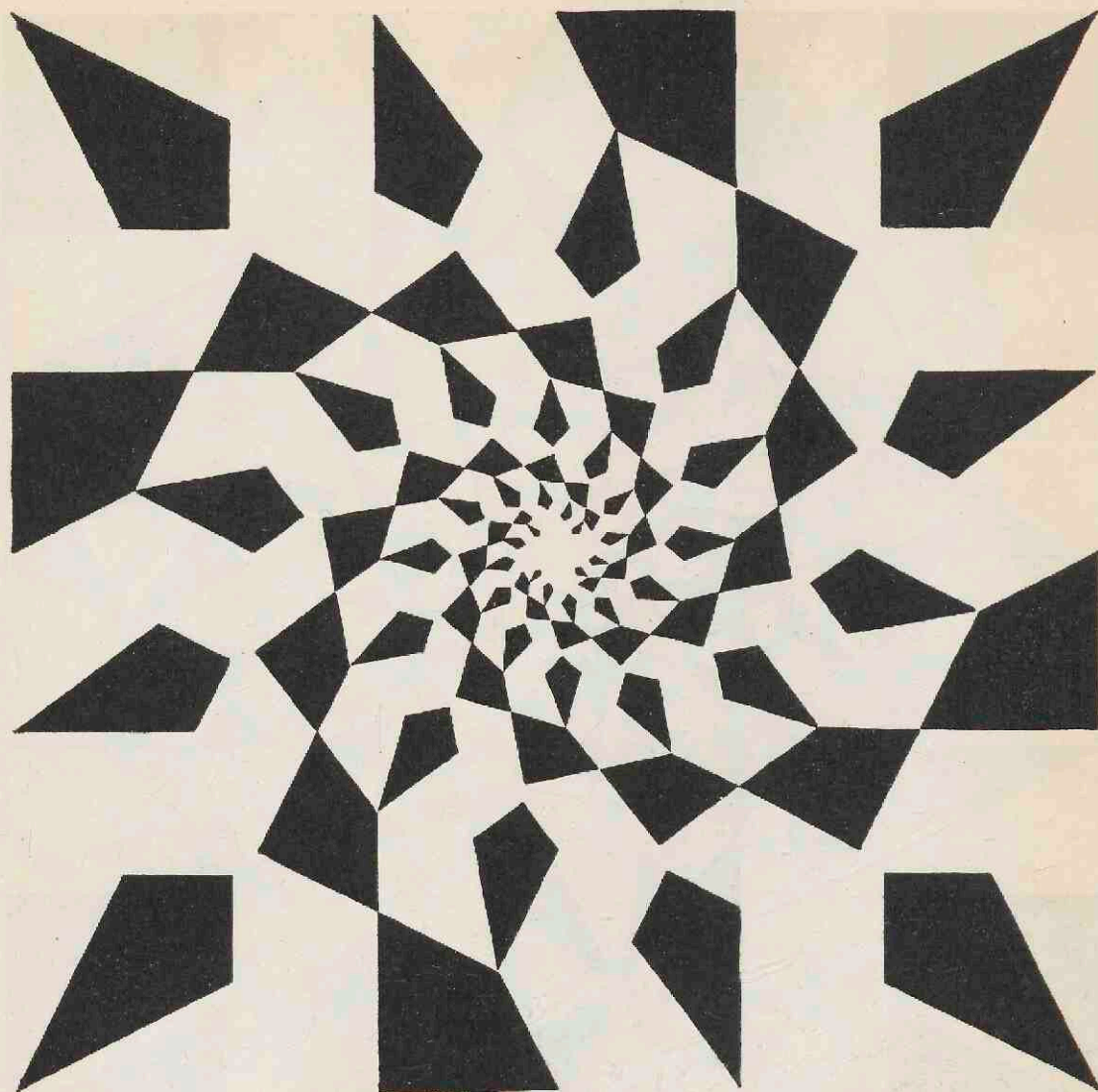

PLAAT 67.

WENTELING IN HET VIERKANT

raal kan naar binnen en naar buiten tot in het oneindige voortgezet gedacht worden. Deze lijn kan een prachtige „voerlijn” in rand en onbegrensd ornament zijn.

☐ Stel nu het geval dat de lijn tot band verbreed moet worden, dan

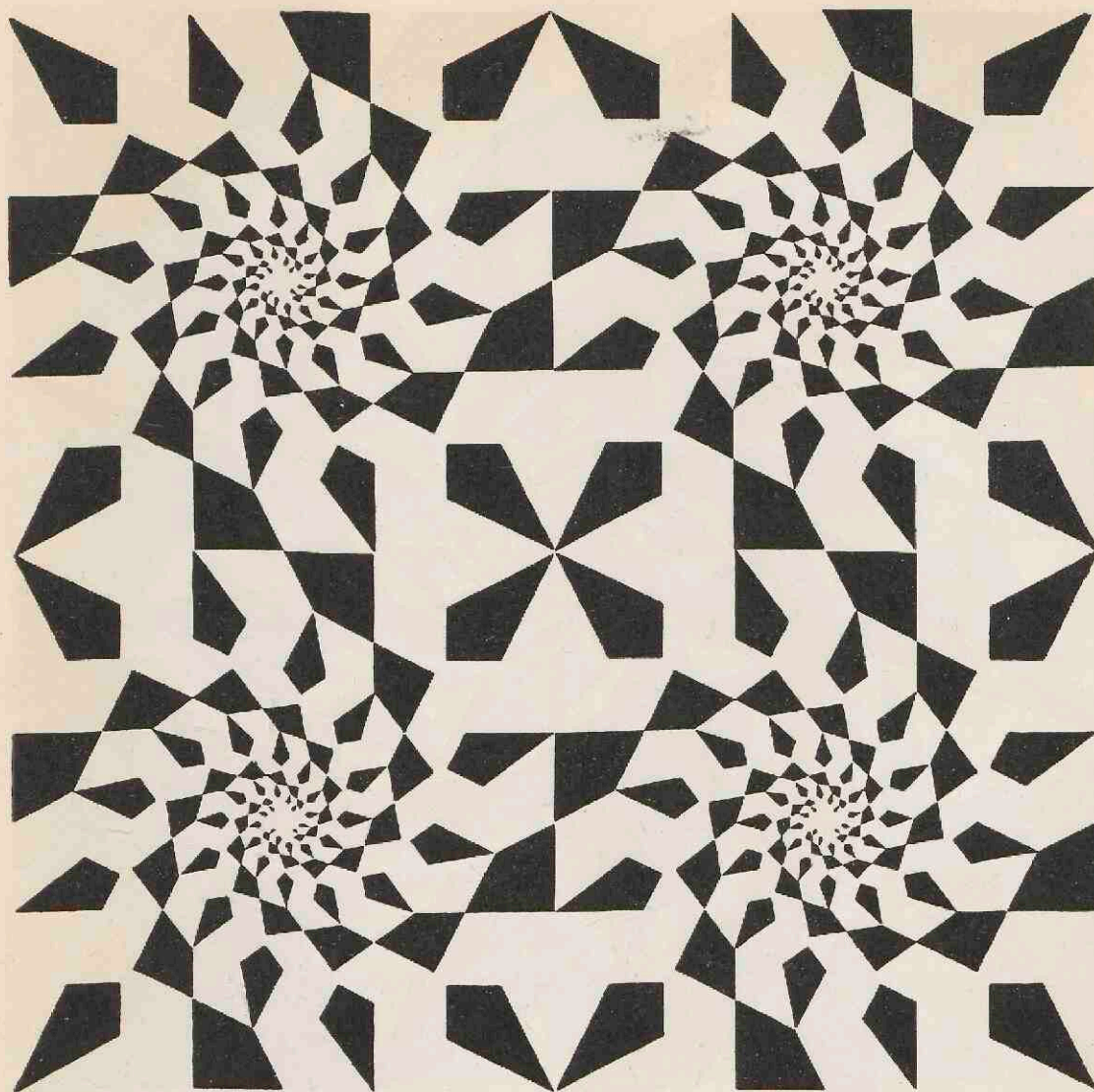

PLAAT 68.

WENTELING IN HET VIERKANT

moet de breedte uit de indeeling ontstaan. Het kan wenschelijk zijn naar verschillende breedtematen te zoeken.

¶ No. 3 en 4 geven precies hetzelfde beginsel, maar nu in gebogen lijnen voorgesteld; de middelpunten van de kwartcirkels liggen telkens aan

PLAAT 69.

TOEPASSING VAN PLAAT 68

binnen- en buitenzijde van de knik. Pl. 57 geeft een enkelvoudige samenstelling, pl. 58 en 59 een linker- en een rechthoek. Pl. 60 geeft precies hetzelfde beginsel als pl. 56, doch het vlak is op een iets andere manier verdeeld, terwijl pl. 61 een verdere verwerking van pl. 60 laat

PLAAT 70.

WENTELING IN HET VIERKANT

zien. Pl. 62 en 63 herhalen pl. 60 en 61. Pl. 64 en 65 geven eenige pro-
beersels van leerlingen.

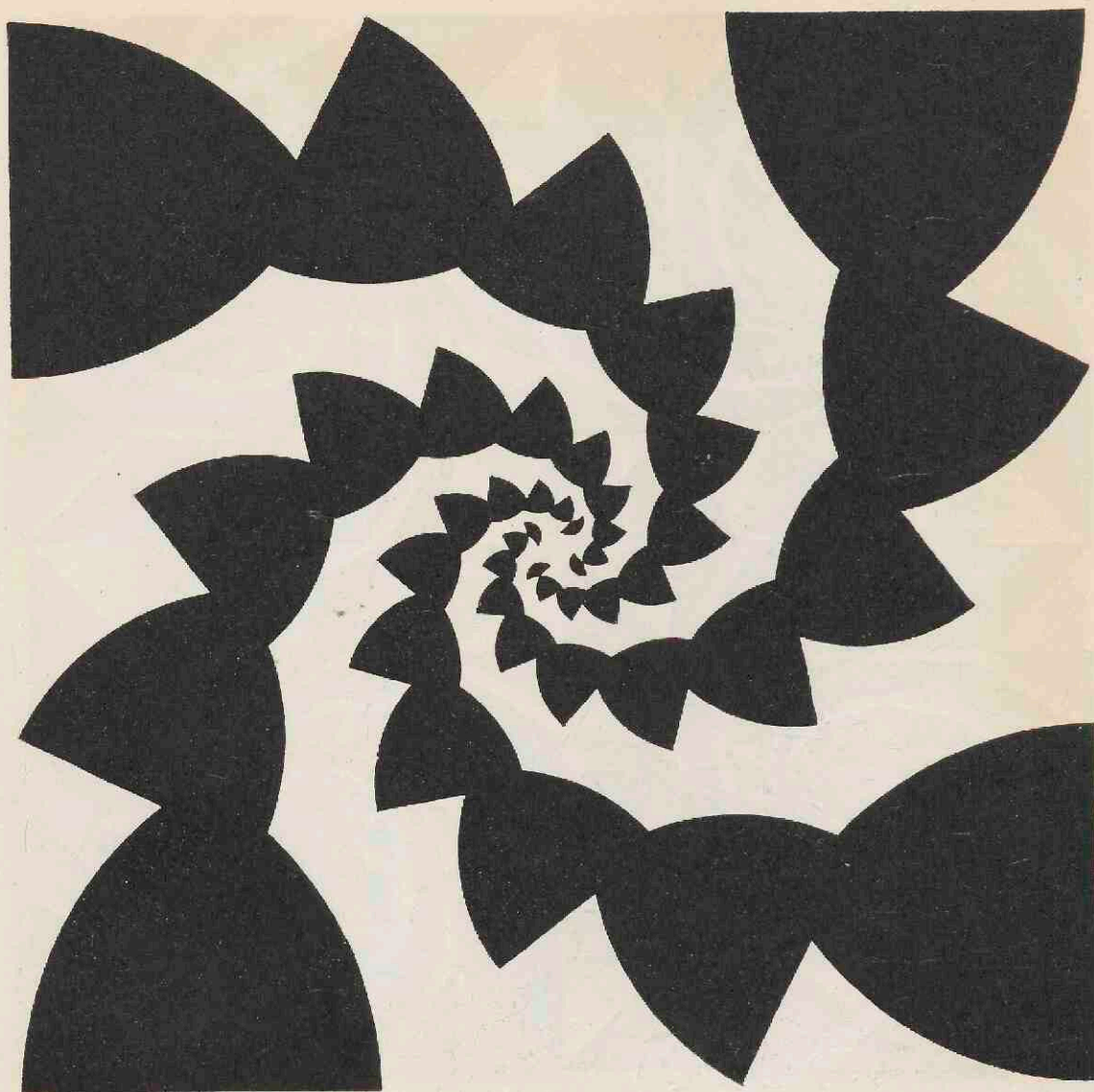
¶ Pl. 66 geeft schema's voor de mogelijkheden van toepassing van de
hiernavolgende indeelingen. Pl. 67, 68, 70 en 72 zijn wentelingen in het

PLAAT 71.

TOEPASSING VAN PLAAT 70

vierkant, ontstaan op het schema van pl. 42 no. 2. De snijpunten die op de diagonalen vallen, deelen het vierkant precies in drie gelijke deelen; trek door die punten lijnen evenwijdig aan de middellijnen; waar òf de linker- òf de rechterlijn het vierkant ontmoet, hebt ge een hoek-

PLAAT 72.

WENTELING IN HET VIERKANT

punt van het nieuwe vierkant, waarin dan weer hetzelfde schema dient gezet te worden. Verschillende lijnen er van staan reeds; de hoeveelheid arbeid valt dus mee. Haal nu niet voor het gemak uw centimeterlat voor den dag, want dat gemak kost u direct alle lijnen die naar het

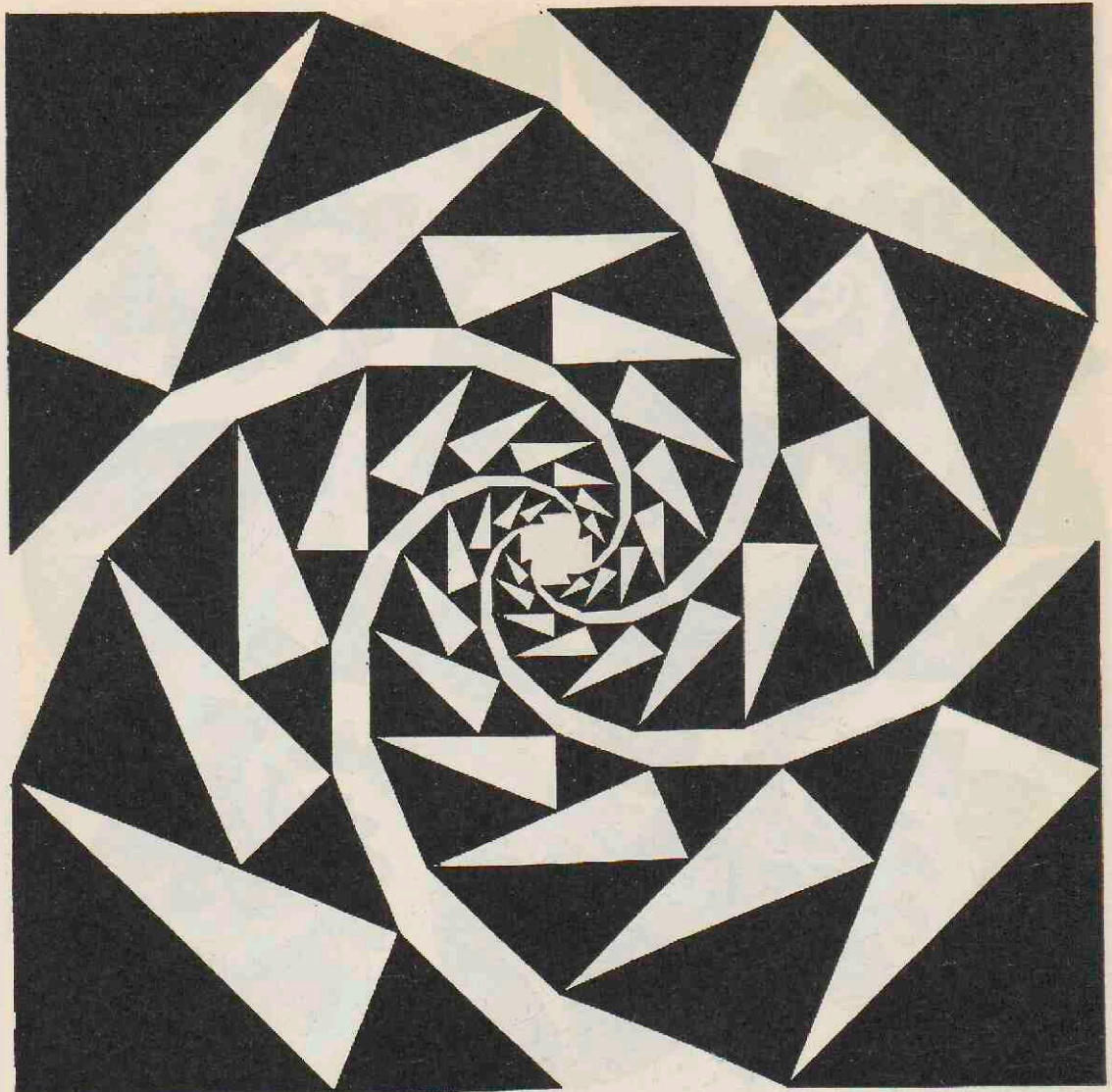

PLAAT 73.

TOEPASSING VAN PLAAT 72

hartpunt toe zoo'n gave verkleining geven.

¶ Pl. 67 laat die wentelende vierkanten nog duidelijk zien. Pl. 69 herhaalt pl. 68, doch kan natuurlijk ook met een linker- en een rechter vierkant gemaakt worden, evenals pl. 71 die een toepassing is van pl. 70.

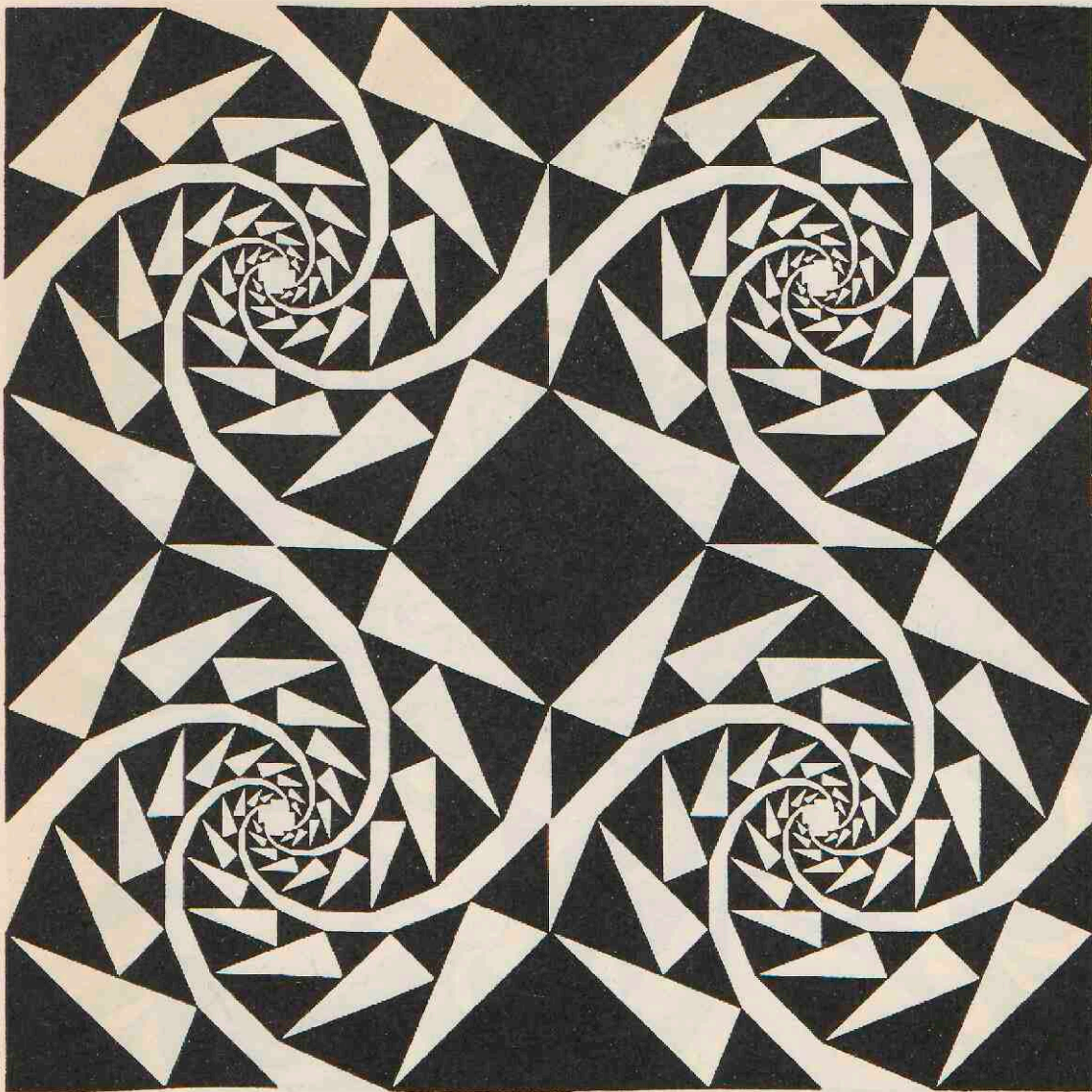

PLAAT 74.

WENTELING IN HET VIERKANT

Pl. 72 is hetzelfde schema, maar verdeeld met gebogen lijnen en in pl. 73 herhaald.

☞ Bestudeer vooral pl. 66 goed. Pl. 74 geeft een wenteling op de diagonaal van den achthoek; op pl. 75 vindt ge een herhaling. Ge kunt

PLAAT 75.

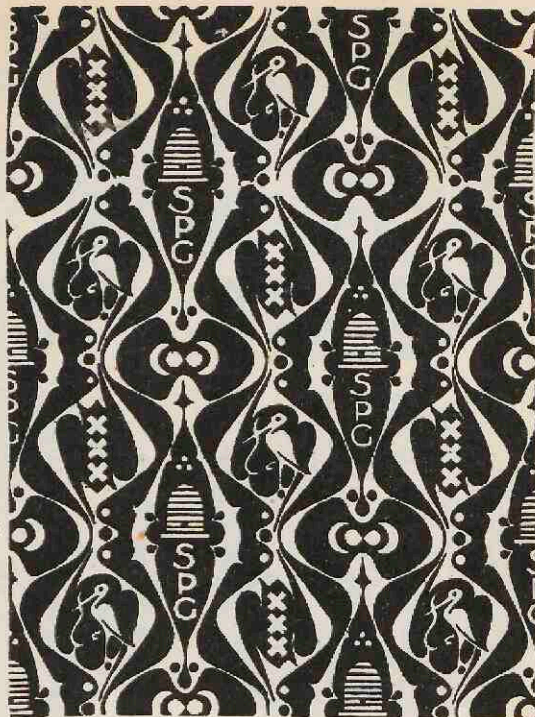
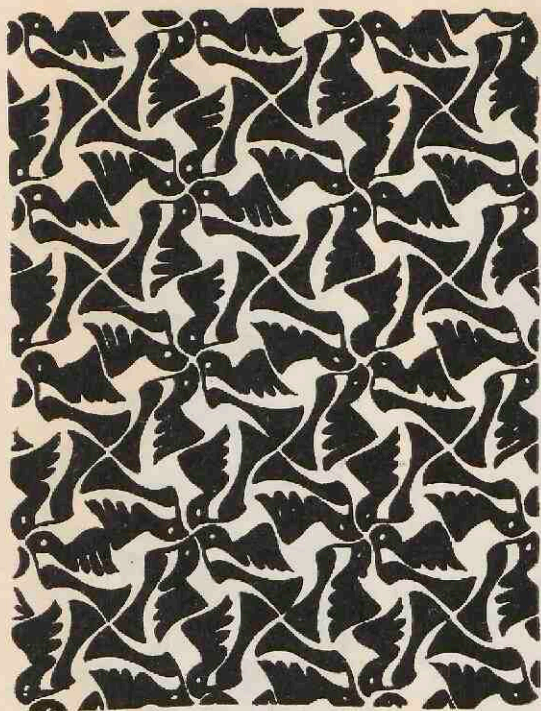
TOEPASSING VAN PLAAT 74

ook het schema van no. 1 van de tweede helft van pl. 2 probeeren; de lijn, getrokken evenwijdig aan de middellijn door het snijpunt van cirkel en diagonaal tot aan dat vierkant, geeft daar weer het hoekpunt van het nieuwe vierkant. Hoe kleiner het stuk is tusschen de

PLAAT 76. WENTELING IN HET VIERKANT
UITGEWERKTE WIT-ZWART VERDEELING

hoekpunten van de wentelende vierkanten, des te soepeler zal de spiraallijn zijn. Pl. 76 geeft een uitgewerkte verdeling door een leerling gemaakt en pl. 77 geeft twee ontwerpen voor schutbladen. Het schutblad van dit boek is ontstaan door toepassing van ditzelfde principe

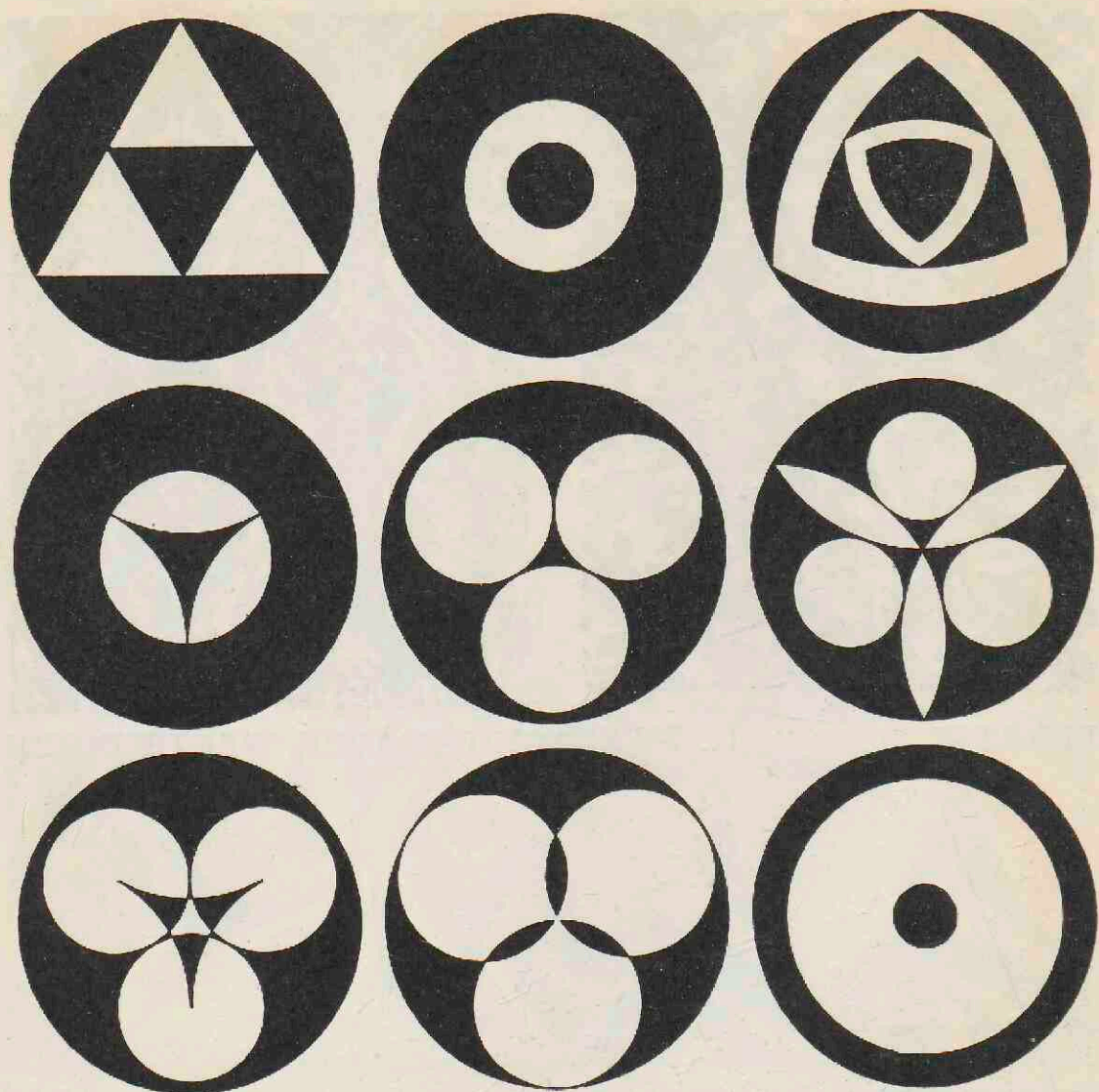
PLAAT 77.

TWEE SCHUTBLADEN. WENTELINGEN

van wenteling.

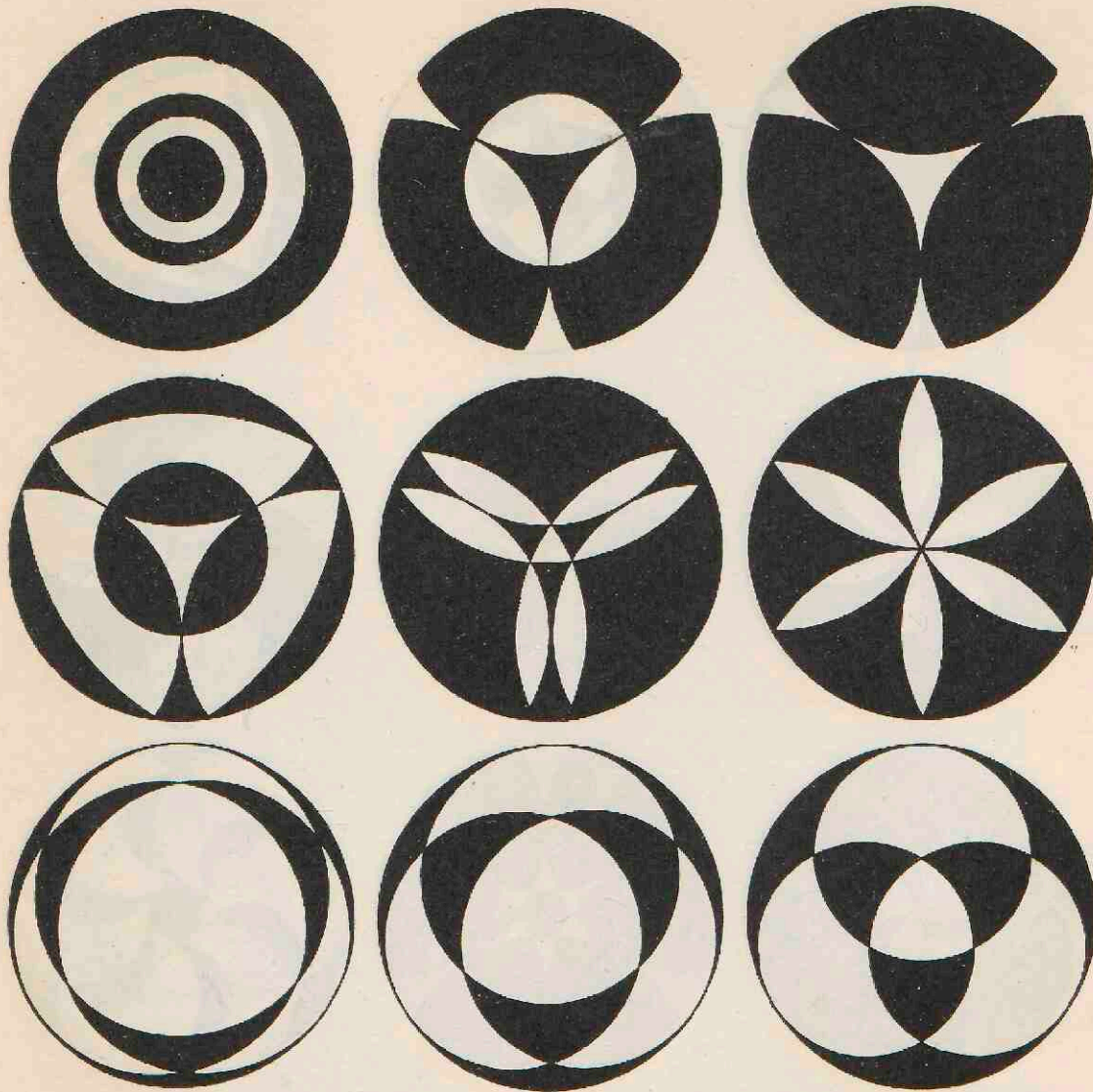
¶ Nu volgt de indeeling van den cirkel, straalsgewijs en concentrisch. Op pl. 78, 79, 80 en 81 vindt ge zeer eenvoudige voorbeelden van indeelingen in den cirkel met behulp van den drie- en den zeshoek, op pl. 82 en 83 enkele met behulp van vier-, acht-, vijf- en tienhoek. Ge moet die maken, vellen vol, met de eenvoudigste indeeling beginnend, steeds de daaruitvolgende nemend, want de mogelijkheden zijn vele.

¶ Pl. 84 en 85 geven meer doorgevoerde verdeelingen in den cirkel, gemaakt door een leerling. Pl. 86, 87, 88 en 89 geven ornament in den cirkel op het schema van de achtdeeling, straalsgewijs en concen-

PLAAT 78. INDEELING IN DEN CIRKEL MET DRIE- EN ZESHOEK

trisch. Pl. 87 is ontworpen door een leerling. Pl. 90, 91, 92 en 93 geven mogelijkheden met de vijfdeeling, terwijl pl. 94 en 95 weer een paar teekeningen van leerlingen laten zien, die uit indeelingen, door hen gemaakt, ontstaan zijn. Het is natuurlijk onnoodig te zeggen, dat,

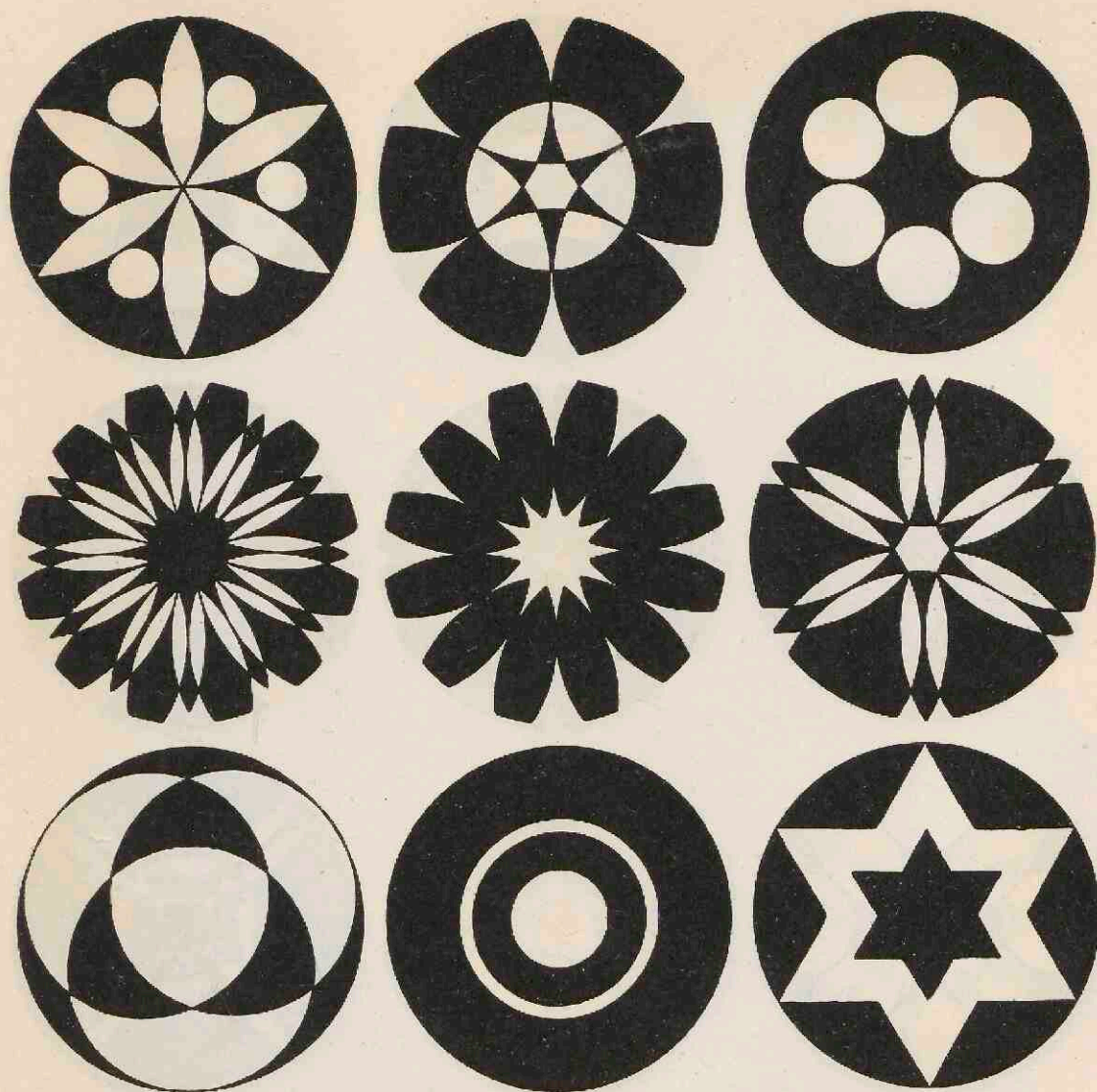
PLAAT 79. INDEELING IN DEN CIRKEL MET DRIE- EN ZESHOEK

wanneer ge dit alles volkomen in u wilt opnemen, gij zelf terdege aan den gang zult moeten gaan; de platen geven alleen maar aanwijzingen, maar wat ge zelf vindt, heeft voor u de meeste waarde.

PLAAT 80. INDEELING IN DEN CIRKEL MET DRIE- EN ZESHOEK

¶ Laten we nu de reeks afbeeldingen besluiten met een paar rechthoeken. Een rechthoek onderscheidt zich van het vierkant door het verschil in lengte van de beide middellijnen. De lengte der zijden, twee aan twee, is ongelijk; ze staan dus in een bepaalde verhouding tot

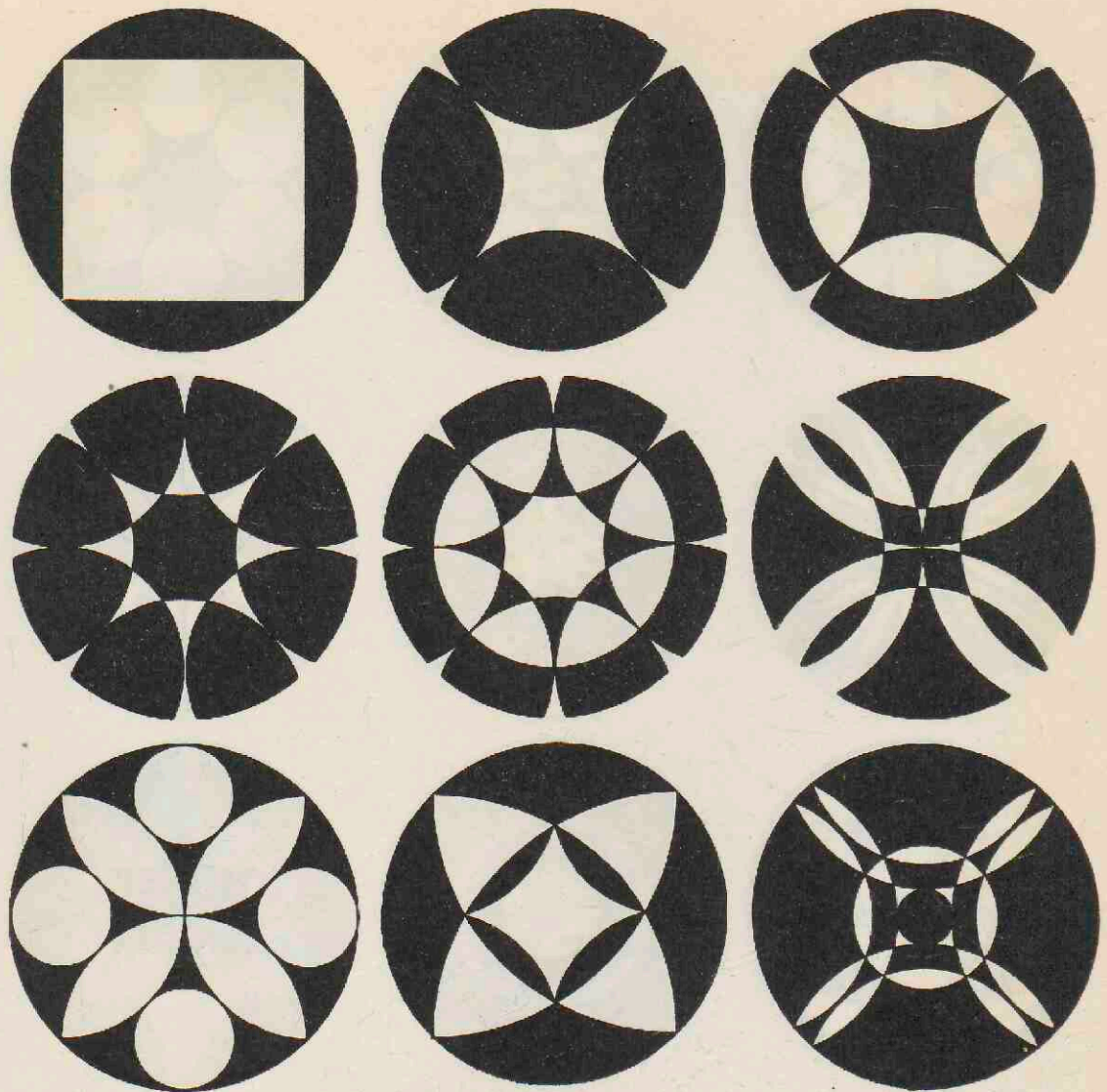

PLAAT 81. INDEELING IN DEN CIRKEL MET DRIE- EN ZESHOEK

elkaar. Dit kenmerk behooren we te gebruiken.

¶ In de praktijk zijn grootte en vorm van den rechthoek meestal bepaald; herinner u het glas-in-loodraam.

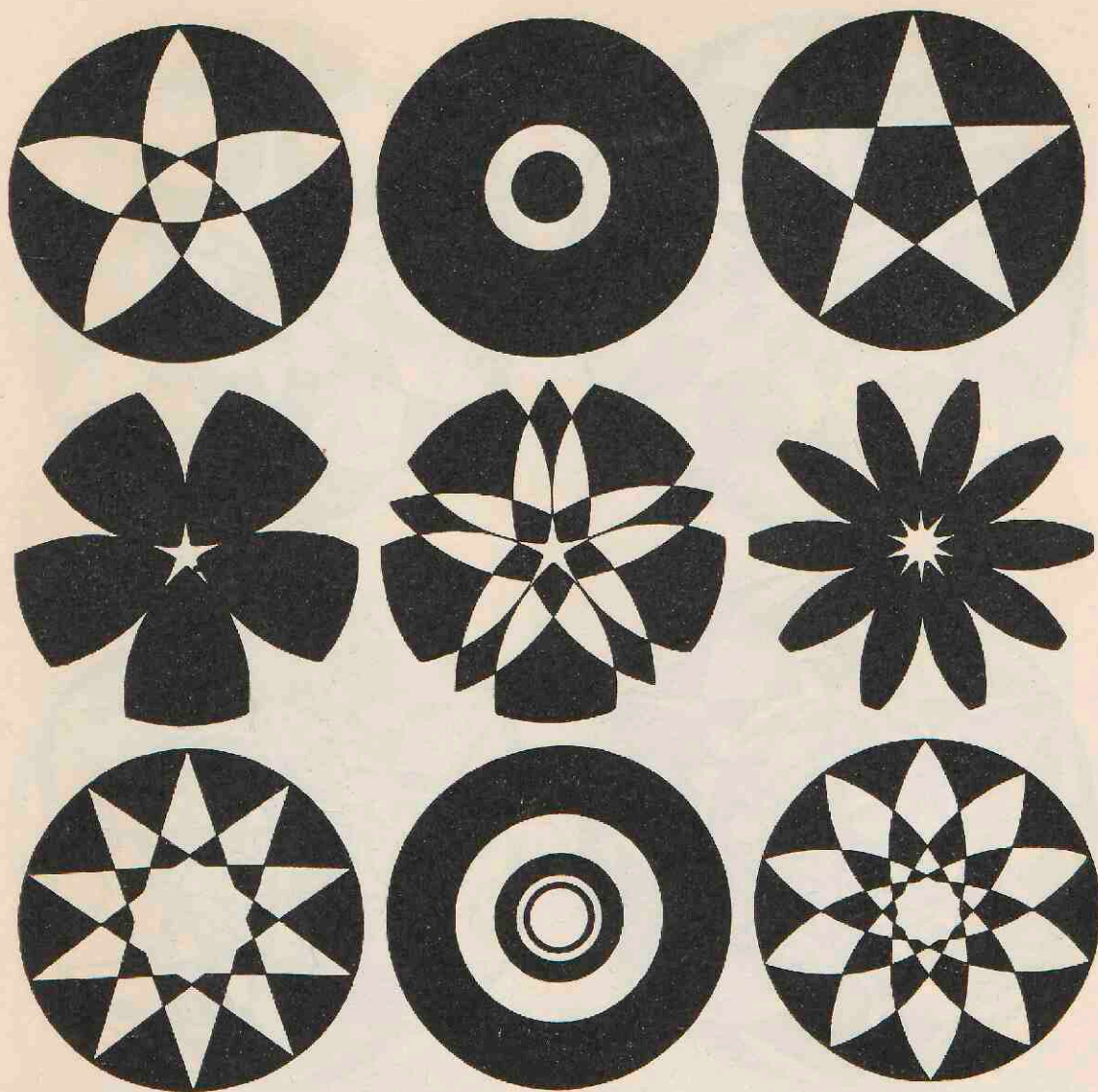
¶ Indien ge vrij zijt om de verhouding van den rechthoek vast te stellen,

PLAAT 82.
MET BEHULP VAN 'T VIERKANT

INDEELING IN DEN CIRKEL

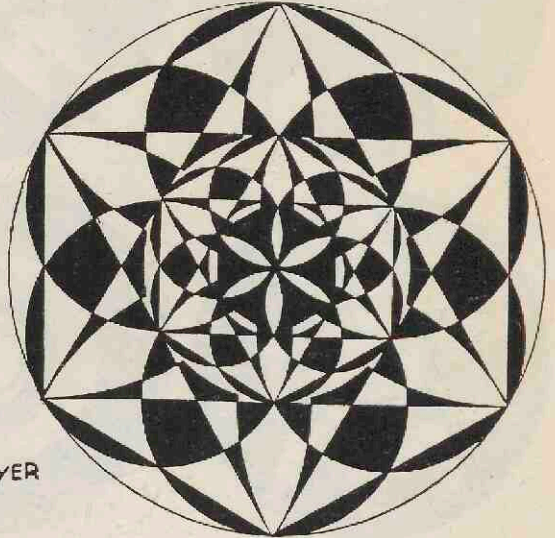
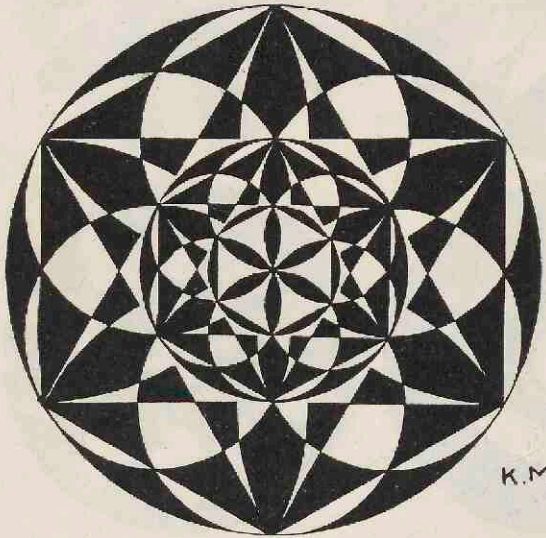
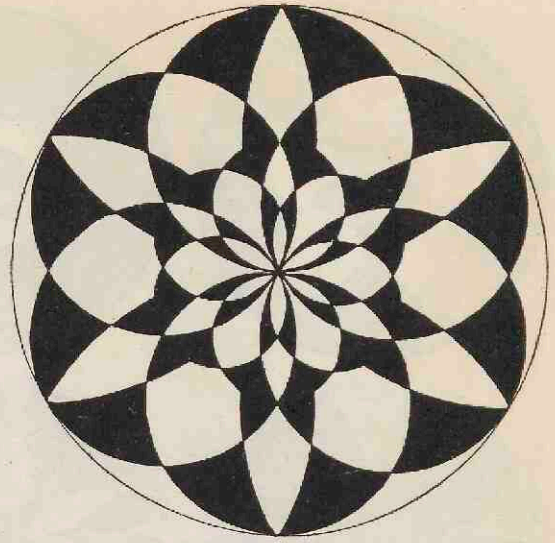
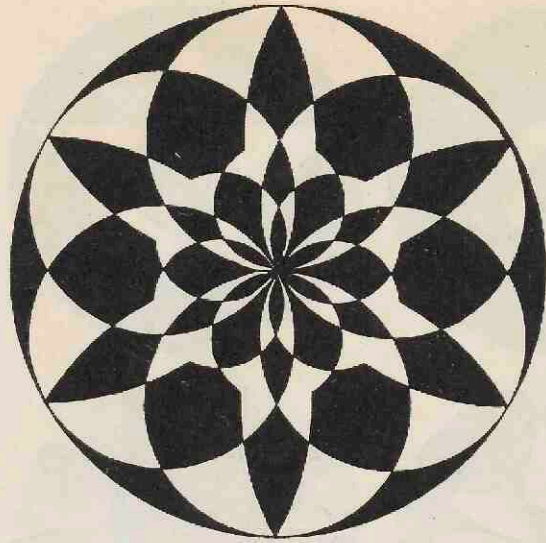
kunt ge dat op verschillende wijzen doen. Een paar eenvoudige mogelijkheden zijn deze: cirkel van een vierkant de diagonaal om, tot hij samenvalt met een zijde; geef dien rechthoek direct zijn rechthoeksdiagonalen en middellijnen. Voor een verdere indeeling maakt ge gebruik

PLAAT 83.
MET BEHULP VAN VIJFHOEK

INDEELING IN DEN CIRKEL

van de vierkantsdiagonaal, waarvan er reeds één staat. Die trekt ge ook vanuit de andere hoekpunten; dit is hier voor de hand liggend, omdat de rechthoek zelf uit het vierkant ontstaan is. Ook kunt ge een rechthoek opzetten waarvan de diagonaal een hoek van 60° met de basis

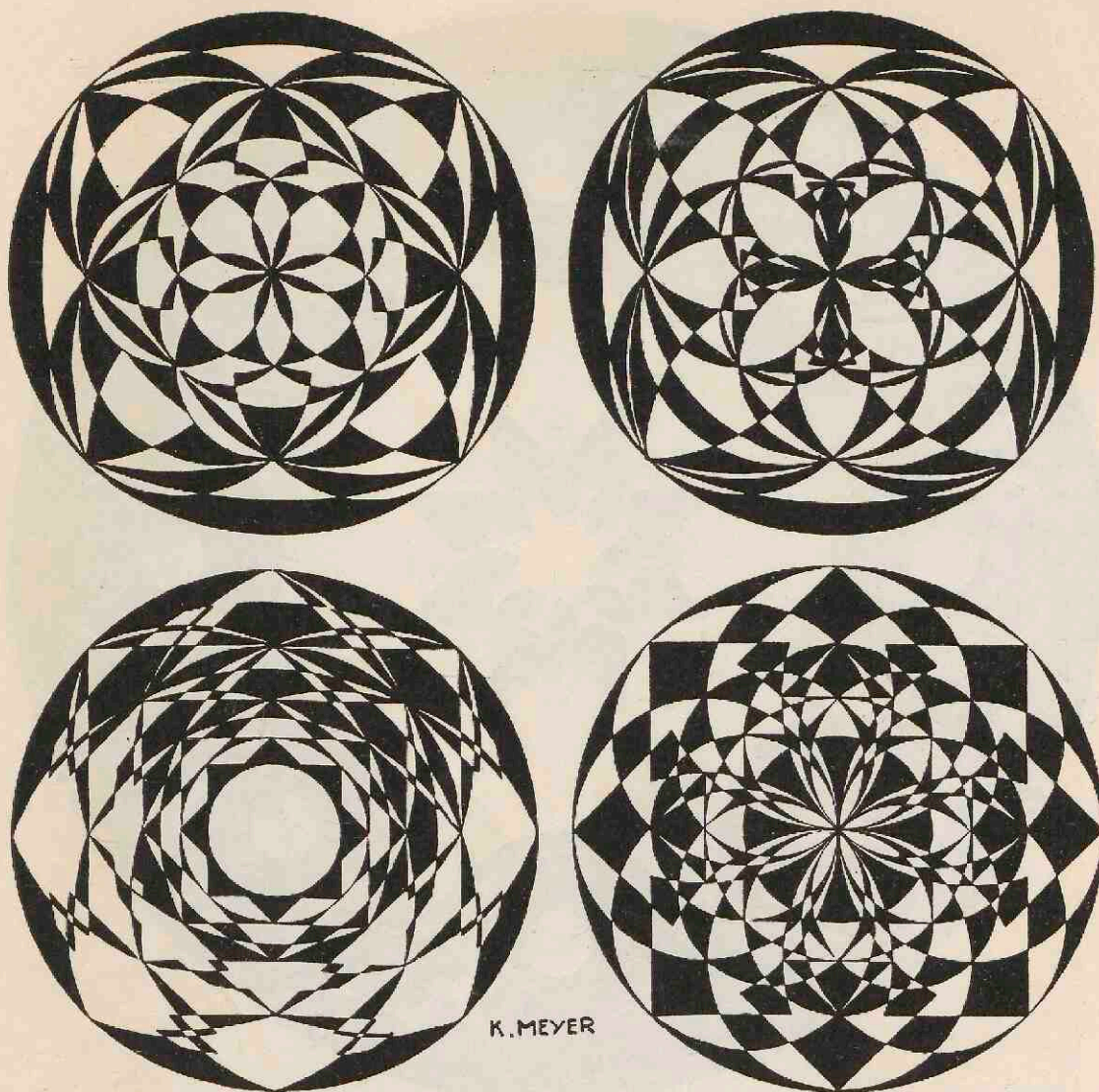
K. MEYER

PLAAT 84.
MET BEHULP VAN ZESHOEK

INDEELING IN DEN CIRKEL

maakt; of een, gevormd door twee vierkanten; maar vergeet nooit de diagonaal te trekken en te benutten.

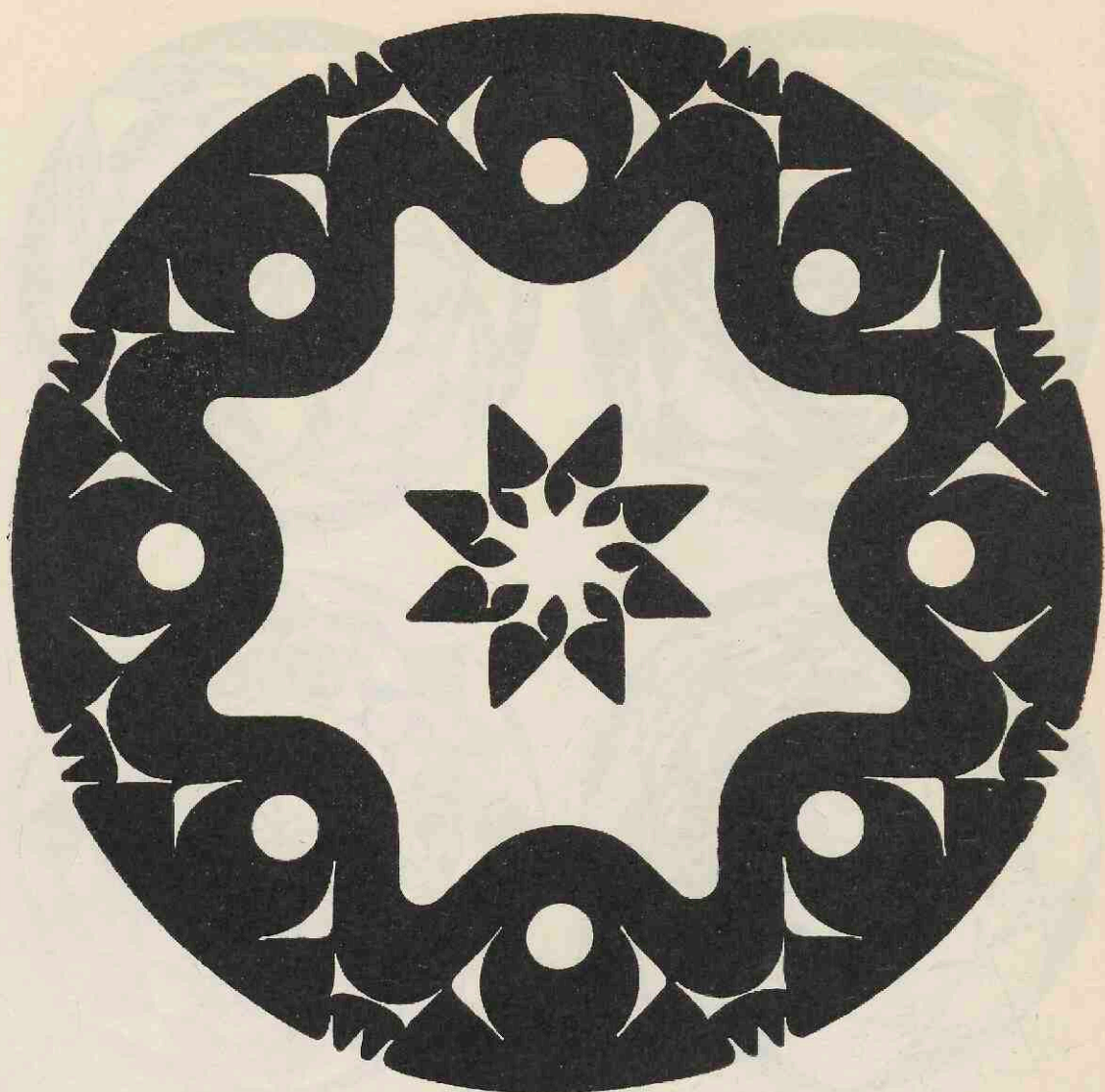
¶ Ge kunt, met behulp daarvan, van elk punt op de lange zijde het overeenkomstige punt op de korte zijde vinden en daardoor beide zijden in

PLAAT 85.
MET BEHULP VAN ACHTHOEK

INDEELING IN DEN CIRKEL

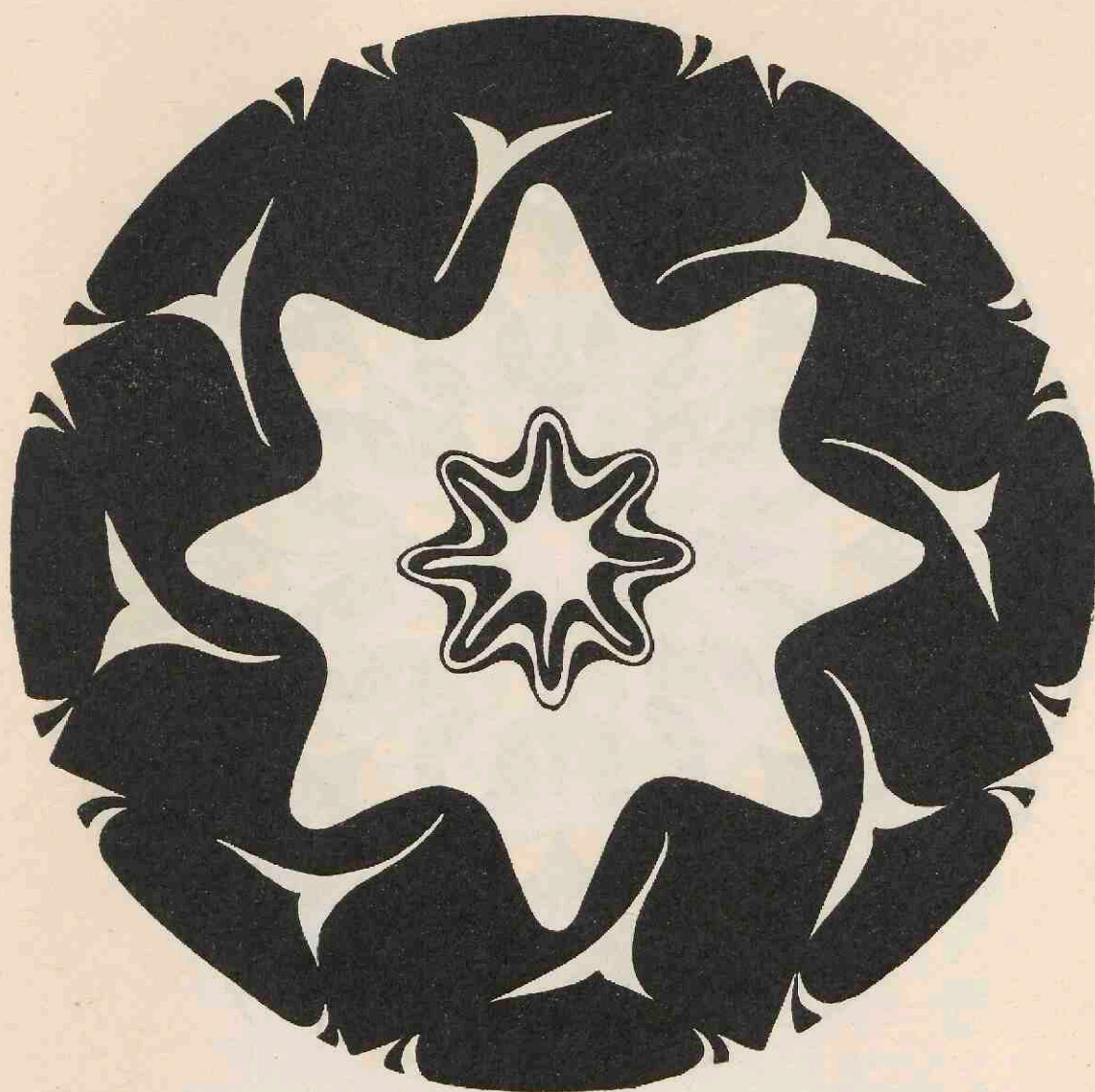
gelijke verhouding verdeelen. Ge vervalt dan niet in deze fout, dat ge van een rand in een rechthoek, de korte zijde even breed maakt als de lange zijde. Men ziet dit vaak doen, maar wat in het vierkant zeer terecht op z'n plaats is, deugt daarom nog niet voor den rechthoek. In

PLAAT 86.

CIRKELVULLING

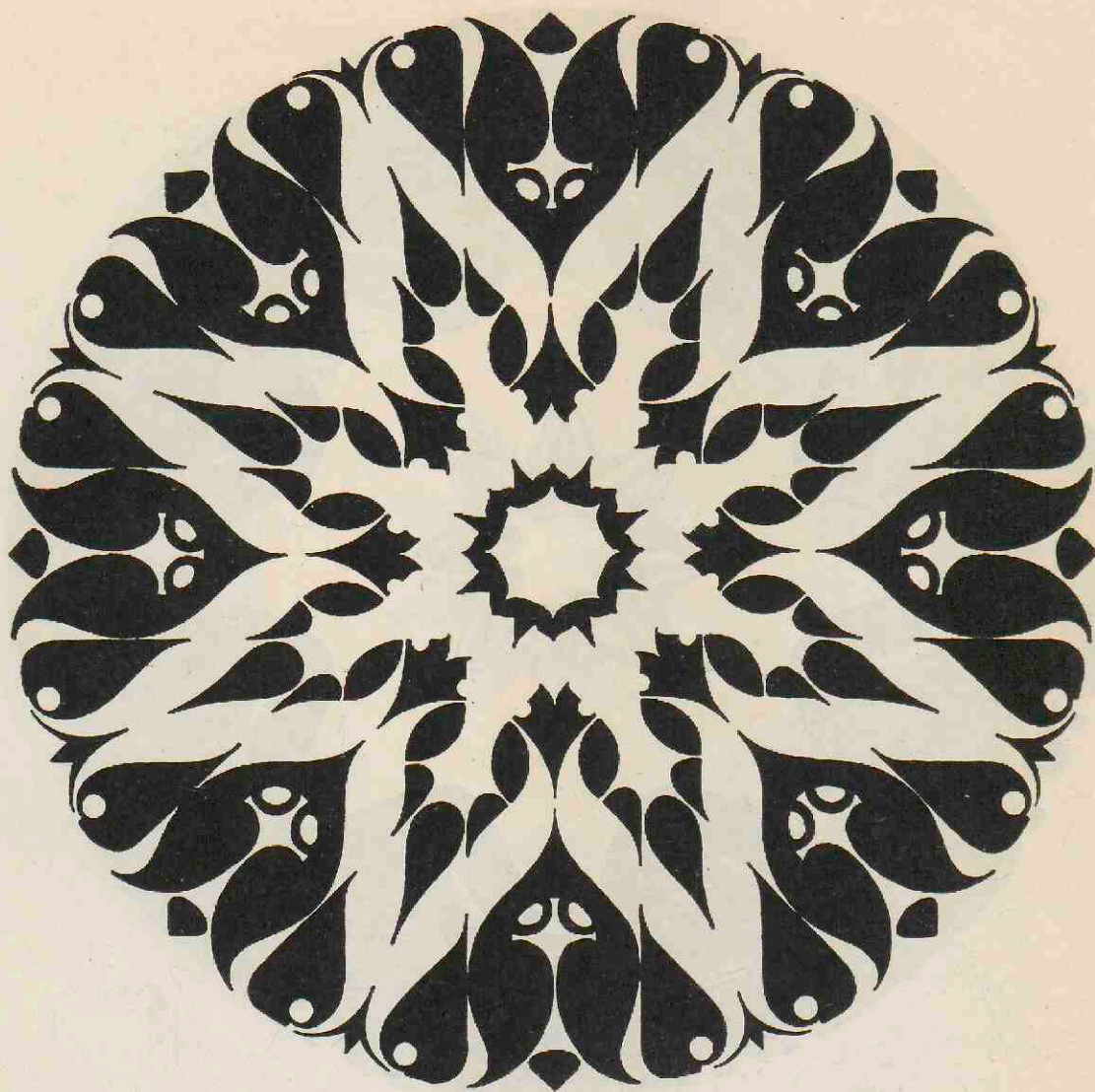
den rechthoek geeft de diagonaal tevens de versteklijn van den rand aan. Aan de korte zijde is de rand daarom breeder dan aan de lange zijde, maar de verhouding is naar den aard van den rechthoek. Als spiegelindeeling zoude ge den rechthoek immers ook geen overhoeksch

PLAAT 87.

CIRKELVULLING

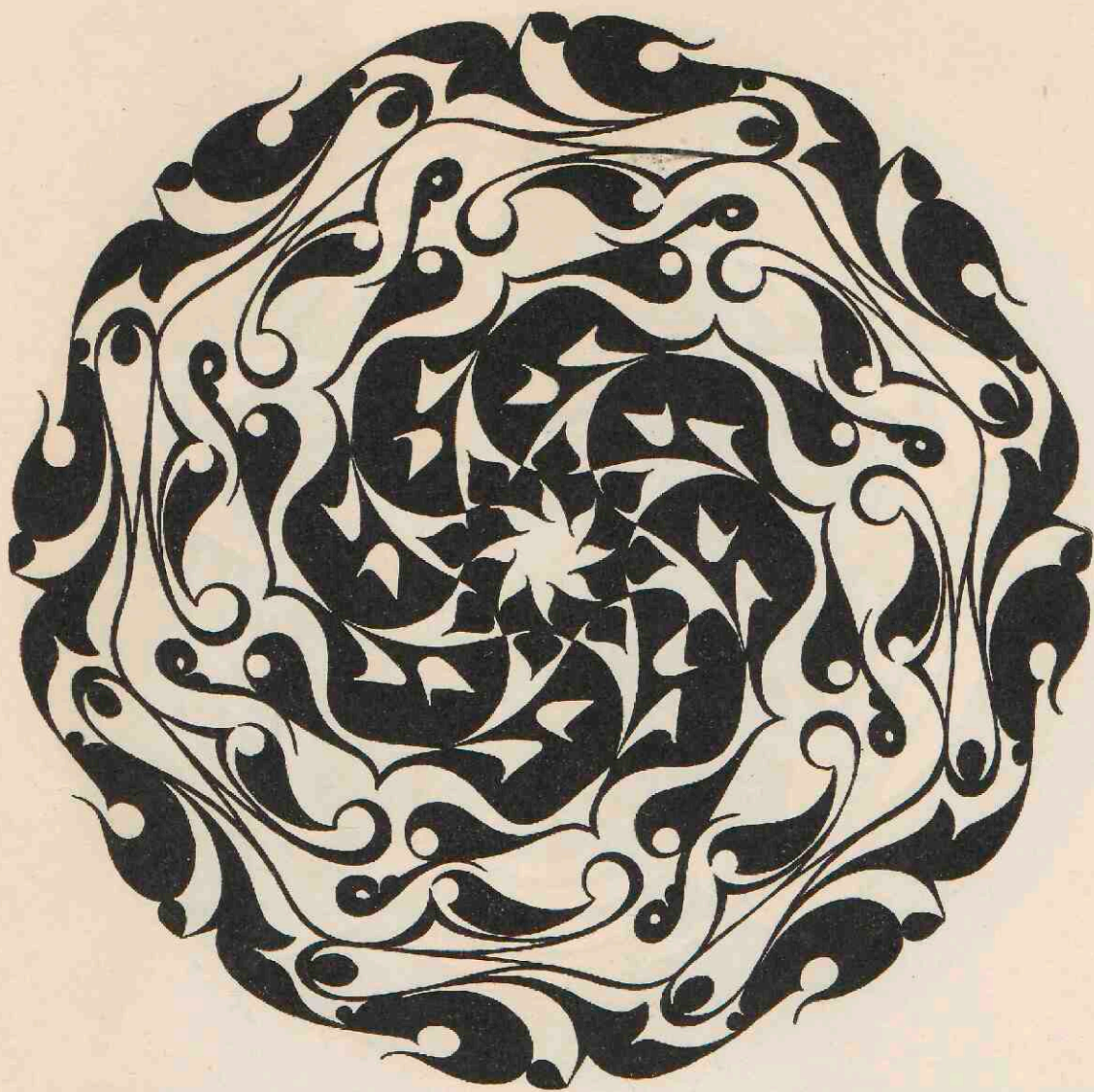
vierkant, maar wel een ruit geven? Pl. 96 geeft een heel willekeurigen rechthoek. De indeeling is aldus begonnen: de korte zijde is afgestemd op de lange zijde; de door die deelpunten getrokken lijnen geven snijpunten met de diagonalen, waardoor men weer lijnen evenwijdig aan

PLAAT 88.

CIRKELVULLING

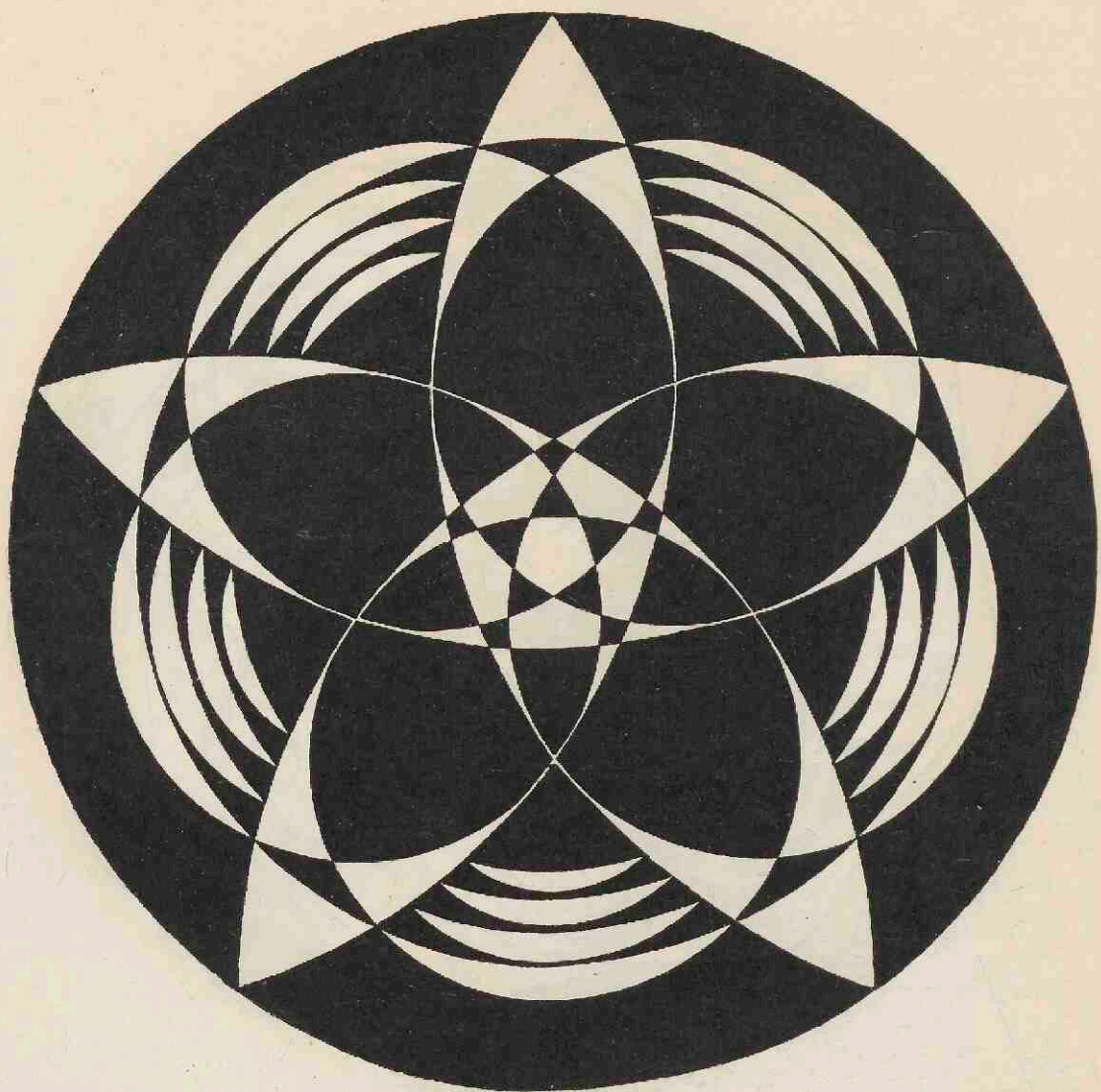
de lange as kan trekken. Nu is de korte zijde in dezelfde verhouding gedeeld als de lange zijde en de grootte van het middenvak is in dit geval hiermede bepaald. Op deze werkwijze doorgaand is de randbreedte en natuurlijk ook de randindeeling ontstaan, die hier nog weer vier

PLAAT 89.

CIRKELVULLING

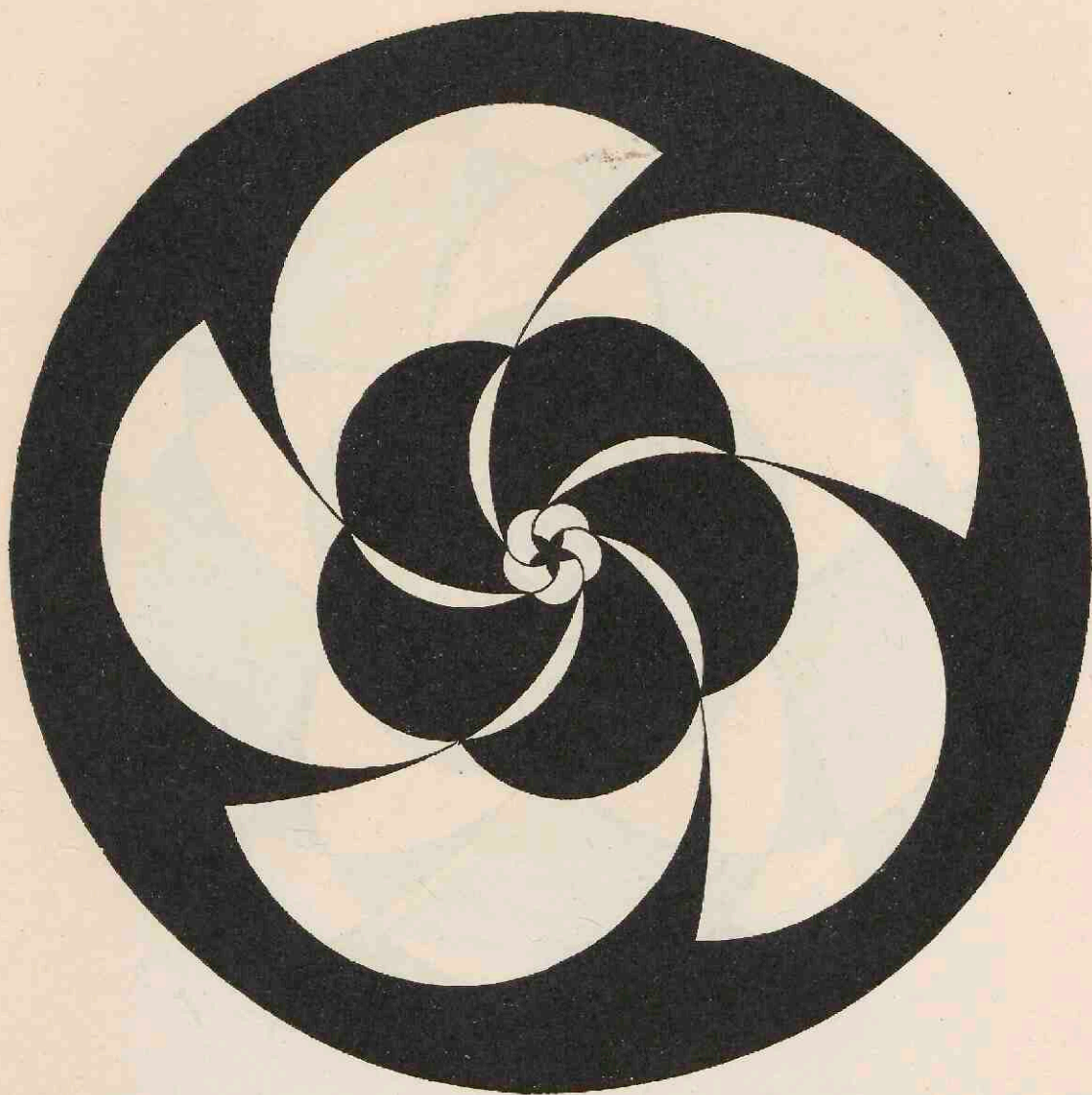
verschillende resultaten laat zien. De figuren in het middenvak noemt men stroomotieven. Deze rechthoeksindeeling is van een leerling die ook pl. 97 maakte. Hoewel in deze indeeling wel de rechthoeksdiagonaal gebruikt is, vind ik het toch een fout dat de randbreedte rondom

PLAAT 90.

DE VIJFHOEK IN DEN CIRKEL

gelijk is. Pl. 98 en 99 geven een spiegelindeeling en een combinatie van rand en spiegel met behulp van het schema van pl. 42 no. 2. Vooral pl. 99 bewijst weer de stelling, dat een zuivere vlakindeeling ornamentaal is. Pl. 100 en 101 geven twee heel andere typen; ze zijn ontstaan

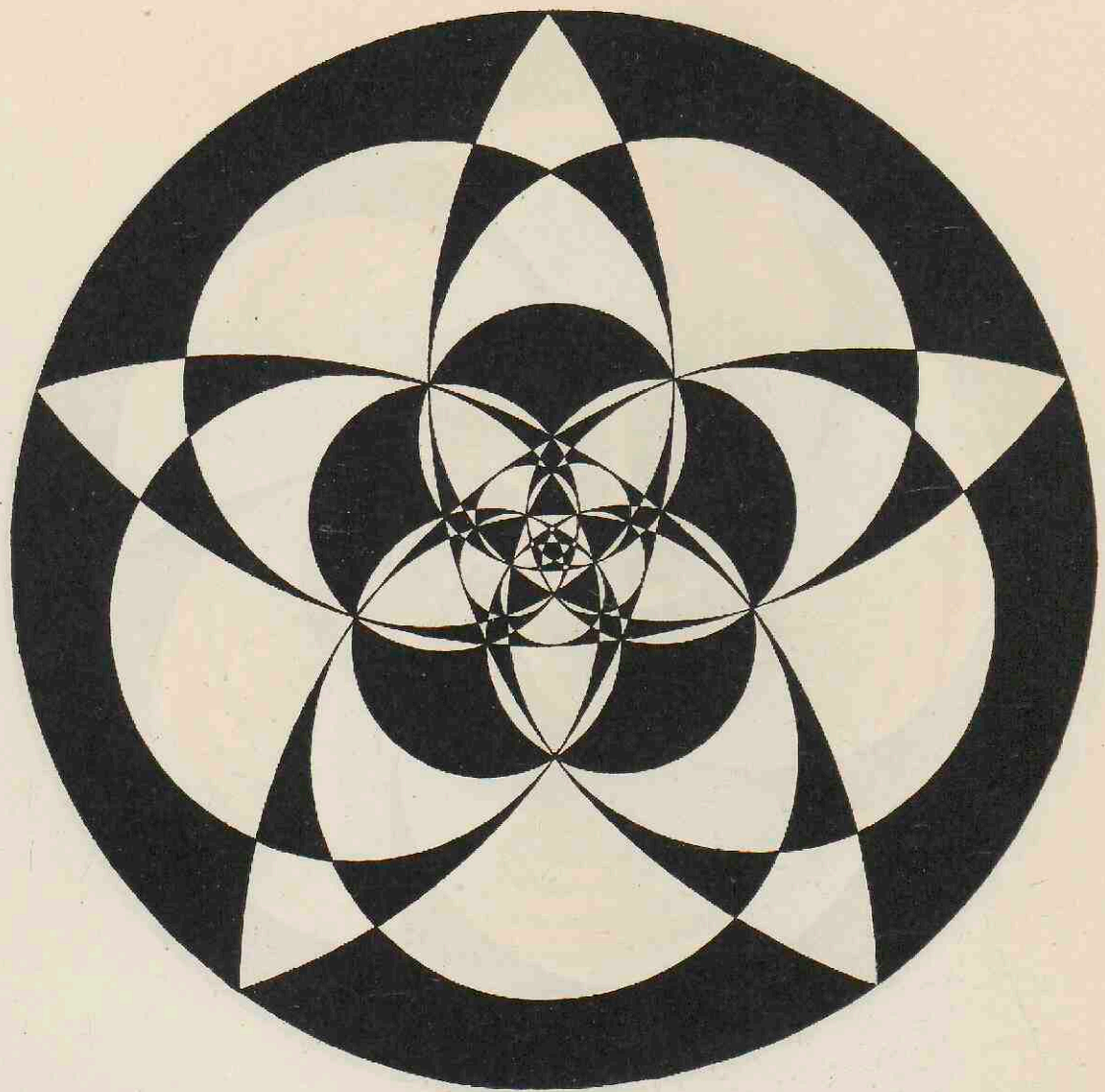

PLAAT 91.

DE VIJFHOEK IN DEN CIRKEL

door het omcirkelen van de halve lange middellijn op de halve diagonaal. Ge ziet, door het gebruiken van de diagonaal krijgt ge een in-deeling die geheel en al in het gegeven vlak hoort.

¶ Pl. 102 en 103 geven nog eenige mogelijkheden van het schema van

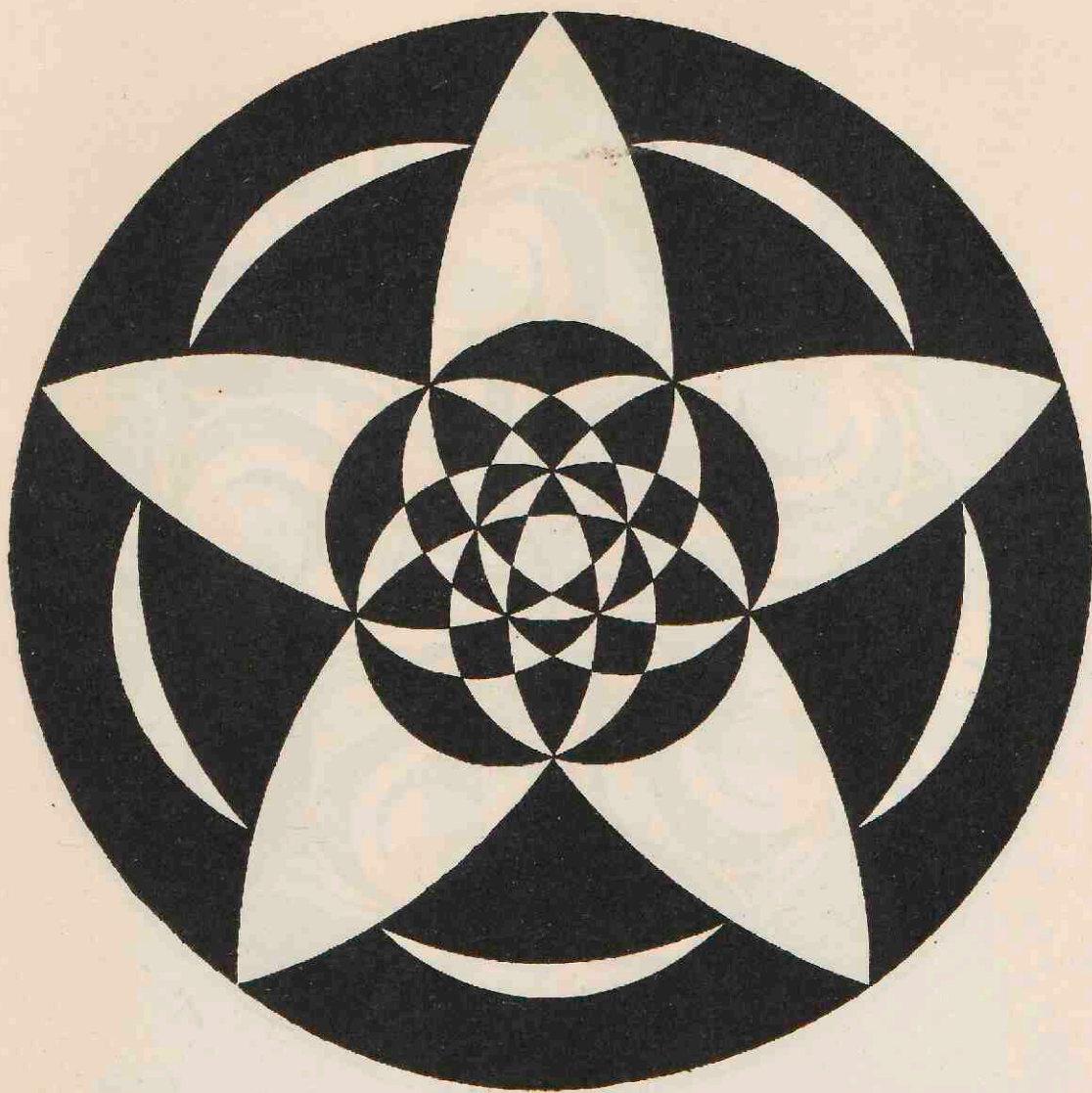

PLAAT 92.

DE VIJFHOEK IN DEN CIRKEL

pl. 98 en 99.

¶ Na het maken van al deze en meerdere indeelingen mogen we natuurlijk niet beweren dat we kunnen ontwerpen. Wanneer werkelijk

PLAAT 93.

DE VIJFHOEK IN DEN CIRKEL

leven en groei in ons is en wij na voltooiing van een werk weer zwakke punten ontdekken, zullen we wel nooit zoo zelfvoldaan zijn ; en dit zou ook trouwens geen zin hebben, daar er zich altijd weer schooner mogelijkheden voordoen. Maar wel hoop ik dat we uit ervaring tot het in-

PLAAT 94.

K MEYER

CIRKELVULLING

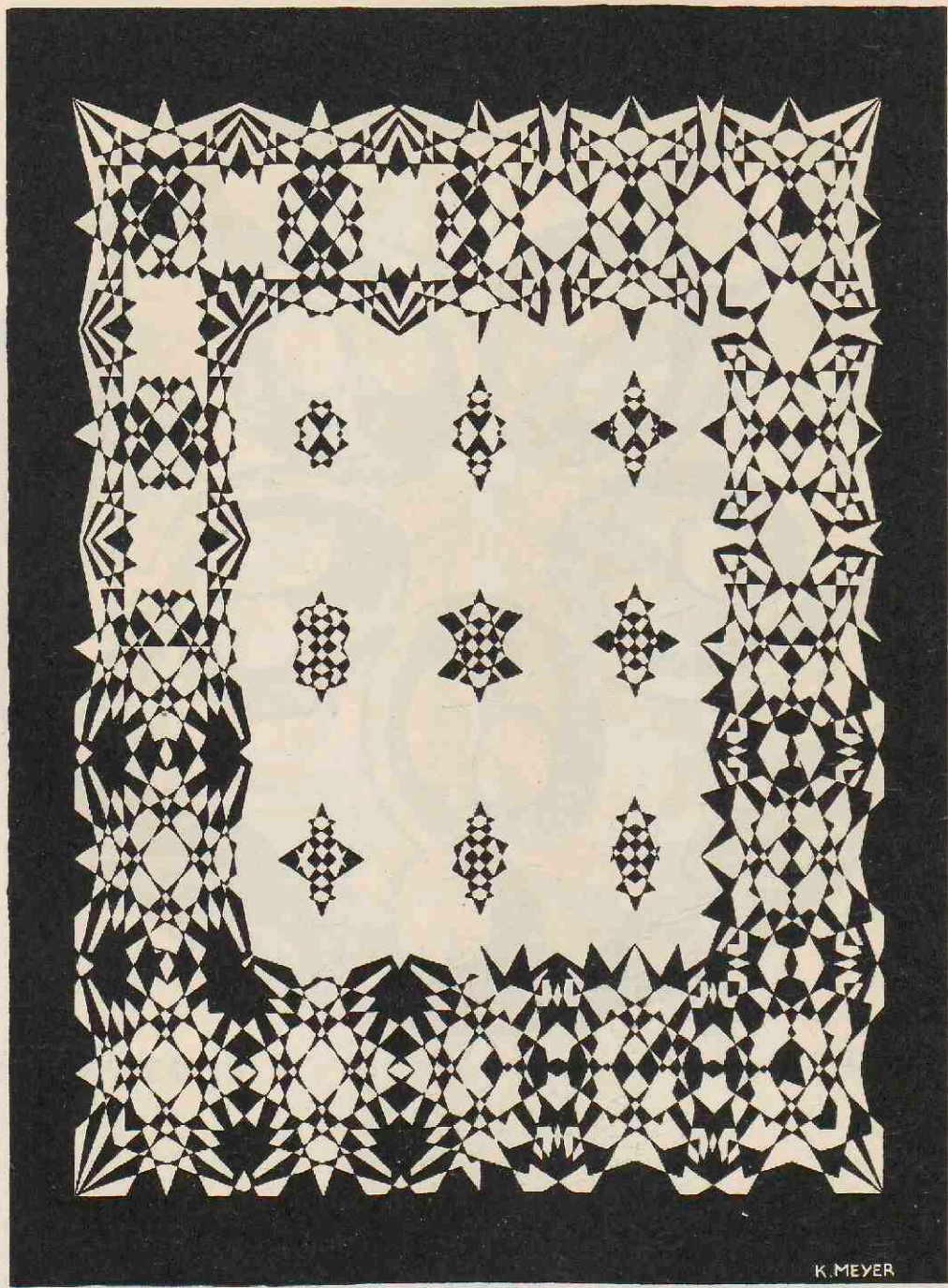
zicht zijn gekomen, dat van het ontwerpen van vlakke versiering de vlakindeeling het logisch begin is; dat een ontwerp gemaakt dient te worden met eenige „kunde” en tevens met begrip van het wezen der „toegepaste” kunst; dat zoo’n ontwerp maar niet even in elkaar kan

PLAAT 95.

D. HERPEL
CIRKELVULLING

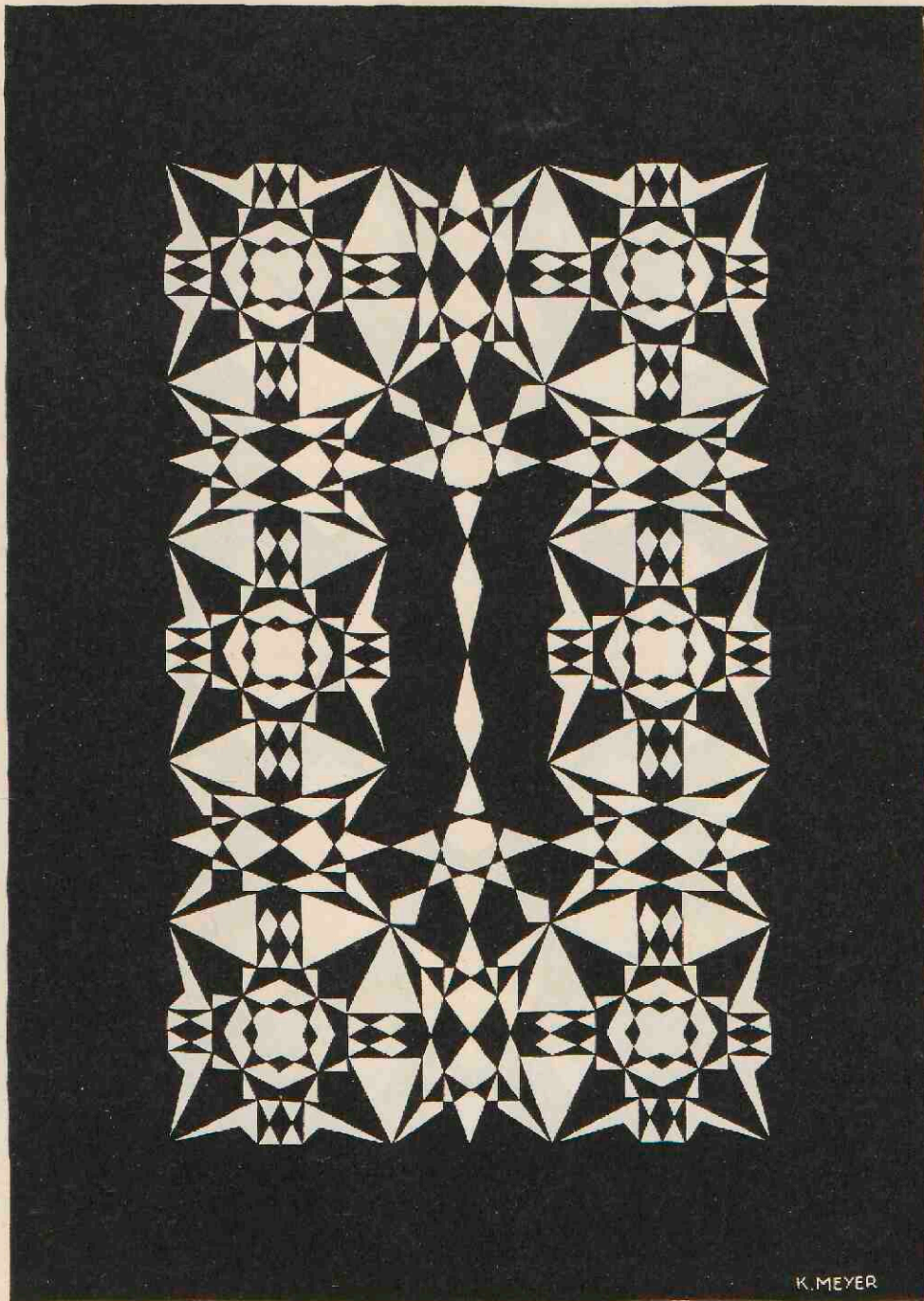
„geflodderd” worden, maar dat het gaaf en edel moet opbloeien uit de indeeling van het gegeven vlak. Dan staan we op een stevigen grondslag.

K. MEYER

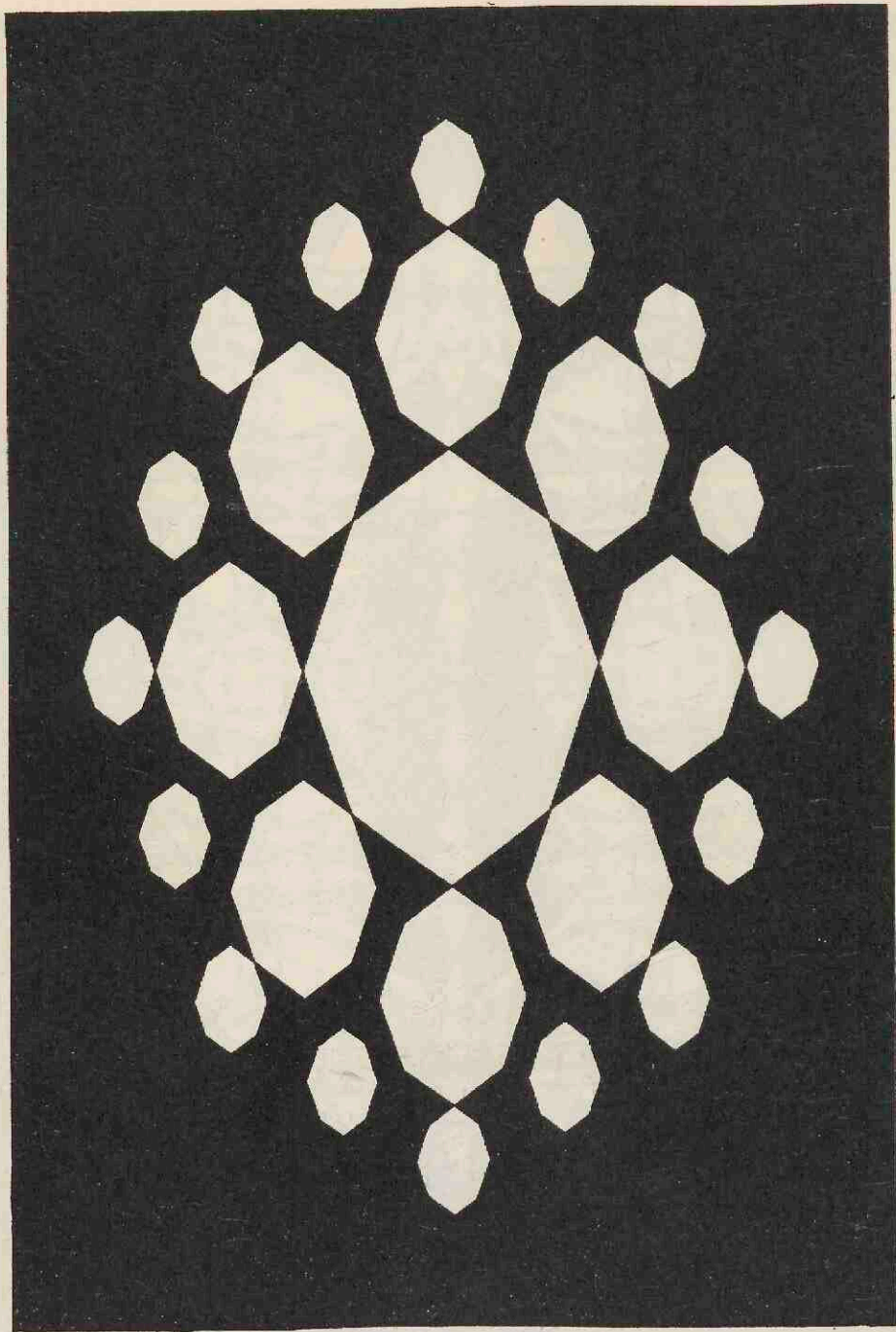
PLAAT 96.

RANDINDEELING IN DEN RECHTHOEK

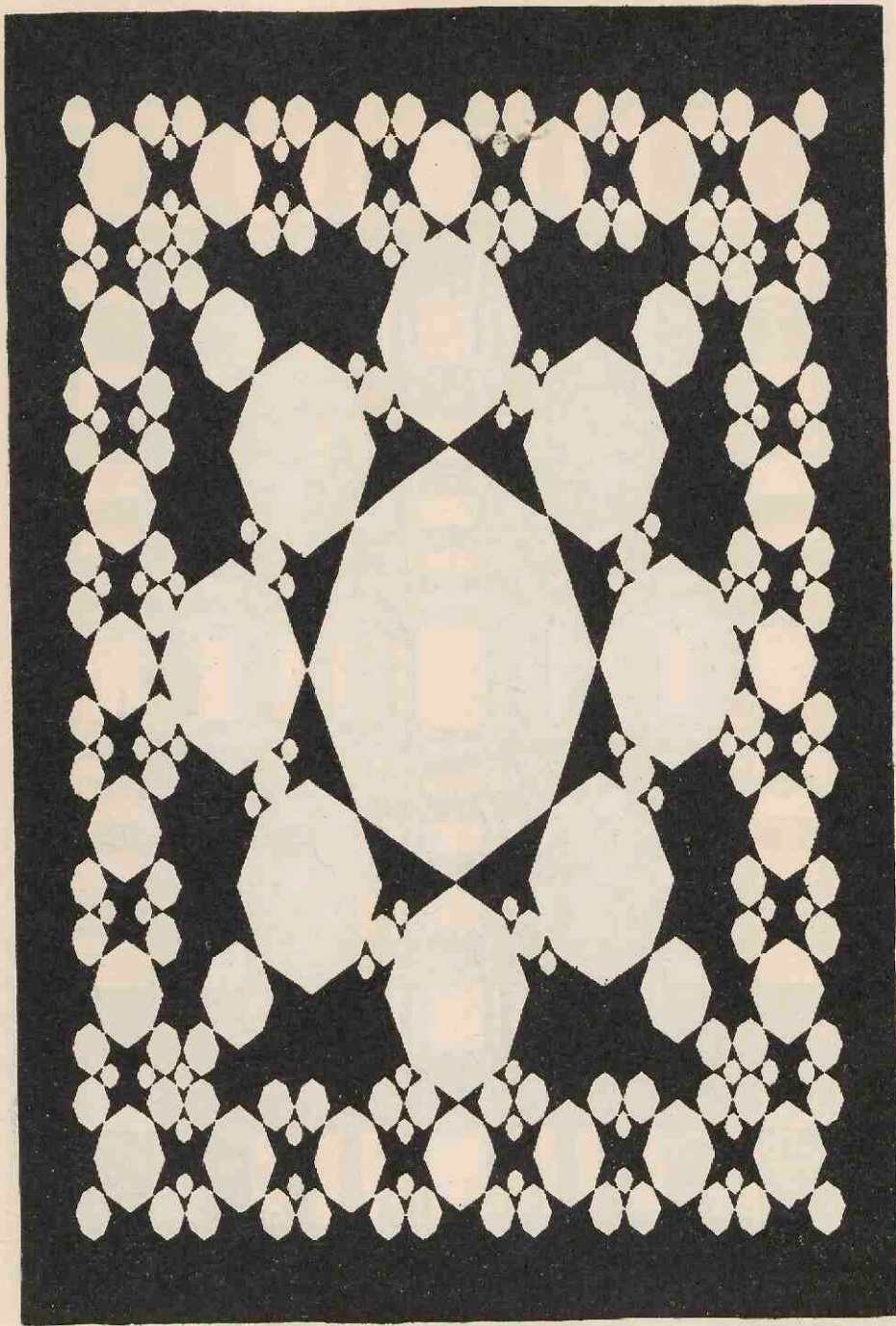

K. MEYER

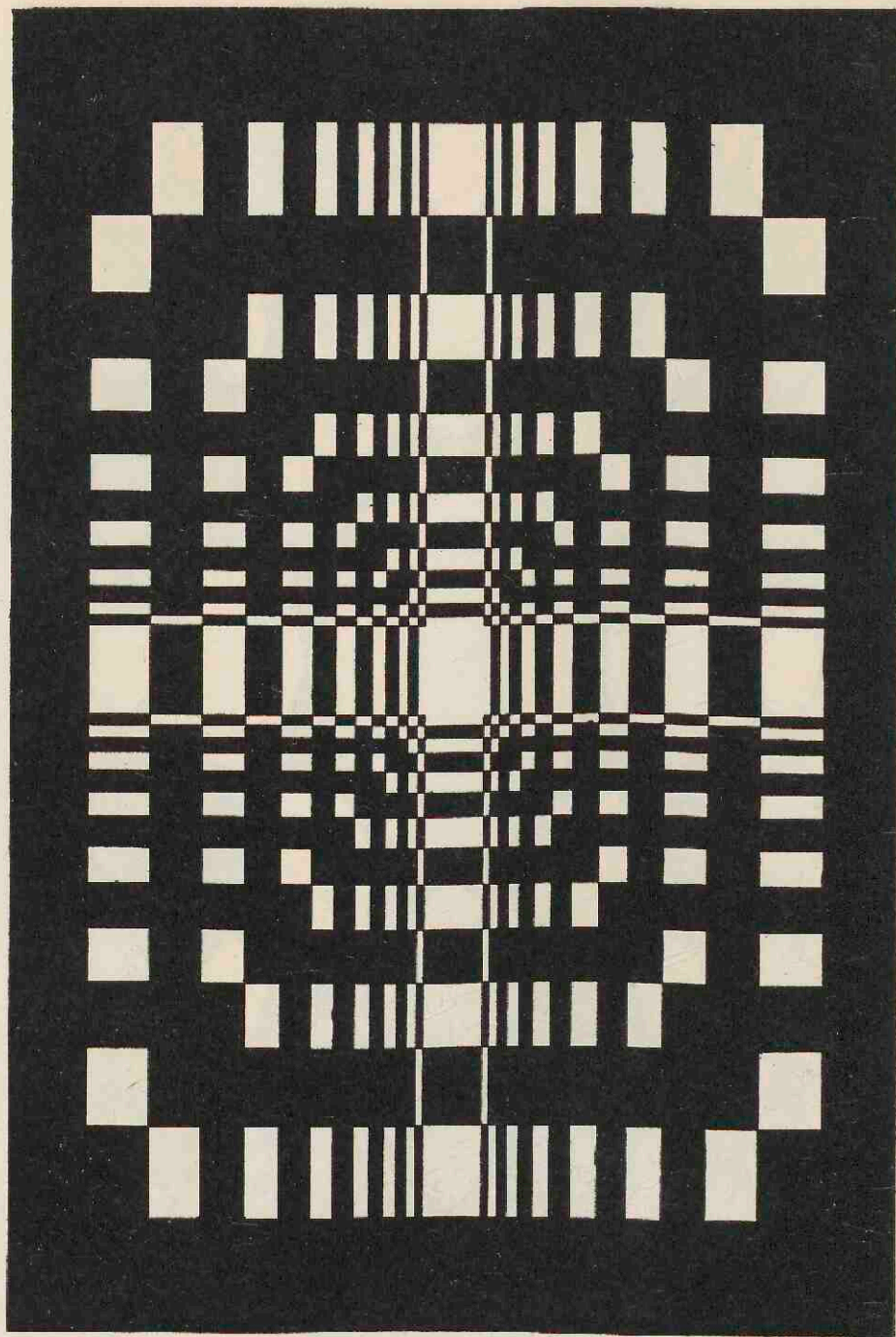
PLAAT 97. RANDINDEELING IN DEN RECHTHOEK

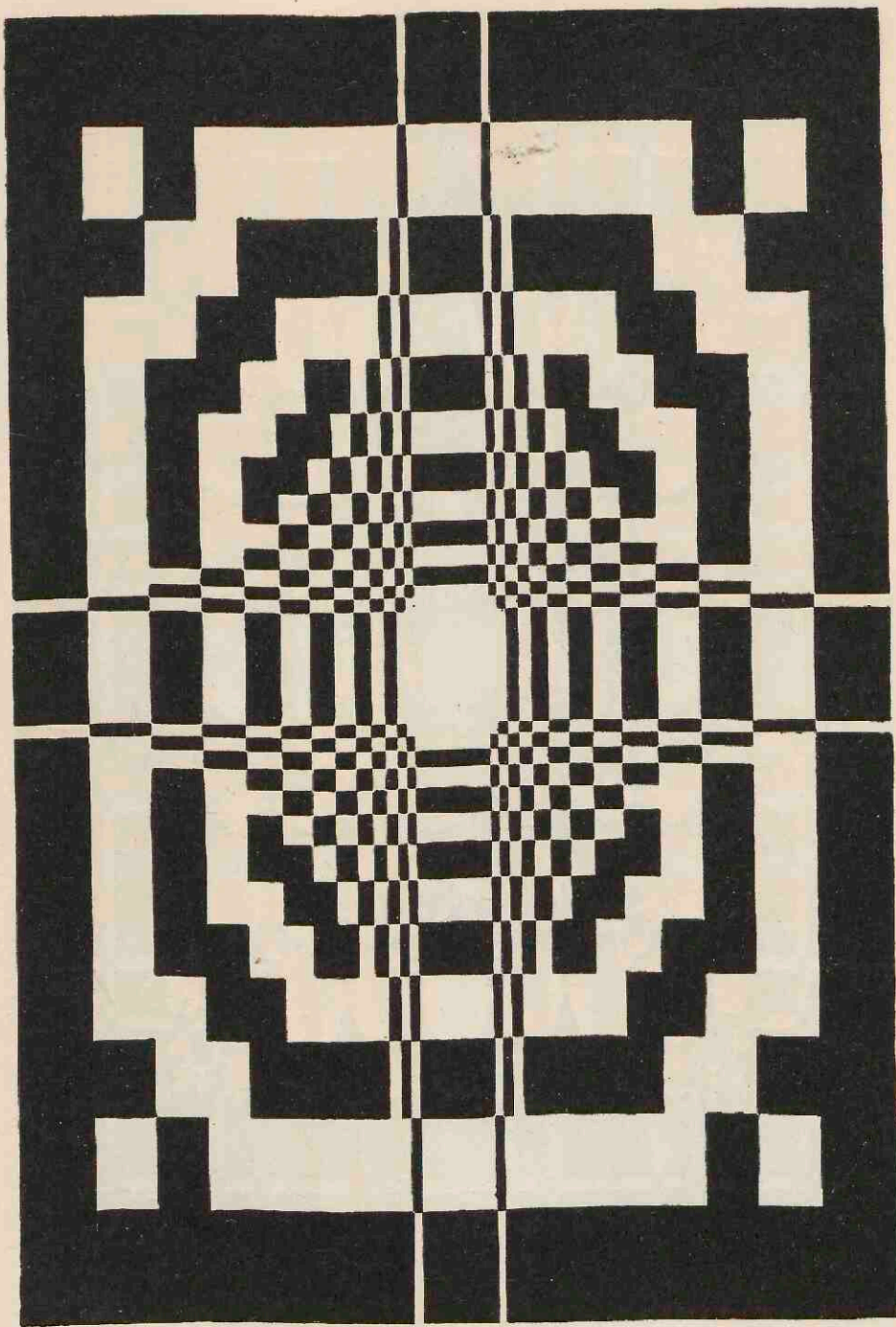
PLAAT 98. SPIEGELINDEELING IN DEN RECHTHOEK

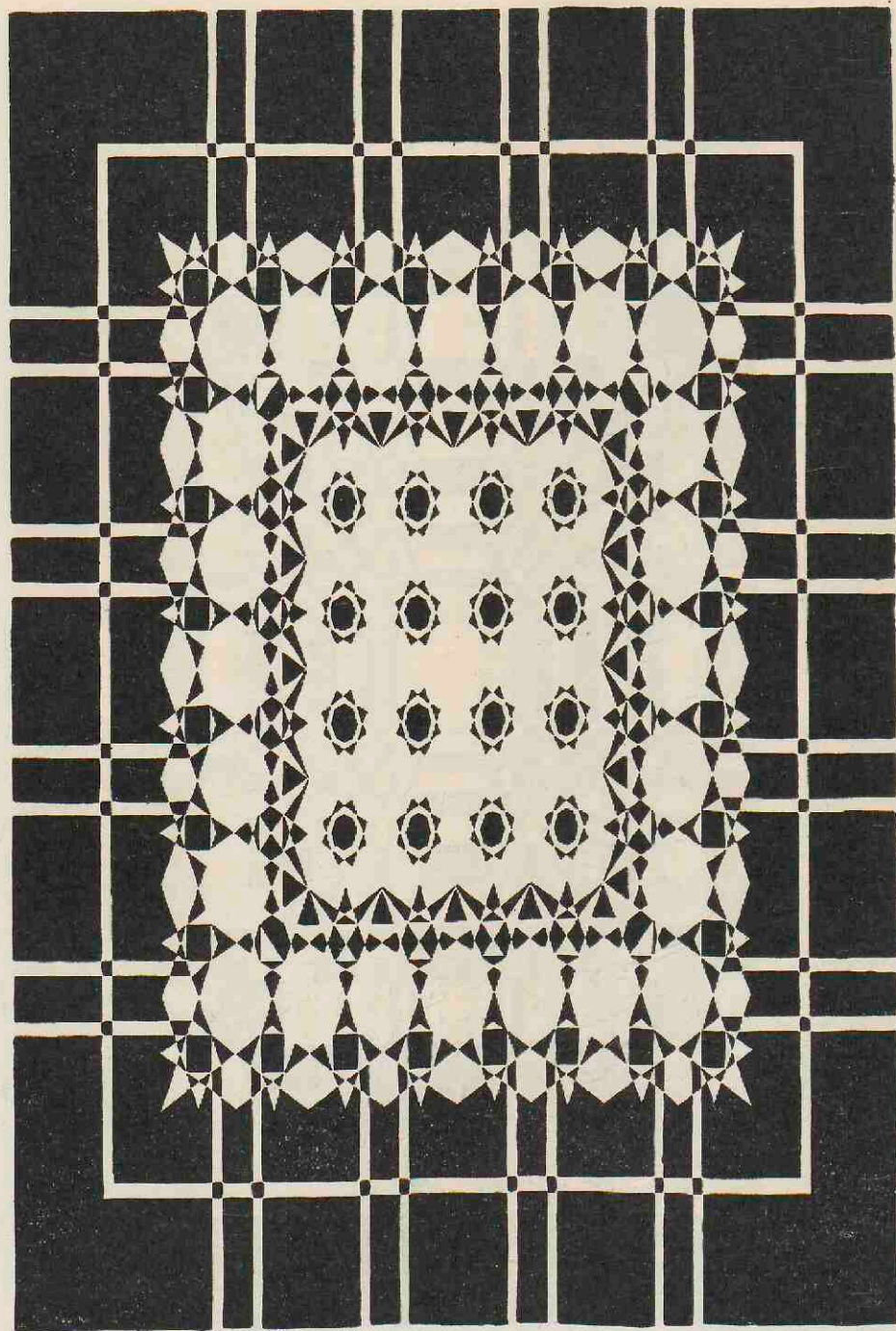
PLAAT 99. RAND- EN SPIEGELINDEELING
IN DEN RECHTHOEK

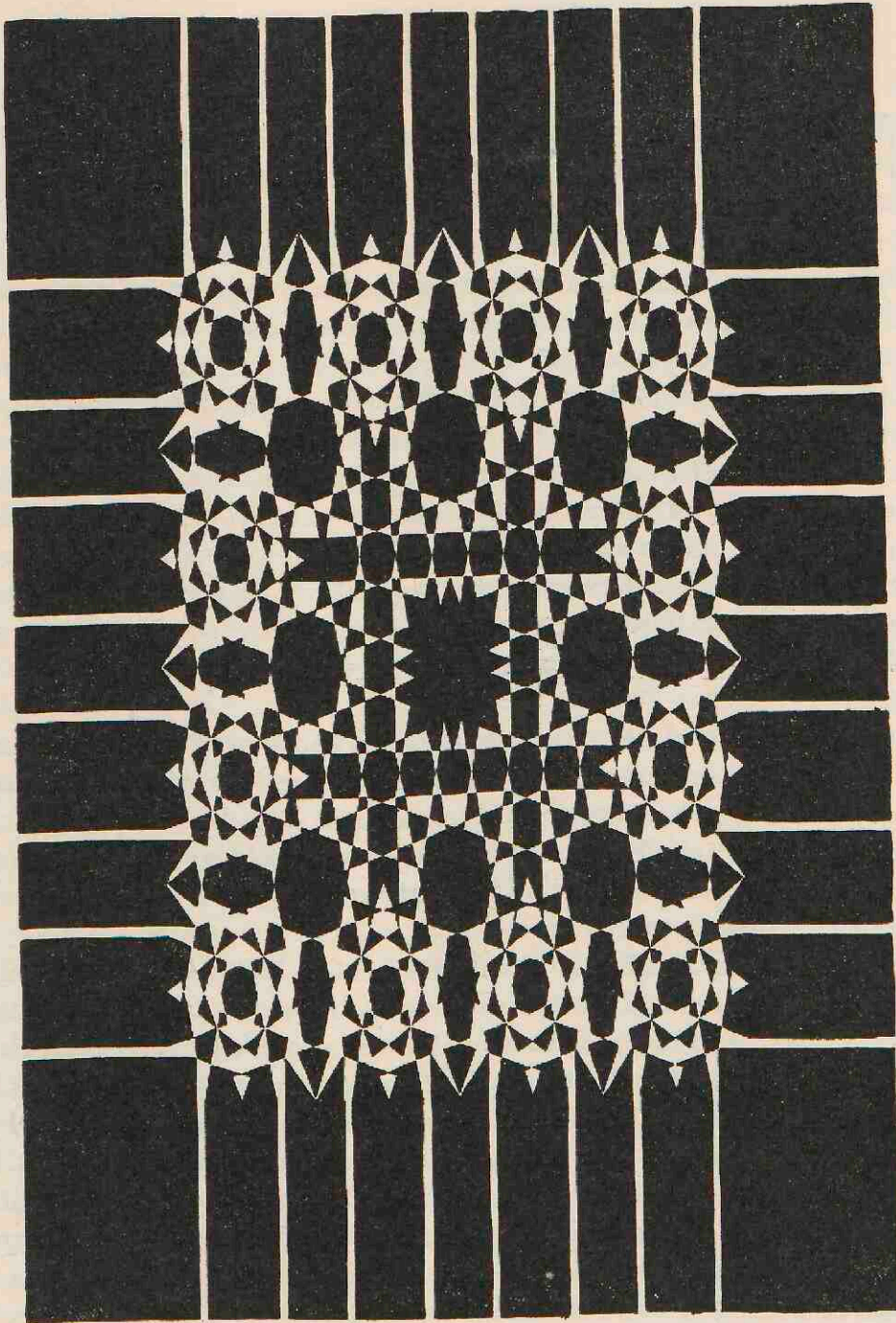
PLAAT 100. INDEELING IN DEN RECHTHOEK

PLAAT 101. INDEELING IN DEN RECHTHOEK

PLAAT 102. RANDINDEELING IN DEN RECHTHOEK

PLAAT 103. INDEELING IN DEN RECHTHOEK

HET MOTIEF.

NA het bestudeeren van de mogelijkheden van vlakindeeling komt de bewerking en plaatsing van het versieringsmiddel, het motief, aan de beurt.

¶ De motieven ontleenen we aan natuur en techniek. Kunnen we de beelden van zon, maan en sterren benutten, evenzeer komen in aanmerking de banen waarlangs die hemellichamen zich bewegen, dus bijv. cirkel, ellips, parabool of hyperbool. De schijnbare baan van Venus is vol prachtige beweging. Het behoeven niet juist de verschijningen zelf te zijn, zooals mos, bloem, boom, insect, vlinder, schelp of dier- en menschbeeld, die we moeten gebruiken; het kan ook zijn het bewegen van vlinders over bloemen, het golven van water, het buigen van het riet onder de zomerkoelte, het vliegen van vogels, het zeilen van de wolken, dat ons bepaalde vormen in de gedachten brengt. Ook kristallisaties zijn prachtige gegevens. Dan hebt ge gereedschap, het schip, de kroon, het juweel, ja wat hebben we eigenlijk niet?

¶ Een stok is nu wel niet zoo'n heel mooi ding, al vindt hij veel aftrek in het domme latjesornament, maar wanneer gediens stok door de ruimte slingert, geeft zijn beweging toch weer een lijn die prachtig is te benutten. De beweging, het leven van de dingen zelf, geeft ons de mooiste vormen, maar we moeten zelf „levend” genoeg zijn om onze waarnemingen te kunnen verwerken.

¶ Het motief kan al of niet symbolisch zijn. Neem als voorbeeld het haantje van den toren. De haan als boodschapper van den dageraad (de rozenvingerige Aurore), die met luiden schal den tijd van leven en werken aankondigt, is hier de wachter die steeds naar den windhoek kijkt. Ook zijn naam is weer symbolisch; wie wil weerhaan genoemd worden? Ook weet ge wat „de roode haan laten kraaien” beteekent. Ieder kent de symbolische teekens voor geloof, hoop en liefde: het kruis, het anker en het hart. Een symbool is een beeld, een teeken van algemeene bekendheid. Niemand twijfelt aan de beteekenis van den hartvorm, en wanneer er dan nog twee letters bijstaan, of wanneer het hart getroffen is door een pijl, begrijpt ieder dat het nu heel erg is.

¶ Wees met bedenken van symbolen voorzichtig; wanneer een

symbool niet uit het leven zelf z'n beteekenis krijgt, is het eerder dood dan levend. Ook een symbool moet groeien.

¶ Men moet het motief zóó bestudeeren, dat men het volkomen begrijpt, d. w. z. dat ge het organisme, de constructie van dat motief geheel in u zelf opgenomen hebt. Wanneer ge dus een vlinder teekent, dan let ge op groeiwijze, vorm en verhouding, maar direct daarna teekent ge een heel anderen vlinder, en nog eens en weer eens, tot ge begrijpt wat een vlinder is, tot ge weet wat aan den vlinder eigen is; pas dan kunt ge 'n vlindermotief teekenen. Meen niet, zooals sommige entomologen-ontwerpers, dat een deel van een plat vlak, waarop tusschen twee evenwijdige lijnen elf koolwitjes naast elkaar staan, een „rand” is. Dat is in den regel geen ornament, maar elf maal dezelfde afbeelding van een koolwitje, wel een „gestyleerde” afbeelding natuurlijk, maar dan toch zóó, dat het motief in de eerste plaats als koolwitje te herkennen is, en niet zoo, dat het begrip „vlinder, verwerkt in dit of dat vlak” naar voren komt.

¶ Ook zijn er plantkundigen-ontwerpers die wel ornament willen maken, maar alleen van de „gestyleerde” portretjes van hun lievelingen; zij meenen dat een heele massa zonnebloemen wel een goed onbegrensd ornament zal vormen; maar zij zien de boomen doch geen bosch.

¶ Onverschillig welk motief ge kiest, bedenk steeds dit: 'n motief moet worden verwerkt in het vlak; wanneer ge het rythme van uw indeeling gevonden hebt, spoor dan het rythme van het motief op en laat beide samen vallen. Vergis u niet in de beteekenis en de bedoeling van een ornamentaal- en een beeldend motief; een ornamentaal motief symboliseert een constructie, een beeldend motief symboliseert een gedachte. Het verwerken van het natuurmotief is onderworpen aan en geschiedt in verband met de indeeling, want het gegeven vlak is er met een bedoeling die door het ornament verduidelijkt wordt. Plaatsen van het motief is eigenlijk het opnieuw indeelen, het onderverdeelen van de verdeeling.

¶ Ook van het motief mag de karakteristiek niet geschaad worden. Gebruikt ge een vliegende vogel, zorg dan dat het een vogel is die vliegt, maar zorg tevens dat het rythme van uw motief één is met het rythme van uw vlak. Er hangt zeer veel van uw keuze af; zijn mensch- en dierfiguren meer beeldende motieven, een bloem of een schelp leent zich daarentegen uitstekend als ornamentaal motief. Houd de zaken en hun beteekenis goed uit elkaar.

HET TEEKENEN.

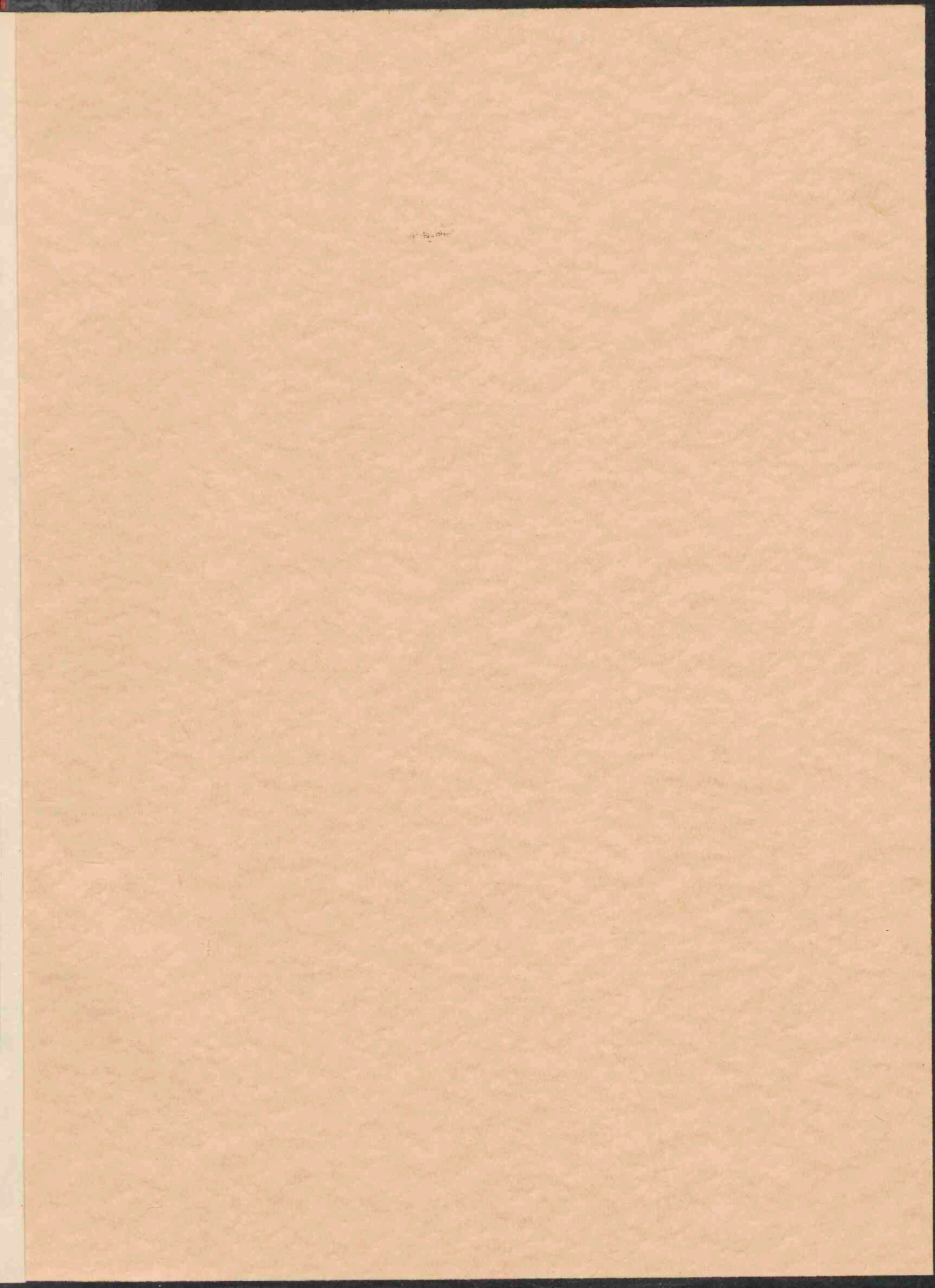
OM deze motieven, deze vormen te kunnen gebruiken, moeten we ze begrijpen. Misschien het voornaamste middel om ze te leeren begrijpen is het bekijken en doorzien van die vormen. Om ons zien te controleeren, teekenen we ze na. Dat nateekenen van de motieven in hun natuurlijke staat noemen we het teekenen naar de natuur. We teekenen al naar onzen aanleg is, hetzij schilderachtig of constructief, tonalistisch of rythmisch. Bij het woord „constructie” moeten we niet alleen denken aan gewapend betonbouw; ook het meest fijne kinderkopje heeft, evengoed als het madeliefje en de walvisch, z'n constructie. Teekent men op de schilderachtige manier, dan doet men dat ter wille van de teekening zelf. Neem als voorbeeld de kop van een ouden man. Dien kop teekent gij om z'n eigenaardig individueel karakter, om datgene, wat dien kop onderscheidt van andere koppen, om zijn eigen type. Ge teekent dien kop in tinten en tonen en niet in lijnen, ge teekent dien kop in de atmosfeer. Die teekening is d o e l. Dit is de picturale wijze van teekenen, geheel tegengesteld aan de architecturale, de constructieve werkwijze.

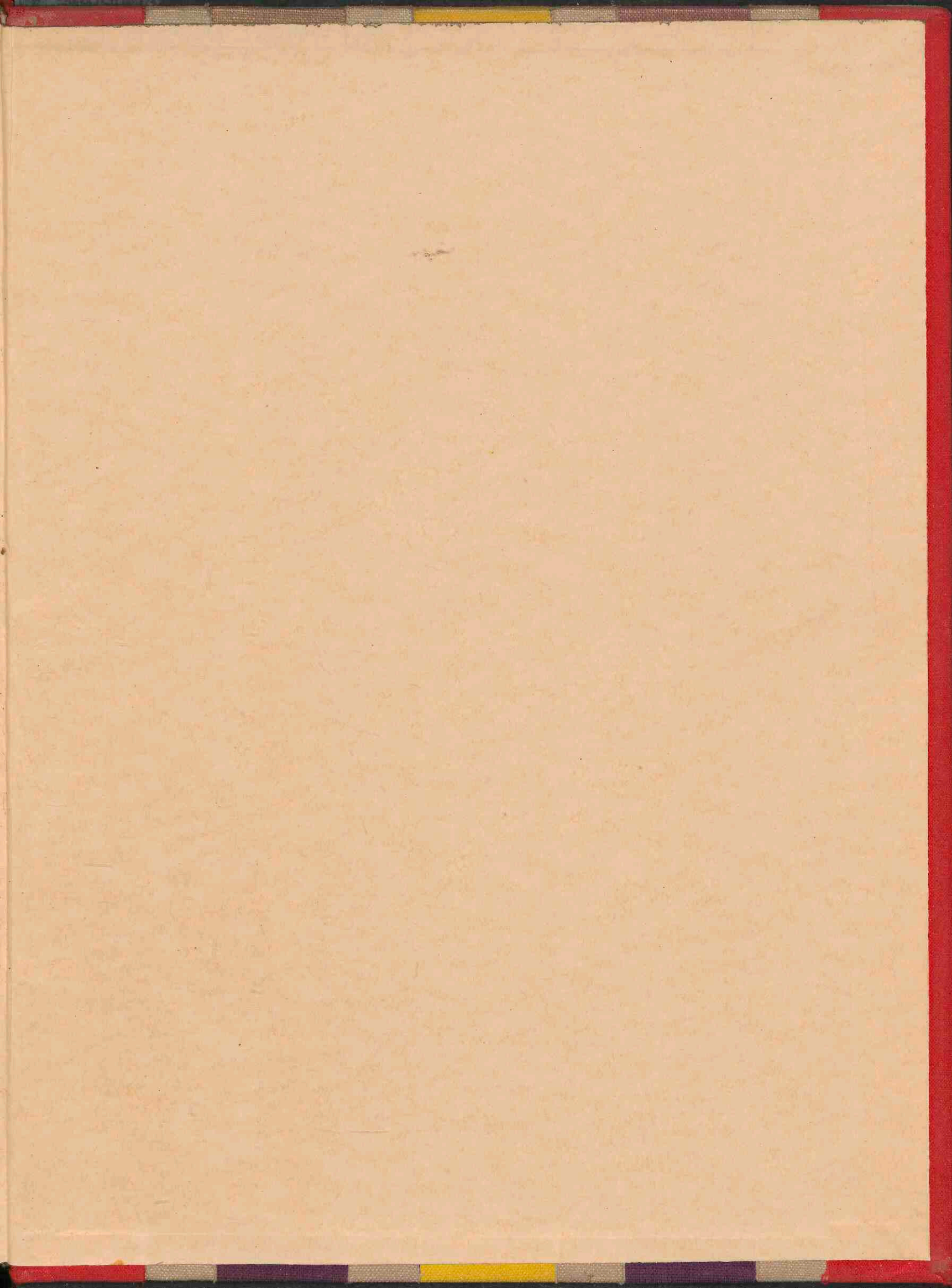
¶ Teekent ge constructief, dan teekent ge dien kop niet om zijn eigenaardig, individueel karakter, maar uit dat individueele put ge de algemeene eigenschappen. Ge teekent koppen om de algemeene trekken van ouden en jongen kop te leeren onderscheiden en om de karakters van de typen te leeren kennen. Heracles herkent ge niet aan z'n leeuwenhuid en Pallas Athene niet aan haar uil. Een beelding die zichzelf niet typeert is zwak. Wanneer we constructief teekenen, dan ordenen we in ons eigen begrip het constructief beginsel van de motieven. We teekenen rythmisch omdat we het rythme van de motieven willen laten in-éénvloeien met het rythme van de vlakken. Zoo'n rythmische teekening is dus n o o i t d o e l, maar altijd middel tot een doel.

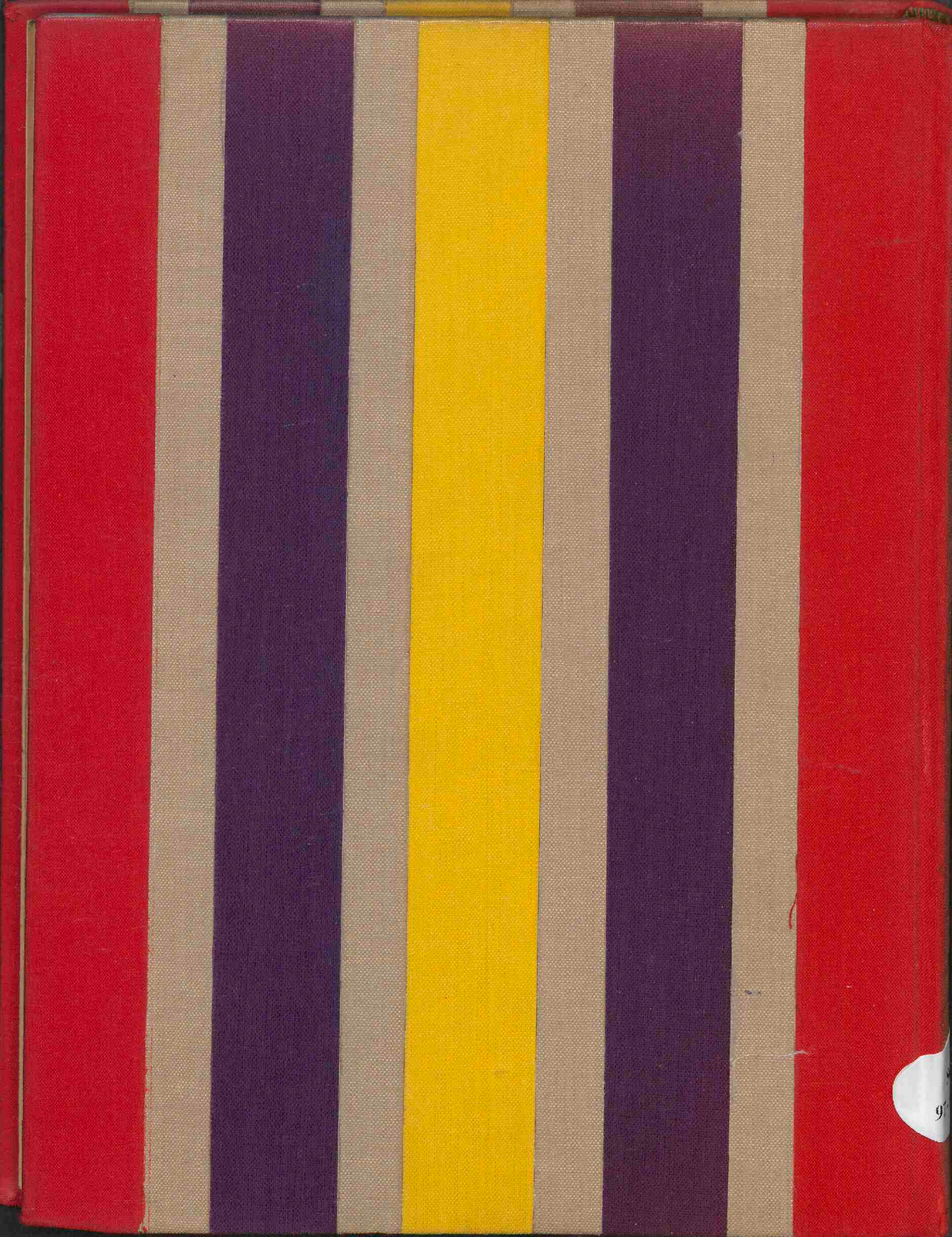
¶ Ge moet deze beide manieren van teekenen doordenken en — de eene niet hooger schattend dan de andere — leeren begrijpen, dat ze, hoewel elk voor zich goed, niet zijn te vereenigen. Iemand die zuiver „picturaal” voelt, doet verstandig zich te onthouden van het ontwerpen van vlakke versiering, terwijl iemand die „architecturaal” van begrip is, als hij zijn geaardheid volgt, geen „schilderij in lijst” zal gaan ma-

ken. Ieder werke naar den aard van zijn wezen en den eisch van het werk en hale de werkwijzen en principes niet door elkaar; want anders is het resultaat òf een slecht schilderij òf een slecht ornamentaal werk.

00946737

9